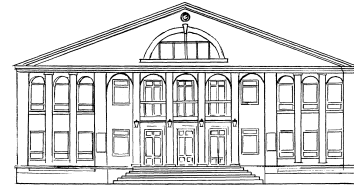

Держава та регіони

Серія: ПРАВО
2025 р., № 3 (89)

Науково-виробничий журнал

Голова редакційної ради: О. В. Машенко,
доктор юридичних наук, доктор економічних наук,
професор

Головний редактор:

П. С. Покатаєв, доктор юридичних наук, доктор наук з державного управління,
професор, перший проректор, Класичний приватний університет

Редакційна колегія:

О. Ю. Синявська, доктор юридичних наук, професор, Харківський
національний університет внутрішніх справ

А. М. Апаров, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права
та методики викладання правознавства, Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка

М. М. Бліхар, доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційно-
го та міжнародного права, Національний університет «Львівська політехніка»

М. Л. Шелухін, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права
та публічного адміністрування, Маріупольський державний університет

А. В. Хрідочкін, доктор юридичних наук, кандидат історичних наук, доцент,
завідувач кафедри загально-правових дисциплін, Дніпровський гуманітарний
університет

Г. О. Блінова, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністра-
тивного права, процесу та адміністративної діяльності факультету підготовки
фахівців для підрозділів превентивної діяльності, Дніпропетровський держав-
ний університет внутрішніх справ

Szabó Andrea (Сабо Андреа), доктор наук, професор, завідувач кафедри
митної та фінансової діяльності факультету правоохоронної діяльності,
Університет публічної служби (Угорська Республіка)

Л. Г. Удовика, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри історії
і теорії держави та права, Запорізький національний університет

О. П. Гетманець, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри
правового забезпечення господарської діяльності факультету № 6,
Харківський національний університет внутрішніх справ

В. В. Шаблістий, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри
кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для
органів досудового розслідування, Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ

П. В. Хряпінський, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри
публічного права Інституту гуманітарних та соціальних наук, Національний
технічний університет «Дніпровська політехніка»

Відповідальний редактор: С. В. Белькова

Редактори: С. В. Старкова

Технічний редактор: А. С. Лаптева

Дизайнер обкладинки: Я. В. Зоська

ISSN 1813-338X

виходить щоквартально

Журнал включено до Переліку наукових
фахових видань України (категорія «Б»)
з юридичних наук (спеціальності: D8. Право,
D9. Міжнародне право) відповідно до Наказу
МОН України від 17.03.2020 № 409 (додаток 1).

**Журнал включено до міжнародної
наукометричної бази Index Copernicus
International (Республіка Польща)**

Засновник:

Класичний приватний університет
Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа:
Рішення Національної ради України
з питань телебачення і радіомовлення
№ 1543 від 09.05.2024 року.

Ідентифікатор медіа: R30-04414.
Суб'єкт у сфері друкованих медіа –
Класичний приватний університет
(вул. Університетська, буд. 70-б, м. Запоріжжя, 69002,
kpuinform@gmail.com, тел. +38 (061) 228-07-78).

**Видавництво та друк – Видавничий дім
«Гельветика»**

65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.

Журнал ухвалено до друку вченою радою
Класичного приватного університету
24 вересня 2025, протокол № 2

Усі права захищені. Повний або частковий передрук
і переклади дозволено лише за згодою автора
і редакції. При передрукуванні обов'язкове посилання
на видання: Держава та регіони. Серія: ПРАВО. –
2025. – № 3 (88).

Редакція не обов'язково поділяє думку автора
і не відповідає за фактичні помилки,
яких він припустився.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату
за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Адреса редакції:

Класичний приватний університет
69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70б.
Телефон: (0612) 220-58-42, +38 050-810-87-82
Телефон/факс: (0612) 63-99-73.

Здано до набору 08.09.2025.
Підписано до друку 30.09.2025.
Формат 60×84/8. Ризографія. Тираж 300 пр.
Замовлення № 1025/827.

ЗМІСТ

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

Р. С. Кірін, О. А. Пащенко, В. Л. Хоменко

ПРАВОВІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ТА МІСЦЕВИЙ РІВНІ.....	6

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО

Р. М. Мінченко

ЦИФРОВІ ОБ'ЄКТИ ТА ЇХ МІСЦЕ У СПІЛЬНІЙ СУМІСНІЙ ВЛАСНОСТІ ПОДРУЖЖЯ.....	20

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

В. В. Добровольська

ЩОДО СТИМУЛЮВАННЯ ЯК ЗАСОБУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	26

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО

Ю. Р. Кардашевський

ПРАВОВА І МЕТОДОЛОГІЧНА ДОКТРИНА АНАЛІТИЧНОЇ РОЗВІДКИ У СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ.....	31

О. В. Лигін

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ АЗАРТНИХ ІГОР В УКРАЇНІ.....	38

С. О. Мазепа

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	44

В. В. Нікітін

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОФІЛАКТИКИ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В ПОДАТКОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ.....	50

К. О. Сєрєкова

THE RIGHT OF THE CHILD TO HEALTH CARE DURING ARMED CONFLICT.....	56

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

О. О. Кармаза, К. Л. Каращук

МЕДІАЦІЯ, МЕДІАЦІЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ТА ВІДНОВНЕ ПРАВСУДДЯ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ МЕДІАЦІЇ	63

М. А. Погорецький

КРИПТОВАЛЮТА ЯК ОБ'ЄКТ, ПРЕДМЕТ ТА ЗАСІБ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ: ПРОБЛЕМИ ВИЯВЛЕННЯ, ДОКУМЕНТУВАННЯ І ДОКАЗУВАННЯ В ДОСУДОВОМУ ТА СУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННЯХ.....	70

<i>Н. В. Рябих</i> МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПЕРЕВЕЗЕННЯ НЕБЕЗПЕЧНИХ ВАНТАЖІВ.....	91

<i>О. А. Симоненко</i> ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ	98

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

<i>А. В. Боровик, О. В. Шира</i> ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ КОНТЕКСТ ВІЙНИ В УКРАЇНІ.....	104

<i>К. С. Зверева</i> ЗАСТОСУВАННЯ ЮРИСДИКЦІЇ ДЕРЖАВИ ПОЗА ЇЇ ТЕРИТОРІЄЮ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ТА МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА.....	111

CONTENTS

CONSTITUTIONAL LAW; MUNICIPAL LAW

Kirin R. S., Pashchenko O. A., Khomenko V. L.

LEGAL FRAMEWORK FOR NATIONAL RESILIENCE: REGIONAL AND LOCAL LEVELS.....	6

CIVIL LAW AND PROCEDURE; FAMILY LAW

Minchenko R. M.

DIGITAL OBJECTS AND THEIR PLACE IN THE JOINT MARITAL PROPERTY OF SPOUSES.....	20

COMMERCIAL LAW, COMMERCIAL PROCEDURAL LAW

Dobrovolska V. V.

REGARDING INCENTIVES AS A MEANS OF STATE REGULATION OF ECONOMIC ACTIVITY UNDER MARTIAL LAW.....	26

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCEDURE; FINANCIAL LAW; INFORMATION LAW

Kardashevskyy Yu. R.

LEGAL AND METHODOLOGICAL DOCTRINE OF INTELLIGENCE IN THE SECURITY SECTOR.....	31

Lyhin O. V.

THE CONCEPT AND CONTENT OF PUBLIC ADMINISTRATION OF GAMBLING IN UKRAINE.....	38

Mazepa S. O.

IMPLEMENTATION OF EUROPEAN INFORMATION SECURITY STANDARDS INTO NATIONAL LEGISLATION: PROBLEMS AND PROSPECTS.....	44

Nikitin V. V.

ADMINISTRATIVE AND LEGAL PRINCIPLES OF PREVENTION OF CORRUPTION OFFENSES IN THE TAX SYSTEM OF UKRAINE.....	50

Chepkova K. O.

THE RIGHT OF THE CHILD TO HEALTH CARE DURING ARMED CONFLICT.....	56

CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY; CRIMINAL EXECUTIVE LAW

Karmaza O. O., Karashchuk K. L.

MEDIATION, MEDIATION IN CRIMINAL PROCEEDINGS AND RESTORATIVE JUSTICE: CONCEPTUAL FOUNDATIONS FOR THE DEVELOPMENT OF MEDIATION.....	63

Pohoretskyi M. A.

CRYPTOCURRENCY AS AN OBJECT, SUBJECT, AND MEANS OF COMMITTING A CRIME: ISSUES OF DETECTION, DOCUMENTATION, AND PROOF IN PRE-TRIAL AND COURT PROCEEDINGS.....	70

Riabykh N. V.

INTERNATIONAL LEGAL REGULATION OF DANGEROUS GOODS TRANSPORTATION.....	91

Symonenko O. A.

LIABILITY FOR CRIMINAL OFFENSES AGAINST PROPERTY IN CONDITIONS OF MARTIAL STATE UNDER THE LEGISLATION OF UKRAINE: SPECIFIC ISSUES.....	98

INTERNATIONAL LAW

Borovyk A. V., Shyra O. V.

POLITICAL AND LEGAL CONTEXT OF THE WAR IN UKRAINE.....	104

Zvierieva K. S.

APPLICATION OF A STATE'S JURISDICTION OUTSIDE ITS TERRITORY: INTERNATIONAL LEGAL STANDARDS AND INTERNATIONAL PRACTICE.....	111

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 346.5:346.7

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2025.3.1>

Р. С. Кірін

доктор юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень
імені В. К. Макутова Національної академії наук України»

О. А. Пащенко

кандидат технічних наук, доцент,
директор Міжгалузевого навчально-наукового інституту
безперервної очно-дистанційної освіти
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

В. Л. Хоменко

кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри нафтогазової інженерії та буріння
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

ПРАВОВІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ТА МІСЦЕВИЙ РІВНІ

Стаття присвячена дослідженню правових засад національної стійкості на регіональному та місцевому рівнях в Україні в умовах сучасних викликів, таких як геополітична нестабільність, економічні кризи, соціальна нерівність та екологічні загрози. Метою дослідження є аналіз правових механізмів, які забезпечують стійкість на різних рівнях управління, та розробка рекомендацій для їх вдосконалення.

У статті розглядаються теоретичні основи національної стійкості, включаючи визначення поняття, ключові принципи та роль децентралізації у зміцненні стійкості регіонів і громад. Особлива увага приділяється міжнародному законодавству, зокрема документам ООН та ЄС, які впливають на формування національної правової бази. На національному рівні аналізуються ключові закони, такі як «Про місцеве самоврядування в Україні» та «Про добровільне об'єднання територіальних громад», які створюють основу для децентралізації та стійкості. На регіональному рівні досліджуються повноваження обласних державних адміністрацій і стратегії розвитку, наприклад, у Львівській та Харківській областях, а на місцевому рівні – ініціативи громад, такі як проекти з енергоефективності у Вінницькій області чи соціального захисту у Полтавській області. Порівняльний аналіз регіонального та місцевого рівнів виявив спільні риси, такі як орієнтація на децентралізацію, та відмінності, пов'язані з масштабами діяльності й ресурсами. Основними викликами є недоліки законодавства, брак фінансування та низька правова свідомість, які ускладнюють координацію та реалізацію програм.

Перспективи вдосконалення включають гармонізацію законодавства з міжнародними стандартами, запровадження цифрових платформ для координації та підвищення правової освіти. Стаття пропонує практичні рекомендації для державних, регіональних і місцевих органів влади, зокрема щодо чіткого визначення повноважень, посилення фінансової підтримки та залучення громадськості. Дослідження має наукове та практичне значення,

що полягають відповідно у систематизації підходів до аналізу стійкості та наданні інструментів для вдосконалення управління стійкістю.

Ключові слова: стійкість, правове регулювання, децентралізація, законодавство, кіберзагрози, стратегії, громади.

Постановка проблеми. Сучасний світ характеризується швидкими змінами та зростаючою складністю викликів, які ставлять перед державами, регіонами та місцевими громадами нові вимоги до їхньої здатності адаптуватися, вистояти та розвиватися в умовах нестабільності. Національна стійкість як концепція набуває особливого значення в контексті забезпечення стабільності та безпеки на всіх рівнях суспільства, зокрема регіональному та місцевому. Актуальність теми зумовлена низкою факторів.

По-перше, геополітичні виклики, такі як війни, міграційні кризи та міжнародна нестабільність, створюють потребу у правових інструментах, які б забезпечували ефективне реагування на загрози. По-друге, економічні труднощі, зокрема фінансові кризи, нерівність у розподілі ресурсів між регіонами та громадами, а також наслідки глобалізації, вимагають створення стійких економічних моделей, підкріплених правовою базою. По-третє, соціальні виклики, такі як демографічні зміни, урбанізація та соціальна нерівність, підкреслюють необхідність розвитку інклюзивних правових механізмів, які б сприяли залученню громад до процесів прийняття рішень. Нарешті, безпекові аспекти, включаючи кіберзагрози, екологічні катастрофи та тероризм, вимагають комплексного підходу до формування стійкості, де правове регулювання відіграє ключову роль.

В Україні, з огляду на її складну геополітичну ситуацію та процеси децентралізації, питання національної стійкості на регіональному та місцевому рівнях є особливо актуальним, оскільки саме ці рівні забезпечують практичну реалізацію державних стратегій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Огляд літератури свідчить про зростаючий інтерес до теми національної стійкості в правовій, політичній та соціальній науках. Дослідники, такі як Т. В. Запорожець, Н. Г. Клименко, Н. М. Оніщенко, М. Г. Орел, С. І. Пирожков, О. О. Резнікова, Г. П. Ситник, О. В. Скрипнюк, Є. І. Таран, Ю. С. Шемшученко, Л. М. Шипілова [1–4] та багато інших підкреслюють, що національна стійкість охоплює не лише безпекові аспекти, але й економічну, соціальну та екологічну складові. У контексті правового регулювання

значна увага приділяється аналізу міжнародних стандартів, таких як документи ООН та ЄС, які визначають принципи стійкості.

Водночас в Україні науковці також зосереджуються на вивченні реформи децентралізації та її впливу на місцеву стійкість, однак комплексний аналіз правових засад на регіональному та місцевому рівнях залишається недостатньо розвиненим. Існують прогалини у дослідженні взаємодії між національним законодавством та регіональними і місцевими актами, а також у визначенні ефективних правових інструментів для підвищення стійкості громад. Окремі її аспекти в умовах постконфліктних територій [5], урбоекологічного середовища [6], конкурентних та інноваційних складових [7; 8] були предметом досліджень у попередніх публікаціях. Тож, ця стаття покликана частково заповнити прогалини, пропонуючи системний підхід до аналізу правового забезпечення національної стійкості.

Мета цієї статті полягає у визначенні правових засад формування та забезпечення національної стійкості на регіональному та місцевому рівнях. Це передбачає аналіз чинного законодавства, оцінку ролі регіональних і місцевих органів влади (далі – РМОВ), а також виявлення правових механізмів, які сприяють зміцненню стійкості в умовах сучасних викликів.

Виклад основного матеріалу. Теоретичні основи національної стійкості. Національна стійкість є багатогранною концепцією, яка охоплює здатність держави, її регіонів та місцевих громад протистояти викликам, адаптуватися до змін і відновлюватися після криз. У контексті правової науки національна стійкість розглядається як комплекс правових, організаційних та інституційних механізмів, спрямованих на забезпечення стабільності, безпеки та сталого розвитку суспільства. Поняття «національна стійкість» охоплює не лише безпекові аспекти, але й економічні, соціальні та екологічні складові, що вимагає системного правового регулювання. Аналіз цього поняття передбачає вивчення його теоретичних засад, які базуються на принципах адаптивності, стабільності та інклюзивності, а також врахування ролі регіонального та місцевого рівнів у контексті децентралізації.

При цьому очевидно, що регіон не може себе ізолювати від економічної ситуації, що склалася

поза економікою, і формується на національному або навіть світовому рівнях. Тож, на нижчих рівнях домінантне значення має регулятивно-активувальна функція, яка для індустріальних територій визначається, насамперед, рівнем їхнього науково-технологічного розвитку та інноваційною суверенізацією, яка на пряму залежить від економічної схильності регіону до інноваційної активності. У схематичному вигляді сучасне бачення структури теоретичних основ національної стійкості представлено на рисунку (рис. 1).

Визначення поняття «національна стійкість» у правовій науці ґрунтується на його

інтерпретації як здатності правової системи забезпечувати ефективне функціонування держави та суспільства в умовах криз. Зокрема, національна стійкість передбачає створення правових механізмів, які дозволяють оперативно реагувати на зовнішні та внутрішні загрози, такі як економічні потрясіння, соціальні конфлікти чи природні катастрофи. У правовому контексті це поняття включає законодавчі норми, які регулюють розподіл повноважень між центральними, РМОВ, а також забезпечують координацію їхніх дій для досягнення спільних цілей. Наприклад, міжнародні документи, такі як Рамкова програма ООН щодо зменшення

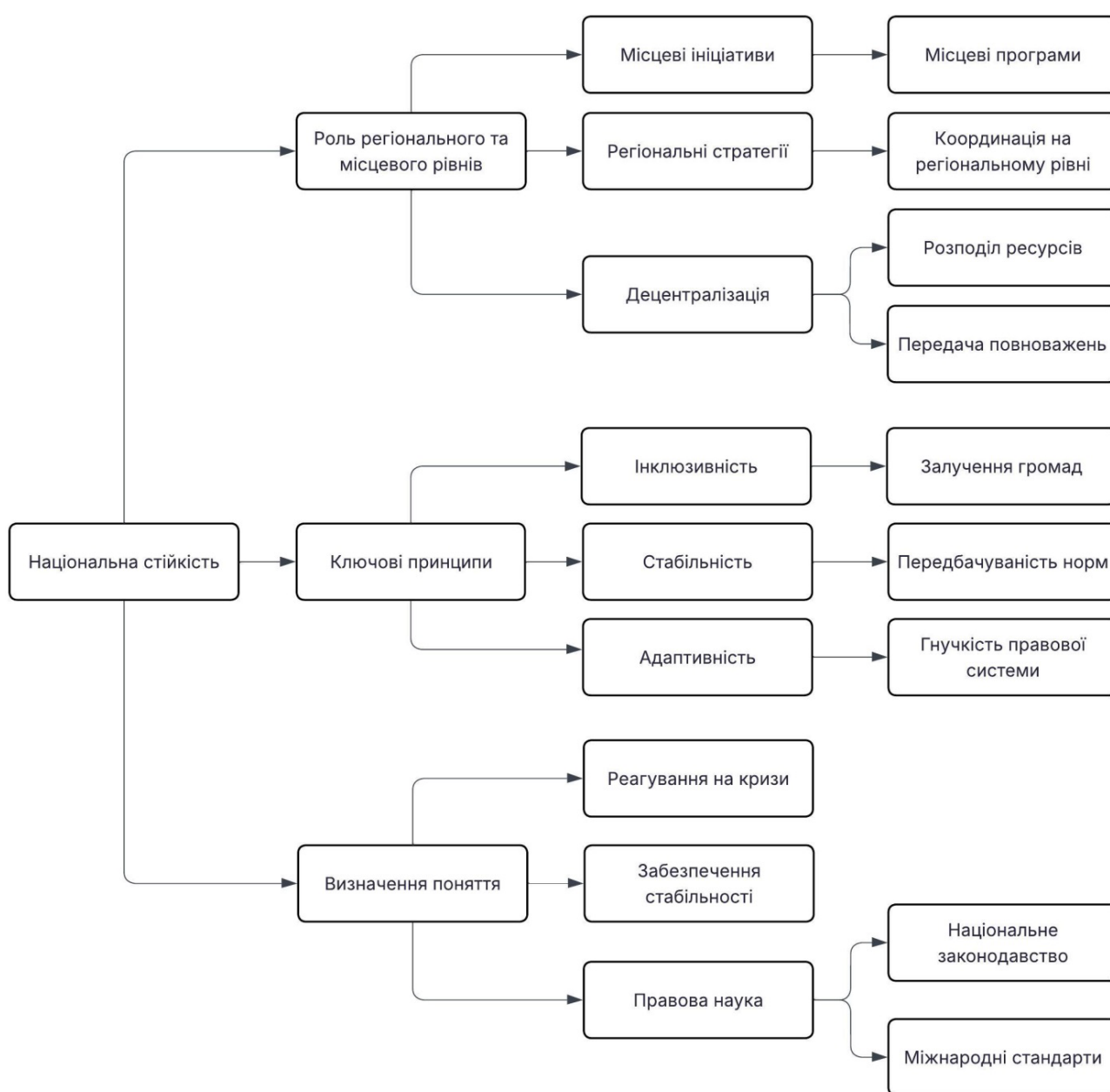

Рис. 1. Структура теоретичних основ національної стійкості

ризиків катастроф (*Sendai Framework*), підкреслюють важливість правового забезпечення стійкості на всіх рівнях управління [9]. В Україні це поняття набуває особливого значення в умовах децентралізації, коли регіони та громади отримують більше повноважень для самостійного вирішення питань, пов'язаних із безпекою, економікою та соціальним розвитком.

В основу національної системи стійкості покладені такі принципи, як [10]:

- комплексність;
- широка взаємодія;
- передбачуваність;
- надійність;
- обізнаність;
- готовність;
- мобільність;
- адаптивність;
- наявність резервів;
- безперервність;
- субсидіарність.

При цьому загально визнаними, ключовими принципами стійкості вважаються адаптивність, стабільність та інклюзивність, що формують основу для розробки ефективних правових механізмів. Адаптивність передбачає здатність правової системи швидко реагувати на нові виклики, наприклад, шляхом внесення змін до законодавства або створення тимчасових нормативних актів у кризових ситуаціях. Стабільність забезпечується через послідовність і передбачуваність правового регулювання, що дозволяє органам влади та громадам діяти в межах чітко визначених правил. Інклюзивність, у свою чергу, акцентує на залученні всіх груп населення до процесів прийняття рішень, що сприяє соціальній згуртованості та зменшенню конфліктів. Ці принципи взаємопов'язані та потребують комплексного підходу до їх реалізації, особливо на регіональному та місцевому рівнях, де правові норми мають бути адаптовані до місцевих умов і потреб.

Роль регіонального та місцевого рівнів у забезпеченні національної стійкості є визначальною, особливо в контексті децентралізації. Децентралізація, як процес передачі повноважень і ресурсів від центральної влади до органів РМОВ, сприяє підвищенню стійкості шляхом наближення управління до потреб конкретних громад. На регіональному рівні органи влади координують розробку стратегій розвитку, які враховують специфіку економічних, соціальних і безпекових умов. На місцевому рівні громади отримують можливість самостійно визначати

пріоритети розвитку, розподіляти ресурси та реалізовувати ініціативи, спрямовані на підвищення стійкості. Наприклад, місцеві програми соціального захисту чи екологічного розвитку можуть бути ефективними інструментами для зміцнення стійкості громад. Проте, правові засади децентралізації, закладені Концепцією реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (розпорядження Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) від 01.04.2014 № 333-р) та розвинуті в положеннях законів України про місцеве самоврядування, добровільне об'єднання територіальних громад, бюджетному законодавстві та інших нормативно-правових актах (далі – НПА), створюють основу для реалізації цих завдань, але потребують подальшого вдосконалення для забезпечення ефективної координації між різними рівнями влади. П'ять років тому парламент України заклав нову конструкцію адміністративно-територіального устрою держави, ухваливши постанову «Про утворення та ліквідацію районів», яка поставила перед новоутвореними територіальними громадами й досі актуальні завдання забезпечення стійкості відповідних регіонів та населених пунктів.

Правові засади національної стійкості. Правові засади національної стійкості формують основу для створення ефективної системи управління, яка забезпечує здатність держави, регіонів та місцевих громад протистояти викликам, адаптуватися до змін і відновлюватися після криз. Ці засади включають комплекс міжнародних, національних, регіональних і місцевих НПА, які регулюють питання стійкості в економічній, соціальній, безпековій та екологічній сферах. Аналіз правових засад дозволяє виявити ключові механізми, що сприяють зміцненню національної стійкості, а також визначити прогалини, які потребують вдосконалення. У загальному вигляді структура правових засад національної стійкості представлена схематично (рис. 2).

Міжнародне законодавство відіграє важливу роль у формуванні стандартів стійкості, які впливають на національні правові системи. Основними міжнародними документами, що стосуються стійкості, є Рамкова програма ООН щодо зменшення ризиків катастроф (*Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015–2030*), Цілі сталого розвитку ООН (*Sustainable Development Goals*), а також стратегії ЄС, зокрема Європейська зелена угода (*European Green Deal*) та Стратегія ЄС

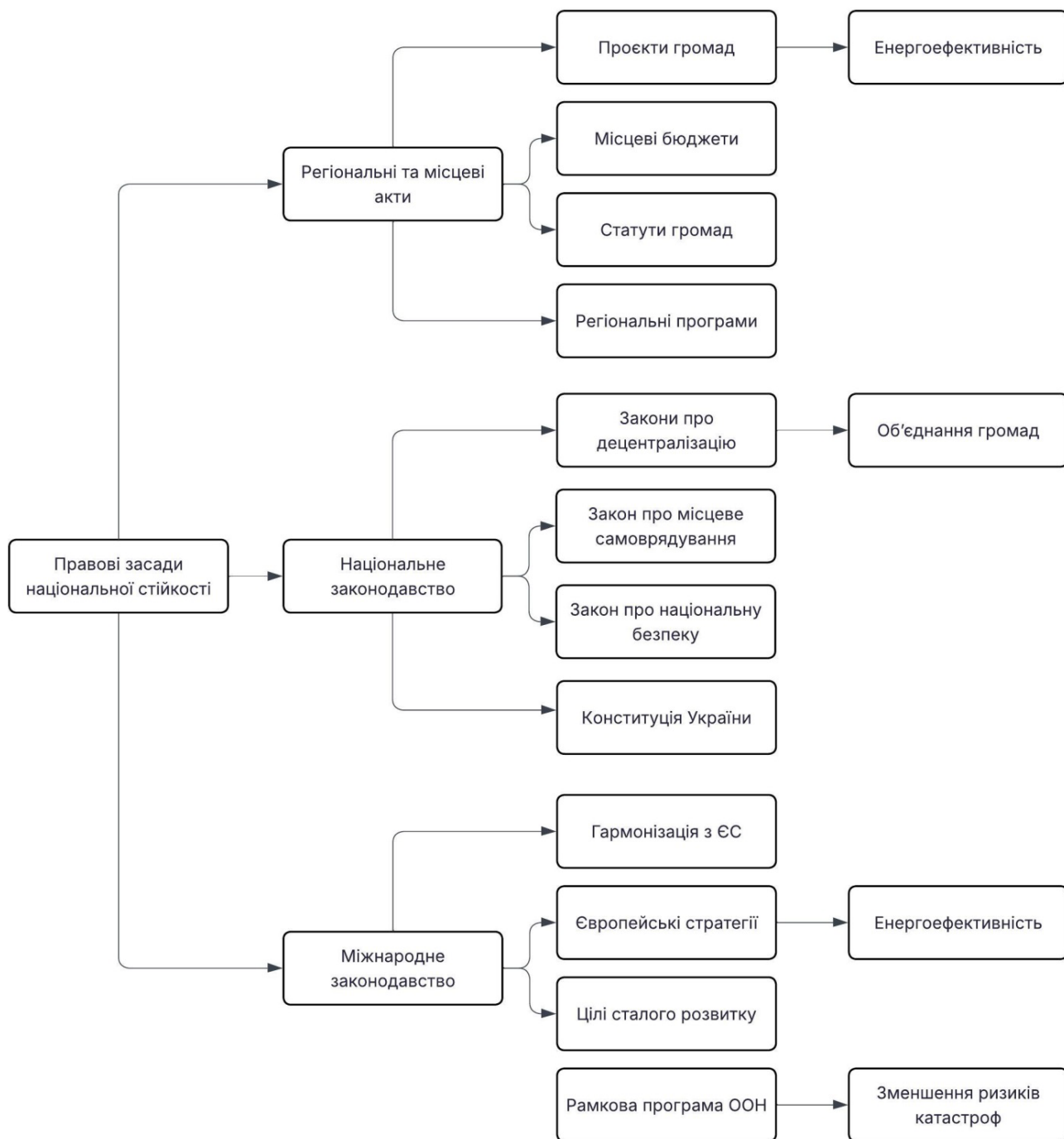

Рис. 2. Структура правових засад національної стійкості

щодо адаптації до зміни клімату (*EU strategy on adaptation to climate change*). Ці документи визначають принципи стійкості, такі як превентивність, інклюзивність та багатосекторальна співпраця, і закликають держави до інтеграції цих принципів у національне законодавство. Наприклад, Sendai Framework підкреслює необхідність створення правових механізмів для зменшення ризиків катастроф на всіх рівнях управління, що є особливо актуальним для України в умовах безпекових викликів. Вплив

міжнародного законодавства на Україну проявляється через гармонізацію національних законів із європейськими стандартами, зокрема в рамках Угоди про асоціацію з ЄС, яка зобов'язує Україну вдосконалювати правову базу у сфері безпеки, екології та соціального розвитку. Це сприяє створенню правових норм, які підтримують стійкість на національному, регіональному та місцевому рівнях [11].

Національне законодавство України формує основу для реалізації концепції національної

стійкості. Ключовими НПА є Конституція України, яка закріплює принципи децентралізації та захисту прав громадян, а також низка спеціалізованих законів. Зокрема, Закон України «Про національну безпеку України» визначає та розмежовує повноваження державних органів у сферах національної безпеки і оборони, створюється основа для інтеграції політики та процедур органів державної влади, інших державних органів. Державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, безпеки критичної інфраструктури, кібербезпеки України та на інші її напрями.

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» регулює повноваження місцевих громад у питаннях розвитку та захисту населення, що є важливим для стійкості на місцевому рівні. Крім того, законодавство у сфері децентралізації, зокрема Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», створює правові умови для передачі повноважень і ресурсів на місцевий рівень, що сприяє підвищенню стійкості громад. До інших важливих НПА у сфері національної стійкості слід віднести Кодекс цивільного захисту України, закони України про:

- соціальні послуги;
- державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії;
- охорону навколишнього природного середовища (далі – НПС);
- зону надзвичайної екологічної ситуації;
- правовий режим надзвичайного стану тощо.

Безпосередньо відносини національної стійкості наразі регулюються Указом Президента України від 27.09.2021 № 479/2021 щодо запровадження національної системи стійкості, а також розпорядженням КМУ про затвердження плану заходів з реалізації Концепції забезпечення національної системи стійкості до 2025 р. Проте, незважаючи на наявність цих актів, національне законодавство потребує подальшого вдосконалення, зокрема в частині чіткого визначення процедур координації між різними рівнями влади та забезпечення фінансових ресурсів для реалізації стратегій стійкості.

Регіональні та місцеві нормативні акти відіграють ключову роль у практичній реалізації національної стійкості. На регіональному рівні органи влади, такі як обласні державні адміністрації, розробляють стратегії розвитку, які враховують специфіку регіону, наприклад,

економічні особливості, демографічні тенденції чи безпекові виклики. Прикладом є регіональні програми розвитку, затверджені в таких областях, як Львівська чи Харківська, які включають заходи з підтримки економічної стабільності, соціального захисту та екологічної безпеки. На місцевому рівні об'єднані територіальні громади (далі – ОТГ) створюють статuti громад, місцеві програми та бюджети, які спрямовані на підвищення стійкості. Наприклад, громади в Чернівецькій області реалізують проєкти з енергоефективності, які сприяють економічній та екологічній стійкості. Водночас реалізація регіональних та місцевих ініціатив часто стикається з проблемами недостатнього фінансування, обмеженої координації з центральними органами влади та низької правової культури, що вимагає вдосконалення правової бази та посилення інституційної спроможності.

Регіональний рівень: правові механізми забезпечення стійкості. Регіональний рівень відіграє ключову роль у формуванні національної стійкості, оскільки саме регіональні органи влади є сполучною ланкою між національними стратегіями та їх практичною реалізацією на місцях. Правові механізми на регіональному рівні включають НПА, стратегії розвитку та координаційні інструменти, які дозволяють регіонам адаптуватися до викликів, таких як економічні кризи, безпекові загрози чи екологічні проблеми. Ці механізми спрямовані на забезпечення стабільності, безпеки та сталого розвитку регіонів, враховуючи їхні унікальні соціально-економічні та географічні особливості. Певні елементи структури правових механізмів забезпечення стійкості на регіональному рівні представлені на рисунку (рис. 3).

Роль регіональних органів влади, зокрема обласних державних адміністрацій (далі – ОДА) та регіональних рад, є визначальною у формуванні стійкості. Згідно із законами України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про місцеві державні адміністрації» та іншими НПА, регіональні органи влади наділені повноваженнями щодо розробки та реалізації регіональних стратегій розвитку, які охоплюють економічні, соціальні, безпекові та екологічні аспекти. Вони відповідають за координацію діяльності місцевих громад, розподіл бюджетних ресурсів, а також взаємодію з центральними органами влади для реалізації національних пріоритетів. Наприклад, ОДА мають повноваження затверджувати регіональні програми, спрямовані на підвищення

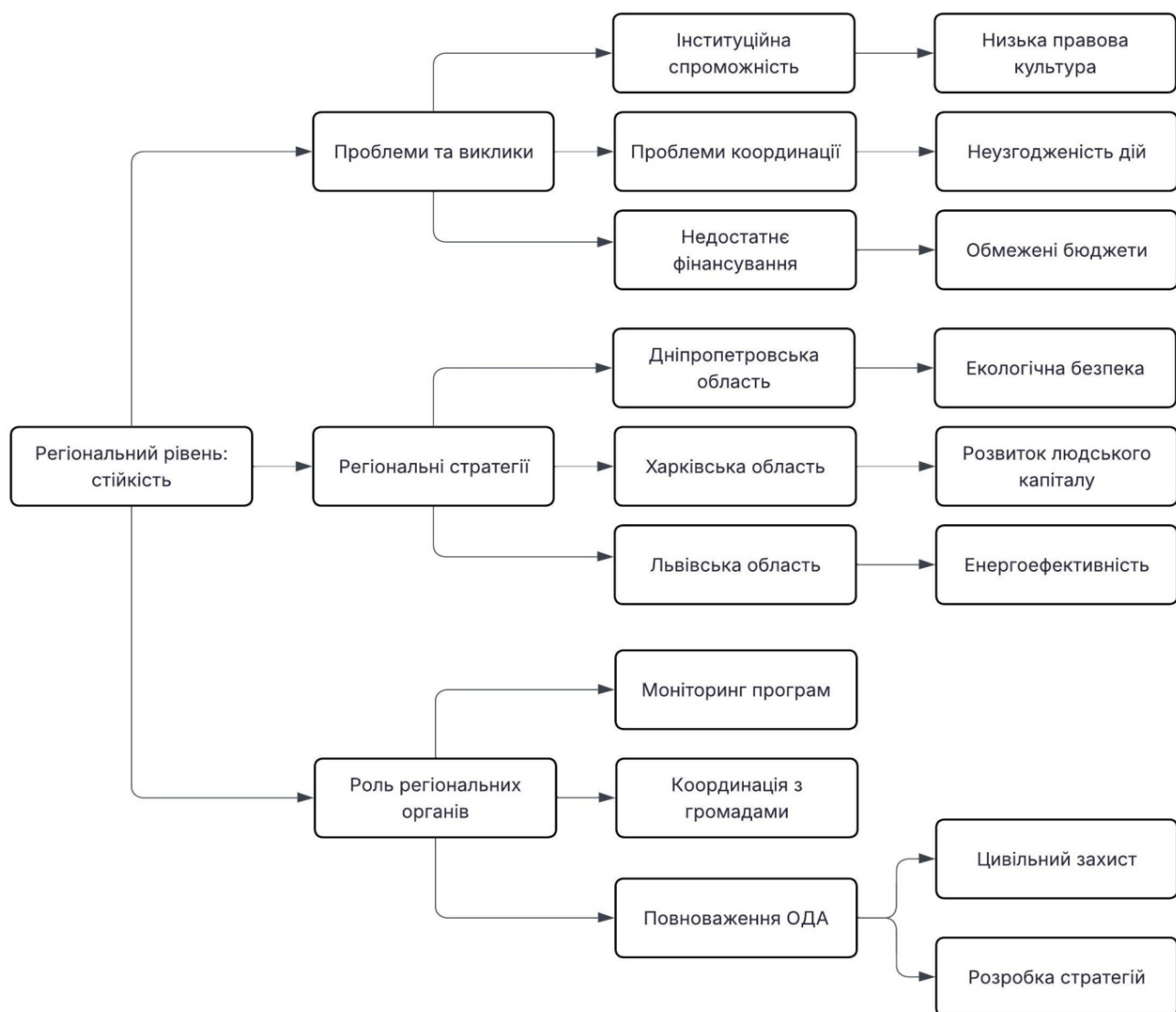

Рис. 3. Елементи правових механізмів регіонального рівня

економічної стійкості, такі як підтримка малого та середнього бізнесу, або на забезпечення безпеки, наприклад, шляхом організації заходів цивільного захисту. Водночас регіональні органи несуть відповідальність за моніторинг і оцінку ефективності цих програм, а також за залучення громад до процесів прийняття рішень, що сприяє інклюзивності та соціальній згуртованості.

Міста, ОТГ, регіони по всій країні стикаються зі стихійними лихами, які можуть мати руйнівний вплив на життя, майно, економіку та екосистеми. Зміна клімату вже має помітний вплив на НПС, і минулі умови більше не є надійним показником типу або масштабу катастроф, з якими громади зіткнуться в майбутньому. Цікавою є ініціатива Федерального агентства з надзвичайних ситуацій (*The Federal Emergency Management Agency, FEMA*), Агентства з охорони навколишнього

середовища США (*U. S. Environmental Protection Agency, EPA*) та Столичної транспортної комісії/Асоціації урядів районів затоки (*Metropolitan Transportation Commission/Association of Bay Area Governments, MTC/ABAG*), які стали партнерами у створенні цього посібника з регіональної стійкості. Цей Інструментарій регіональної стійкості може бути використаний регіональними партнерствами та місцевими органами влади, які тільки починають планувати заходи з підвищення стійкості, або тими, хто готовий перейти від планування до дій. Інструментарій складається з п'яти кроків, і користувачі можуть приєднатися до нього на будь-якому етапі процесу, залежно від того, на якому етапі планування стійкості вони перебувають на даний момент. Ось п'ять кроків: 1) залучення для забезпечення стійкості; 2) проведення оцінки вразливості; 3) визначення та розстановка

пріоритетів стратегій; 4) сформууйте фонд (план) дій; 5) оцінка результатів та вдосконалення методів [12].

Приклади регіональних стратегій розвитку ілюструють, як правові механізми застосовуються для зміцнення стійкості. У Львівській області, наприклад, діє «Стратегія розвитку Львівської області на 2021–2027 роки», яка включає заходи з підтримки енергоефективності, розвитку інфраструктури та соціального захисту населення. Ця стратегія передбачає створення правових умов для залучення інвестицій, що сприяє економічній стійкості регіону. У Харківській області регіональна програма «Розвиток людського капіталу» спрямована на підвищення рівня освіти та професійної підготовки, що є важливим для соціальної стійкості. У Дніпропетровській області реалізуються проекти з екологічної безпеки, зокрема щодо управління відходами та захисту водних ресурсів, які базуються на регіональних нормативних актах. Ці вітчизняні приклади демонструють, як регіональні стратегії, підкріплені правовими механізмами, сприяють адаптації до викликів і забезпечують стійкий розвиток. Проте ефективність таких стратегій залежить від їхньої відповідності національним пріоритетам та наявності достатнього фінансування.

Проблеми та виклики у забезпеченні стійкості на регіональному рівні пов'язані з обмеженнями у фінансуванні, координації та реалізації. Недостатнє фінансування є однією з головних перешкод, оскільки регіональні бюджети часто не дозволяють повною мірою реалізовувати амбітні стратегії розвитку. Наприклад, брак коштів може обмежувати впровадження проектів з енергоефективності чи модернізації інфраструктури. Проблеми координації між регіональними органами влади, місцевими громадами та центральними структурами призводять до дублювання функцій або неузгодженості дій, що знижує ефективність реалізації програм. Крім того, викликом є недостатня інституційна спроможність регіональних органів, зокрема брак кваліфікованих кадрів та низький рівень правової культури, що ускладнює розробку та впровадження нормативних актів. Для подолання цих проблем необхідно вдосконалювати правову базу, зокрема через чітке визначення повноважень і відповідальності, а також посилювати фінансову підтримку регіонів шляхом міжбюджетних трансфертів та залучення міжнародних грантів.

Місцевий рівень: правові аспекти стійкості громад. Місцевий рівень є основою для практичної реалізації національної стійкості, оскільки саме на рівні громад відбувається безпосереднє впровадження ініціатив, спрямованих на економічну, соціальну та екологічну стабільність. Схематично структура правових аспектів стійкості на місцевому рівні подана на рисунку (рис. 4).

Правові аспекти стійкості громад охоплюють механізми, які дозволяють місцевим органам самоврядування ефективно реагувати на виклики, адаптуватися до змін і забезпечувати сталий розвиток. Ці механізми базуються на реформі інструментів децентралізації, місцевих ініціативах та нормативних документах, таких як статuti громад, місцеві програми та бюджети.

Реформа децентралізації, розпочата в Україні у 2014 р., кардинально змінила підходи до управління на місцевому рівні, посиливши роль місцевого самоврядування у забезпеченні стійкості громад. Згідно із Європейською хартією місцевого самоврядування (ратифікована законом № 452/97-ВР від 15.07.1997), законами України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» та «Про місцеве самоврядування в Україні», ОТГ отримали ширші повноваження та фінансові ресурси для самостійного вирішення питань розвитку. Децентралізація сприяє підвищенню стійкості шляхом наближення управління до потреб громадян, що дозволяє громадам оперативно реагувати на локальні виклики, такі як економічні труднощі, соціальна нерівність чи екологічні загрози. Наприклад, передача повноважень у сфері освіти, охорони здоров'я та інфраструктури дозволяє громадам створювати цільові програми, які відповідають їхнім унікальним потребам. Водночас реформа децентралізації вимагає чіткого правового регулювання, щоб уникнути дублювання функцій між громадами та регіональними органами влади, а також забезпечити належну координацію з національними стратегіями.

Місцеві ініціативи є практичним проявом стійкості громад, оскільки вони спрямовані на вирішення конкретних проблем економічного, соціального чи екологічного характеру. Наприклад, у Вінницькій області громади реалізують проекти з енергоефективності, такі як встановлення сонячних панелей на комунальних будівлях, що сприяє економічній стійкості шляхом зниження витрат на енергоресурси. У Полтавській області діють програми соціальної підтримки, зокрема для вразливих груп населення,

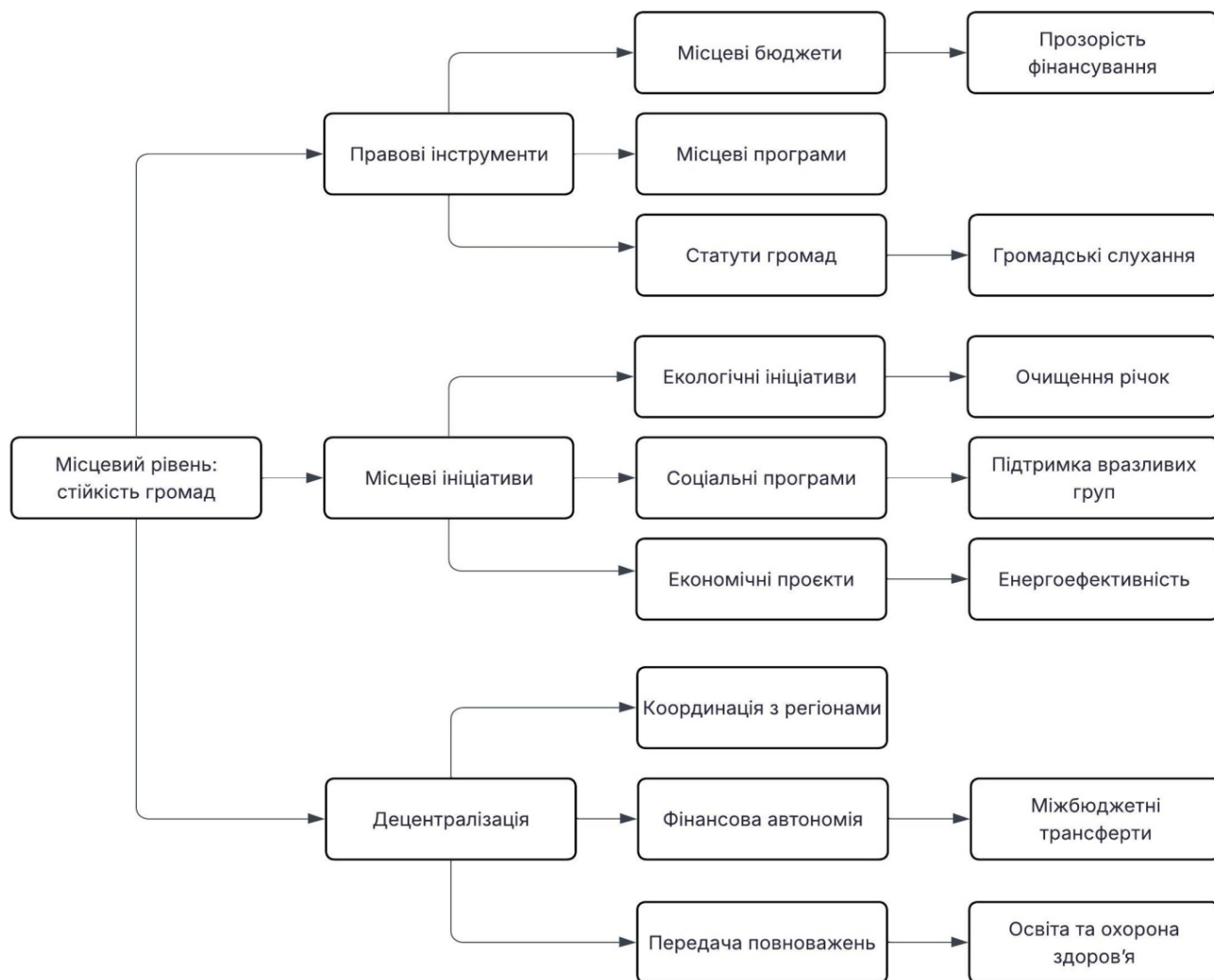

Рис. 4. Схема правових аспектів стійкості громад

що зміцнює соціальну згуртованість. Екологічні ініціативи, такі як проєкти з очищення річок чи роздільного збору сміття в громадах Черкаської області, демонструють, як місцеві дії можуть сприяти екологічній стійкості. Ці ініціативи зазвичай реалізуються на основі місцевих програм, які затверджуються органами самоврядування та фінансуються з місцевих бюджетів, а також за підтримки міжнародних грантів. Успіх таких проєктів залежить від активної участі громадян і прозорості процесів прийняття рішень.

Правові інструменти, такі як статути громад, місцеві програми та бюджети, є основою для забезпечення стійкості на місцевому рівні. Статути громад, які розробляються відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», визначають правила функціонування громади, її пріоритети розвитку та механізми залучення громадян до управління. Наприклад, статути можуть передбачати проведення громадських слухань для врахування

думки мешканців під час планування проєктів. Місцеві програми, такі як програми економічного розвитку чи соціального захисту, дозволяють громадам системно підходити до вирішення проблем, наприклад, шляхом створення робочих місць або підтримки місцевих підприємців. Місцеві бюджети є ключовим інструментом фінансування цих ініціатив, хоча їх ефективність часто обмежується недостатніми фінансовими ресурсами. Для підвищення стійкості громад необхідно вдосконалювати правові інструменти, зокрема через спрощення процедур затвердження статутів, підвищення прозорості бюджетного процесу та залучення додаткових джерел фінансування, таких як державні субвенції чи міжнародна допомога.

Важливе місце у представництві інтересів органів місцевих та регіональних влад, зміцненні і захисті їх інтересів належить Конгресу місцевих та регіональних влад при Президенті України [13; 14].

Таблиця 1

Порівняння стійкості регіонального та місцевого рівнів

Аспект	Регіональний рівень	Місцевий рівень
Масштаб діяльності	Координує кілька громад, охоплює ширшу територію	Зосереджений на потребах окремої громади
Повноваження	Стратегічне планування, розподіл державних ресурсів	Реалізація локальних ініціатив, управління місцевими бюджетами
Фінансування	Міжбюджетні трансферти, державні програми	Місцеві бюджети, гранти, обмежені ресурси
Приклади програм	Стратегії розвитку областей (Львівська, Харківська)	Проекти енергоефективності, соціального захисту (Тростянець, Вінницька область)
Проблеми	Неузгодженість із громадами, бюрократія	Недостатнє фінансування, обмежена інституційна спроможність
Координація	Взаємодія з центральною владою та громадами	Залежність від регіональних стратегій

Порівняльний аналіз стійкості регіонального та місцевого рівнів. Такий аналіз дозволяє виявити спільні риси, відмінності та проблеми у правовому забезпеченні національної стійкості, а також оцінити ефективність координації між цими рівнями. Регіональний і місцевий рівні відіграють ключову роль у реалізації стратегій стійкості, однак їхні підходи, повноваження та ресурси суттєво різняться. Аналіз кращих практик в Україні та за кордоном допомагає визначити шляхи вдосконалення правових механізмів для підвищення стійкості. Наочно результати порівняння представлені у таблиці 1.

Спільні риси регіонального та місцевого рівнів у правовому забезпеченні стійкості полягають у їхній орієнтації на досягнення економічної, соціальної та екологічної стабільності через НПА та програми розвитку. На обох рівнях використовуються принципи децентралізації, які передбачають передачу повноважень від центральної влади для наближення управління до потреб громадян. Наприклад, як регіональні органи влади (ОДА), так і місцеві громади розробляють стратегії та програми, спрямовані на вирішення локальних викликів, таких як підтримка економіки чи захист від надзвичайних ситуацій. Відмінності між цими рівнями зумовлені масштабами їхньої діяльності та ресурсами. Регіональний рівень охоплює ширші території та координує дії кількох громад, тоді як місцевий рівень зосереджений на конкретних потребах окремих громад. Регіональні органи мають більший доступ до державних ресурсів і виконують функції стратегічного планування, тоді як місцеві громади обмежені у фінансуванні, але мають більшу гнучкість у реалізації локальних ініціатив. Наприклад, регіональні програми можуть фінансуватися через міжбюджетні трансферти, тоді як громади часто

залежать від власних бюджетів або міжнародних грантів.

В цілому ж державна регіональна політика, виходячи із положень Закону України «Про засади державної регіональної політики» являє собою систему цілей, заходів, засобів та узгоджених дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб для забезпечення високого рівня якості життя людей на всій території України з урахуванням:

- природних;
- історичних;
- екологічних;
- економічних;
- географічних;
- демографічних;
- інших особливостей регіонів, їх етнічної

і культурної самобутності.

Координація між регіональним і місцевим рівнями є критично важливою для ефективного забезпечення стійкості, але стикається з низкою проблем. Основними викликами є неузгодженість дій між органами влади, дублювання функцій та недостатня комунікація. Наприклад, регіональні стратегії можуть не враховувати специфіку окремих громад, що призводить до неефективного використання ресурсів. Крім того, відсутність чітких правових механізмів для координації ускладнює реалізацію спільних проєктів. Для вирішення цих проблем необхідно вдосконалити законодавчу базу, зокрема через створення чітких процедур обміну інформацією та спільного планування. Прикладом може бути запровадження міжрегіональних і міжгромадних платформ для координації, а також використання цифрових інструментів для моніторингу та оцінки реалізації програм. Успішна координація

сприяє синергії між рівнями, дозволяючи ефективніше використовувати ресурси та уникати конфліктів повноважень.

Кращі практики в Україні та за кордоном ілюструють успішні приклади правового забезпечення стійкості. В Україні громада міста Тростянець Сумської області стала прикладом ефективного місцевого управління завдяки реалізації проєктів з відновлення інфраструктури після криз, що базуються на прозорому бюджетуванні та залученні громадян. На регіональному рівні Львівська область демонструє успішну модель залучення інвестицій для розвитку економічної стійкості через регіональні програми підтримки підприємництва. За кордоном прикладом є досвід муніципалітетів у Фінляндії, де місцева влада ефективно координується з регіональними органами для реалізації програм кліматичної стійкості, таких як перехід на відновлювані джерела енергії. У Польщі децентралізована модель управління дозволяє громадам самостійно розробляти програми соціального захисту, які фінансуються як з місцевих, так і з регіональних бюджетів. Ці практики підкреслюють важливість чіткого правового регулювання, прозорості та залучення громадськості для забезпечення стійкості.

Виклики та перспективи правового регулювання. Правове регулювання національної стійкості на регіональному та місцевому рівнях є складним процесом, який стикається з низкою викликів, що перешкоджають ефективній реалізації стратегій стійкості. Водночас ці виклики відкривають перспективи для вдосконалення правової бази, що може сприяти підвищенню адаптивності, стабільності та інклюзивності системи управління. Розробка практичних рекомендацій для державних органів влади і РМОВ є необхідною для подолання наявних проблем і забезпечення сталого розвитку.

Основні виклики у правовому регулюванні національної стійкості включають недоліки законодавства, брак ресурсів і низьку правову свідомість. Недоліки законодавства проявляються у відсутності чітких норм, які б регулювали координацію між різними рівнями влади, а також у невідповідності деяких нормативно-правових актів сучасним викликам, таким як кіберзагрози чи кліматичні зміни. Наприклад, законодавство про децентралізацію, хоча й сприяє передачі повноважень громадам, не завжди чітко визначає механізми розподілу відповідальності, що призводить до конфліктів між регіональними та місцевими органами. Брак ресурсів, зокрема

фінансових і людських, обмежує можливості реалізації амбітних програм стійкості. Регіональні бюджети часто не можуть забезпечити фінансування проєктів з енергоефективності чи соціального захисту, а громади стикаються з дефіцитом кваліфікованих кадрів для розробки та впровадження місцевих ініціатив. Низька правова свідомість громадян і посадовців ускладнює впровадження правових механізмів, оскільки обмежує розуміння важливості дотримання законодавства та участі громадськості у процесах прийняття рішень. Це особливо помітно на місцевому рівні, де брак знань про права та обов'язки громад може знижувати ефективність децентралізації.

Перспективи вдосконалення правової бази спрямовані на усунення зазначених недоліків і створення більш гнучкої та ефективної системи регулювання. Реформування законодавства має включати гармонізацію національних нормативних актів із міжнародними стандартами, зокрема з положеннями Рамкової програми ООН щодо зменшення ризиків катастроф та стратегіями ЄС. Це передбачає розробку чітких процедур координації між центральною, регіональною та місцевою владами, а також уточнення повноважень кожного рівня для уникнення дублювання функцій. Наприклад, удосконалення Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та нова редакція Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» (від 02.05.2023 № 3077-IX) можуть включати положення про обов'язкову міжрівневу координацію та механізми моніторингу реалізації стратегій стійкості. Крім того, перспективним є запровадження цифрових інструментів для підвищення прозорості та ефективності управління, таких як електронні платформи для обміну інформацією між органами влади та громадами. Розвиток правової освіти, зокрема шляхом проведення тренінгів для посадовців і громадян, може сприяти підвищенню правової свідомості та залученню громад до процесів прийняття рішень. Важливим є також залучення міжнародного досвіду, наприклад, моделей управління стійкістю у Фінляндії чи Польщі, які демонструють ефективність децентралізованих підходів.

Практичні рекомендації для центральних, регіональних і місцевих органів влади спрямовані на подолання викликів і реалізацію перспектив вдосконалення. Для державних органів влади рекомендується розробити національну стратегію стійкості, яка б чітко визначала ролі

кожного рівня управління та передбачала механізми фінансової підтримки регіонів і громад. Це може включати створення цільових державних субвенцій для реалізації проєктів з енергоефективності, соціального захисту чи цивільного захисту. Регіональним органам влади слід зосередитися на координації діяльності громад, зокрема через створення міжрегіональних платформ для обміну досвідом і ресурсами. Наприклад, організація регулярних форумів між ОДА та громадами може сприяти узгодженості дій. На місцевому рівні громадам рекомендується активно використовувати статuti громад для залучення громадян до прийняття рішень, а також розробляти місцеві програми, які враховують специфіку регіону, наприклад, проєкти з відновлювальної енергетики чи соціальної інклюзії. Для всіх рівнів влади важливим є підвищення правової свідомості шляхом проведення інформаційних кампаній і тренінгів, що сприятиме кращому розумінню правових механізмів і їх ефективному застосуванню.

Висновки і пропозиції. Дослідження правових засад національної стійкості на регіональному та місцевому рівнях дозволило виявити ключові аспекти формування та забезпечення стійкості в умовах сучасних викликів.

1. Проведено аналіз правових засад, який показав, що національна стійкість є комплексною концепцією, яка охоплює правові, економічні, соціальні та екологічні механізми, спрямовані на адаптацію до криз, стабільність і сталий розвиток.

2. Визначено роль міжнародного та національного законодавства у формуванні правової бази стійкості, а також оцінка правових механізмів на регіональному та місцевому рівнях. Зокрема, встановлено, що децентралізація відіграє ключову роль у підвищенні стійкості громад, однак її ефективність залежить від чіткості правового регулювання, достатності ресурсів і рівня координації між різними рівнями влади. Регіональні стратегії та місцеві ініціативи, такі як програми енергоефективності чи соціального захисту, демонструють потенціал для зміцнення стійкості, але стикаються з викликами, пов'язаними з фінансуванням, координацією та правовою свідомістю.

3. Обґрунтовано, що систематизація підходів до аналізу національної стійкості через призму правового регулювання сприяє розвитку теоретичних засад цієї концепції. Розвинуто розуміння взаємозв'язку між міжнародними стандартами, національним законодавством

і локальними нормативними актами, пропонуючи цілісний підхід до їх інтеграції.

4. Розроблено рекомендації, які можуть бути використані для вдосконалення правової бази. Зокрема, пропозиції щодо уточнення повноважень, посилення координації та підвищення правової свідомості сприятимуть створенню ефективніших механізмів управління стійкістю. Практична цінність результатів полягає у висвітленні кращих практик, таких як досвід українських громад і міжнародних моделей, які можуть бути адаптовані для інших регіонів.

Подальші напрями досліджень передбачають поглиблення аналізу окремих аспектів правового забезпечення стійкості. Зокрема, доцільно дослідити вплив цифрових технологій на координацію між регіональними та місцевими органами влади, а також ефективність використання електронних платформ для моніторингу реалізації програм стійкості. Іншим перспективним напрямом є аналіз фінансових механізмів, які можуть забезпечити стабільне фінансування регіональних і місцевих ініціатив, наприклад, через залучення міжнародних грантів або державно-приватного партнерства. Крім того, варто приділити увагу питанням правової освіти та залучення громадськості до процесів прийняття рішень, щоб підвищити інклюзивність і ефективність управління. Ці напрями дозволять розширити розуміння правових засад національної стійкості та сприятимуть розробці більш ефективних стратегій її забезпечення.

Список використаної літератури:

1. Шемшученко Ю. С., Скрипнюк О. В., Оніщенко Н. М. Державно-правові основи реалізації стратегії національної стійкості в умовах існування гібридних загроз для Української держави і суспільства : аналітична записка. Юридична думка. 2021. 112 с.
2. Концептуальні засади національної стійкості та державна політика врегулювання воєнно-політичних конфліктів : колективна монографія / за заг. ред. Г. П. Ситника. Київ : ТОВ «Академпрес», 2024. 358 с.
3. Резнікова О. О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища : монографія. Київ : НІСД. 2022. 456 с. DOI: <https://doi.org/10.53679/NISS-book.2022.01>
4. Пирожков С. І. Національна стійкість України: стратегія забезпечення. *Український географічний журнал*. 2022. № 2 (118). С. 3–10. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2022.02.003>
5. Кірін Р. С. Право безпеки на постконфліктних територіях: сучасний стан, проблеми, сталий

- розвиток : монографія. НАН України. Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Макутова Національної академії наук України». Київ, Дніпро : Журфонд, 2022. 408 с. DOI: https://doi.org/10.35668/iepd_kirin_postconflictmono_2022
5. Кірін Р. С. Актуальні проблеми урбоєкологічного права : монографія. НАН України. Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Макутова Національної академії наук України». Київ, Дніпро : Журфонд, 2023. 351 с. DOI: <https://doi.org/10.35668/978-617-14-0043-6>
  6. Кірін Р. С., Хоменко В. Л., Пашченко О. А. Протидія недобросовісній конкуренції в контексті забезпечення резильєнтності міст: національні та європейські механізми. *Наукові інновації та передові технології*. Серія «Право». 2025. № 6 (46). С. 1565–1581. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-6\(46\)-1565-1581](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-6(46)-1565-1581)
  7. Кірін Р. С., Хоменко В. Л., Пашченко О. А. Інноваційна складова резильєнтності міста: цифрові та правові виміри. *Актуальні питання у сучасній науці*. Серія «Право». 2025. № 7 (37). С. 447–468. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-7\(37\)-447-468](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-7(37)-447-468)
  8. Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015–2030. URL: <https://www.undrr.org/publication/sendai-framework-disaster-risk-reduction-2015-2030>
  9. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року «Про запровадження національної системи стійкості»: Указ Президента України від 27.09.2021 № 479/2021. *Офіційний вісник України*. 2021. № 79. Ст. 499.
  10. Кірін Р. С. Правові інструменти реалізації стратегічних напрямів розвитку системи екологічної безпеки міста: міжнародний та європейський рівні. *Економіка та право*. 2022. № 2. С. 39–55. DOI: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2022.02.039>
  11. Regional Resilience Toolkit: 5 Steps to Build Large-Scale Resilience to natural Disasters. URL: https://www.epa.gov/sites/default/files/2019-07/documents/regional_resilience_toolkit.pdf
  12. Про Конгрес місцевих та регіональних влад при Президенті України : Указ Президента України від 25.02.2021 № 73/2021. *Офіційний вісник України*. 2021. № 19. Ст. 730.
  13. Про затвердження Положення про Конгрес місцевих та регіональних влад при Президенті України : Указ Президента України від 04.03.2021 № 89/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/89/2021#Text>

Kirin R. S., Pashchenko O. A., Khomenko V. L. Legal framework for national resilience: regional and local levels

The article is devoted to the study of the legal framework for national resilience at the regional and local levels in Ukraine in the context of current challenges, such as geopolitical instability, economic crises, social inequality and environmental threats. The purpose of the study is to analyze the legal mechanisms that ensure resilience at different levels of government and to develop recommendations for their improvement.

The article discusses the theoretical foundations of national resilience, including the definition of the concept, key principles and the role of decentralization in strengthening the resilience of regions and communities. Particular attention is paid to international legislation, in particular UN and EU documents that influence the formation of the national legal framework. At the national level, key laws, such as the Law on Local Self-Government in Ukraine and the Law on Voluntary Amalgamation of Territorial Communities, are analyzed, which provide the basis for decentralization and resilience. At the regional level, we examine the powers of regional state administrations and development strategies, for example, in Lviv and Kharkiv region, and at the local level, we look at community initiatives, such as energy efficiency projects in Vinnytsia region or social protection projects in Poltava region. The comparative analysis of the regional and local levels revealed commonalities, such as a focus on decentralization, and differences related to the scale of activities and resources. The main challenges include legislative deficiencies, lack of funding, and low legal awareness, which complicate coordination and implementation of programs.

Prospects for improvement include harmonization of legislation with international standards, introduction of digital platforms for coordination, and improvement of legal education. The article offers practical recommendations for state, regional, and local authorities, in particular, to clearly define powers, strengthen financial support, and engage the public. The study has scientific and practical

significance, which consists in systematizing approaches to resilience analysis and providing tools for improving resilience management.

Key words: *resilience, legal regulation, decentralization, legislation, cyber threats, strategies, communities.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.07.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 26.08.2025

Дата публікації: 30.09.2025

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО

УДК 347.62:004.9

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2025.3.2>

Р. М. Мінченко

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного права, проректор
Національного університету «Одеська юридична академія»
<https://orcid.org/0000-0003-0926-2341>

ЦИФРОВІ ОБ'ЄКТИ ТА ЇХ МІСЦЕ У СПІЛЬНІЙ СУМІСНІЙ ВЛАСНОСТІ ПОДРУЖЖЯ

У статті досліджується правова природа цифрових об'єктів як потенційних об'єктів спільної сумісної власності подружжя. Здійснено аналіз наукових праць авторів, які приділяють увагу дослідженню питань, пов'язаних із спільною сумісною власністю подружжя та правового регулювання таких нових об'єктів цивільних правовідносин, як цифрові об'єкти.

Проаналізовано чинні положення цивільного та сімейного законодавства України, які регулюють майнові права подружжя, та розкрито можливість поширення їх дії на цифрові активи (криптовалюти, NFT, акаунти, цифрові права інтелектуальної власності).

Зазначено, що цифрові об'єкти поступово набувають ключового значення в системі майнових відносин, однак чинне сімейне законодавство України не враховує їхню специфіку як об'єктів спільної сумісної власності подружжя. Така прогалина у правовому регулюванні створює низку практичних проблем, зокрема у сфері визнання права власності, його захисту та поділу цифрових активів у разі розірвання шлюбу.

Розглянуто критерії віднесення цифрових об'єктів до спільного майна, особливості здійснення права власності подружжям щодо таких об'єктів та проблеми їх поділу.

Зроблено висновок про необхідність вдосконалення законодавчого регулювання, зокрема шляхом внесення змін до Сімейного кодексу України, розробки механізмів оцінки цифрових об'єктів та створення правових гарантій судового доступу до них.

Зроблено висновок про те, що цифрові об'єкти мають розглядатися як повноправні об'єкти спільної сумісної власності подружжя за умови, що вони були набуті в період шлюбу за рахунок спільних зусиль чи коштів. Наукове та практичне значення дослідження полягає у формулюванні пропозицій щодо вдосконалення сімейного законодавства України шляхом закріплення положень про цифрові активи як особливу категорію об'єктів власності. Це забезпечить правову визначеність, захист майнових прав подружжя та адаптацію приватного права до викликів цифрової епохи.

Ключові слова: цифрові об'єкти, цифрові активи, спільна сумісна власність, майнові права подружжя, криптовалюта, NFT, акаунти, майно, сімейне право, правовідносини.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток цифрових технологій зумовив появу нових об'єктів цивільних прав – цифрових активів, до яких належать криптовалюти, токени, облікові записи, доменні імена, цифровий контент та інші нематеріальні блага, що мають економічну цінність і можуть бути предметом правочинів. Водночас у сімейному праві України залишається невирішеним питання щодо правового режиму таких об'єктів у шлюбних відносинах. Чинне законодавство містить загальні положення

про спільну сумісну власність подружжя, проте воно орієнтоване переважно на традиційні, матеріальні об'єкти (речі, доходи, майнові права). Виникає потреба в науковому осмисленні того, чи можуть цифрові активи визнаватися об'єктами спільної сумісної власності, яким чином вони підлягають поділу при розірванні шлюбу та які особливості правового захисту мають застосовуватися.

Актуальність дослідження зумовлюється як практичною необхідністю правової визначеності

у сфері сімейних відносин, так і тенденцією інтеграції цифрової економіки у приватноправове регулювання.

Попри стрімке поширення цифрових активів у цивільному обігу, українське законодавство не дає однозначної відповіді на питання щодо їхнього статусу в системі спільної сумісної власності подружжя. Не визначено: чи підпадають цифрові об'єкти під категорію майна у розумінні Сімейного та Цивільного кодексів України; які критерії слід застосовувати для віднесення цифрового активу до спільної сумісної чи особистої приватної власності; які механізми захисту та розподілу таких об'єктів можливі в разі спору між подружжям; як забезпечити баланс між публічним інтересом у регулюванні цифрових активів та приватною автономією сімейних правовідносин.

Таким чином, проблема полягає у відсутності належного нормативного регулювання та єдиної доктринальної позиції щодо правового режиму цифрових об'єктів як спільної сумісної власності подружжя. Її розв'язання потребує комплексного аналізу норм цивільного та сімейного права, порівняльного дослідження зарубіжного досвіду та формування пропозицій щодо вдосконалення вітчизняного законодавства.

Метою статті є комплексний аналіз правової природи цифрових об'єктів та обґрунтування можливості їх включення до складу спільної сумісної власності подружжя.

Стан дослідження теми. Дослідженню питань, пов'язаних із спільною сумісною власністю подружжя приділяють увагу такі вітчизняні науковці, як: В. Дмитренко [1], К. Корнієнкова [2], О. Мельниченко [3], А. Павлова [4], О. Печений [5], В. Позняк [6], О. Сафончик [7], С. Фурса та Є. Фурса [8], О. Харитонova [9], В. Цюра [10] та ін. Окремо дослідженню питань правового регулювання таких нових об'єктів цивільних правовідносин, як цифрові об'єкти, останнім часом приділяють увагу такі науковці, як: С. Аліна [11], І. Гулейков [12], К. Некіт [13–15], Г. Стахира [16], К. Хмеленко [17] та ін. Разом з тим, не дослідженими є питання щодо віднесення цифрових об'єктів як складової спільної сумісної власності подружжя.

Виклад основного матеріалу. За ст. 60 Сімейного кодексу України, майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить їм на праві спільної сумісної власності, незалежно від того, на ім'я кого з подружжя воно набуто [18].

Ключові ознаки такої власності:

– сумісність – право без визначення часток кожного з подружжя;

– спільність – рівність прав на майно;
– універсальність – охоплює різні види майна, крім винятків, встановлених законом (особисте майно).

У традиційному розумінні законодавець, закріплюючи категорію «майно», мав на увазі насамперед речі матеріального світу, які можуть бути об'єктами правовідносин [19]. Цей підхід історично був зумовлений тим, що правові системи класичного типу, у тому числі римське приватне право, оперували поняттями речей як фізичних, відчутних об'єктів. Відповідно, під майном розуміли речі та речові права, що підлягали цивільному обороту.

Однак розвиток цифрової економіки, глобалізація та інноваційні технології поступово змінюють зміст цієї категорії. Сучасні об'єкти, які мають економічну цінність, дедалі частіше набувають нематеріальної форми: цифрові активи, криптовалюти, токени, віртуальні предмети, доменні імена, облікові записи у соціальних мережах, цифровий контент, авторські твори у вигляді файлів тощо. Вони не є «речами» у класичному розумінні, проте здатні задовольняти майнові інтереси, бути об'єктом купівлі-продажу, спадкування, поділу.

Така трансформація ставить перед цивільним правом низку важливих завдань:

– необхідно визначити, чи можуть цифрові активи кваліфікуватися як майно у розумінні Цивільного кодексу України, і якщо так, то у якій формі: як речі, майнові права чи особлива категорія об'єктів цивільних прав;

– відсутність чіткого законодавчого врегулювання створює правову невизначеність, зокрема у сфері спільної сумісної власності подружжя, податкових зобов'язань, виконавчого провадження;

– важливо забезпечити ефективні механізми захисту права власності на цифрові об'єкти, враховуючи їхню специфіку – анонімність, децентралізованість, технічні особливості обігу;

– світова правова доктрина вже активно дискутує питання визнання цифрових активів майном, а окремі юрисдикції закріплюють спеціальні норми у цивільному та сімейному законодавстві. Україна не може залишатися осторонь цих процесів.

У підсумку можна стверджувати, що категорія «майно» у цивільному праві переживає етап переосмислення. Якщо раніше вона ґрунтувалася на матеріальній природі речей, то нині має враховувати економічну та соціальну цінність нематеріальних цифрових об'єктів.

Для українського законодавця постає завдання: адаптувати норми цивільного та сімейного права до нових реалій цифрової економіки, розширивши зміст поняття «майно» і забезпечивши правову визначеність у відносинах власності [20].

Сучасне цивільне право має стати інструментом не лише охорони традиційних майнових відносин, а й ефективного регулювання відносин, що виникають у цифровому просторі. Це дозволить забезпечити баланс між правовою спадщиною та викликами майбутнього.

Отже, сучасна цифрова реальність дедалі більше впливає на сферу майнових відносин, зокрема на відносини власності між подружжям. Якщо раніше об'єктами спільної сумісної власності розглядалися матеріальні речі, цінні папери чи кошти, то сьогодні ключового значення набувають цифрові активи: криптовалюта, токени, NFT, віртуальні акаунти, цифрові гаманці, об'єкти інтелектуальної власності, створені в цифровій формі.

Так, у доктрині та міжнародних актах поширеним є термін «цифровий актив» (digital asset). Йдеться про майнові права чи цінності, що існують в електронній формі та зберігаються у розподілених реєстрах або на цифрових носіях.

Прикладами цифрових об'єктів є: криптовалюти (Bitcoin, Ethereum та ін.); NFT-токени, які підтверджують право власності на унікальний цифровий об'єкт; ігрові артефакти та акаунти у віртуальних просторах; облікові записи у соціальних мережах чи на платформах (Google, Facebook, X, YouTube-канали тощо), що мають економічну вартість; цифрові права інтелектуальної власності (наприклад, комп'ютерні програми, цифровий контент) [12].

Відповідно до ст. 190 ЦК України, майном визнаються речі, у тому числі гроші, цінні папери, інше майно, а також майнові права та обов'язки [19].

Таким чином, цифрові об'єкти можна кваліфікувати як річ особливого роду (у віртуальному просторі) або як майнове право (право доступу, управління, користування).

Ця широка дефініція дозволяє поширити на цифрові об'єкти режим майна подружжя. Цифрові об'єкти становлять нову категорію майна, яке за своєю економічною та правовою природою може входити до складу спільної сумісної власності подружжя. Вони відповідають загальним ознакам майна у розумінні Цивільного кодексу України, хоча мають низку специфічних особливостей – віртуальність, технологічну

залежність, поєднання майнових та немайнових елементів.

Включення цифрових об'єктів у правовий режим спільної сумісної власності подружжя є неминучим кроком у розвитку сімейного права. Для цього необхідно вдосконалити законодавство, сформувати правозастосовну практику та розробити механізми техніко-правового забезпечення поділу таких активів.

Таким чином, цифрові об'єкти є не лише викликом для традиційних правових доктрин, а й перспективою модернізації цивільного та сімейного права України у цифрову епоху.

Характеризуючи критерії віднесення до спільної сумісної власності необхідно зазначити, що цифровий об'єкт може вважатися спільним майном, якщо:

- він набутий у період шлюбу;
- придбаний за спільні кошти або за рахунок діяльності одного з подружжя;
- не входить до категорії особистого майна (наприклад, даровані токени, спадковані цифрові права).

Також в контексті даного дослідження важливим є виділення особливостей реалізації прав, зокрема:

- розпорядження криптовалютою потребує доступу до приватних ключів, тож у судовій практиці виникає питання, чи може один з подружжя вимагати розкриття ключів;
- акаунти та цифрові профілі зазвичай прив'язані до конкретної особи (користувача); в даному випадку діє подвійна природа: особистий немайновий інтерес (право на приватність) та майновий інтерес (монетизація акаунта);
- NFT та інші токени підлягають поділу як унікальні цифрові об'єкти, однак зберігають правову невизначеність щодо реєстрації та юрисдикції.

В Україні судова практика щодо цифрових об'єктів у сімейних спорах фактично відсутня. Натомість у США, Великій Британії, Китаї вже існують рішення, де криптовалюта визнається активом, що підлягає поділу між подружжям.

Україна рухається в цьому напрямку завдяки прийняттю Закону «Про віртуальні активи», що створює передумови для кваліфікації цифрових активів як майна [21]. Прийняття зазначеного Закону стало важливим етапом у розвитку цифрової економіки та правового регулювання нематеріальних об'єктів у цивільному обігу. Хоча закон ще не набрав чинності в повному обсязі, він уже окреслив низку ключових

положень, що впливають на кваліфікацію цифрових активів у приватному праві.

По-перше, Закон закріплює поняття «віртуальний актив» як нематеріальне благо у цифровій формі, що має вартість та може бути об'єктом цивільних прав. Це формулювання важливе тим, що законодавець визнає цифровий об'єкт об'єктом майнових відносин, відходячи від виключно матеріального розуміння категорії «майно».

По-друге, Закон розрізняє віртуальні активи, забезпечені правами (наприклад, токени, які підтверджують право на певний ресурс чи майно), та незабезпечені (наприклад, криптовалюти). Така класифікація свідчить про намагання інтегрувати цифрові об'єкти у систему цивільно-правових конструкцій, подібних до майнових прав та зобов'язань.

По-третє, віртуальні активи визнаються об'єктами цивільного обігу: ними можна володіти, розпоряджатися, відчужувати, передавати у спадщину, використовувати у зобов'язальних відносинах. Це прямо вказує на наближення їхнього правового режиму до категорії майна.

По-четверте, хоча закон прямо не вводить термін «власність на віртуальні активи», він передбачає наявність правомочностей володіння, користування та розпорядження, що фактично відповідає класичній моделі права власності. Це дозволяє доктринально тлумачити цифрові активи як новий вид об'єктів майнових прав.

По-п'яте, у контексті інституту спільної сумісної власності подружжя Закон «Про віртуальні активи» створює підґрунтя для кваліфікації цифрових об'єктів як майна, що може бути набуто під час шлюбу. Відповідно, у майбутньому вони можуть визнаватися об'єктами поділу між подружжям, поряд із традиційними речами чи правами.

Тож, Закон України «Про віртуальні активи» є першим кроком до закріплення в українському праві нової категорії об'єктів – цифрових активів, що мають усі ознаки майна у цивільно-правовому розумінні. Його ухвалення формує нормативні передумови для подальшого визнання цифрових об'єктів повноцінними об'єктами спільної сумісної власності подружжя та їх інтеграції у систему приватного права. Водночас до введення закону в дію та вироблення узгодженої практики правозастосування це питання залишається відкритим і потребує наукового осмислення та подальшої законодавчої деталізації.

До проблем та викликів, які необхідно подолати, необхідно віднести наступне:

- відсутність спеціальних норм у СК України щодо цифрових об'єктів;

- технічні бар'єри – поділ криптовалюти чи доступ до акаунтів потребує технічних рішень, які право не завжди може забезпечити;

- транскордонний характер цифрових об'єктів – активи можуть перебувати під юрисдикцією інших держав, що ускладнює поділ;

- поєднання майнових та немайнових інтересів (акаунти як частина особистої ідентичності).

В межах питання про пошук шляхів вдосконалення правового регулювання необхідно виділити наступне:

- внесення змін до Сімейного кодексу України, де окремо визначити цифрові об'єкти як об'єкти права спільної сумісної власності;

- удосконалення цивільно-правової класифікації цифрових активів (розмежування майнових і немайнових аспектів);

- розробка методик оцінки вартості цифрових об'єктів при поділі майна подружжя;

- запровадження механізмів судового доступу до цифрових активів, які гарантують баланс між приватністю та майновими правами;

- використання смарт-контрактів як інструменту врегулювання шлюбних договорів у цифровому середовищі.

Висновки. Проведене дослідження дало змогу встановити, що цифрові об'єкти поступово набувають ключового значення в системі майнових відносин, однак чинне сімейне законодавство України не враховує їхню специфіку як об'єктів спільної сумісної власності подружжя. Така прогалина у правовому регулюванні створює низку практичних проблем, зокрема у сфері визнання права власності, його захисту та поділу цифрових активів у разі розірвання шлюбу.

По-перше, з'ясовано, що категорія «майно» у розумінні Цивільного та Сімейного кодексів може тлумачитися розширено, охоплюючи не лише речі, а й майнові права та інші нематеріальні блага, що мають економічну цінність. Це відкриває можливість визнання цифрових об'єктів, таких як криптовалюта, токени, доменні імена, облікові записи чи цифровий контент, об'єктами спільної сумісної власності подружжя.

По-друге, визначено, що ключовим критерієм віднесення цифрового об'єкта до спільної чи особистої власності має бути джерело його набуття та момент створення (отримання) – під час шлюбу чи до його укладення. Цей підхід дозволяє інтегрувати цифрові активи у загальну

систему правового регулювання без створення окремого правового режиму, але з урахуванням їхніх технологічних особливостей.

По-третє, особливу увагу слід приділити питанням доказування та поділу цифрових об'єктів. Анонімність і децентралізований характер багатьох цифрових активів ускладнюють можливість ідентифікації власника та визначення частки у праві. Це вимагає розроблення процесуальних механізмів, які б забезпечували баланс інтересів подружжя та гарантували справедливий розподіл.

По-четверте, аналіз зарубіжного досвіду свідчить про необхідність інтеграції спеціальних положень про цифрові активи у національне законодавство. Ідеться не лише про цивільно-правове визнання їх як об'єктів власності, але й про конкретизацію їхнього правового режиму в сімейному праві.

Таким чином, цифрові об'єкти мають розглядатися як повноправні об'єкти спільної сумісної власності подружжя за умови, що вони були набуті в період шлюбу за рахунок спільних зусиль чи коштів. Наукове та практичне значення дослідження полягає у формулюванні пропозицій щодо вдосконалення сімейного законодавства України шляхом закріплення положень про цифрові активи як особливу категорію об'єктів власності. Це забезпечить правову визначеність, захист майнових прав подружжя та адаптацію приватного права до викликів цифрової епохи.

У перспективі подальших досліджень важливим видається розроблення доктринальних підходів до кваліфікації окремих видів цифрових об'єктів, визначення критеріїв їх вартості, а також вироблення єдиної судової практики щодо їх поділу.

Список використаної літератури:

1. Дмитренко В. В. Щодо можливості віднесення майнових прав інтелектуальної власності до спільної сумісної власності подружжя. *Право і суспільство*. 2022. № 2. С. 50–56.
2. Корнієнкова К. Право спільної сумісної власності подружжя. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 4. С. 41–44.
3. Мельниченко О. В. Спільна сумісна власність подружжя: суперечлива судова практика. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 3. С. 166–170.
4. Павлова А. Поняття та правова природа розподілу майна подружжя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. Вип. 74. Ч. 1. С. 198–202.
5. Печений О. Проблеми спільної сумісної власності подружжя у ракурсі спадкування. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 4 (59). С. 119–131.
6. Позняк В. М. Правовий режим спільної сумісної власності подружжя. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 8. С. 97–100.
7. Сафончик О. І. Поняття та види правового режиму майна подружжя. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 38. С. 110–114.
8. Fursa S. Ya., Fursa Ye. I Regime of joint community property of spouses in Ukraine: need to implement foreign experience. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 303–313.
9. Харитонova О. І. Право спільної сумісної власності подружжя на торговельну марку: проблемні питання. *Юридичний вісник*. 2023. № 6. С. 69–77.
10. Цюра В. В., Автух А. А. Особливості правового регулювання поділу майна подружжя за законодавством України. *Право і суспільство*. 2015. № 4. Ч. 4. С. 119–124.
11. Аліна С. С. Спадкування ІТ-об'єктів за сучасним цивільним законодавством : дис. ... д-ра філософії : 081 Право. Одеса, 2020. 188 с.
12. Гулейков І. Ю. Цифрові активи в цивільному обороті України : дис. ... д-ра філософії : 081 Право. Київ, 2025. 243 с.
13. Некіт К. Г. Віртуальні активи як різновид цифрових речей. *Часопис цивілістики*. 2022. Вип. 45. С. 53–57.
14. Некіт К. Г. Розвиток правового регулювання обігу віртуальних активів (криптовалют) в Україні. *Часопис цивілістики*. 2022. Вип. 44. С. 45–50.
15. Некіт К. Г. Цифрові дані та інформація як об'єкти права власності. *Часопис цивілістики*. 2021. Вип. 42. С. 38–43.
16. Стахира Г. М. Цивільно-правове регулювання обігу цифрового контенту : дис. ... д-ра філософії : 081 Право. Тернопіль, 2020. 241 с.
17. Хлеменко К. М., Тимченко Л. М. Загальна характеристика криптовалюти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 344–347.
18. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
19. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
20. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Рекодифікації цивільного законодавства в Контексті інтеграції України у правовий простір ЄС. *Часопис цивілістики*. 2020. Вип. 34. С. 6–10.
21. Про віртуальні активи : Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX (не набрав чинності). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>

Minchenko R. M. Digital objects and their place in the joint marital property of spouses

The article explores the legal nature of digital objects as potential objects of joint marital property of spouses. An analysis is carried out of scholarly works by authors who focus on issues related to joint marital property of spouses and the legal regulation of such new objects of civil legal relations as digital objects.

The current provisions of the civil and family legislation of Ukraine regulating the property rights of spouses are analysed, and the possibility of extending their effect to digital assets (cryptocurrencies, NFTs, accounts, digital intellectual property rights) is examined.

It is noted that digital objects are gradually acquiring key importance in the system of property relations; however, the current family legislation of Ukraine does not take into account their specific nature as objects of joint marital property of spouses. Such a gap in legal regulation creates a number of practical problems, particularly in the recognition of ownership rights, their protection, and the division of digital assets in the event of divorce.

The criteria for classifying digital objects as joint property, the peculiarities of exercising ownership rights by spouses in respect of such objects, and the problems of their division are considered.

It is concluded that legislative regulation needs to be improved, in particular by amending the Family Code of Ukraine, developing mechanisms for the valuation of digital objects, and establishing legal guarantees for judicial access to them.

It is also concluded that digital objects should be regarded as full-fledged objects of joint marital property of spouses, provided that they were acquired during the marriage through joint efforts or funds. The scientific and practical significance of the study lies in the formulation of proposals for improving the family legislation of Ukraine by incorporating provisions on digital assets as a special category of objects of ownership. This will ensure legal certainty, the protection of the property rights of spouses, and the adaptation of private law to the challenges of the digital era.

Key words: digital objects, digital assets, joint marital property, property rights of spouses, cryptocurrency, NFTs, accounts, property, family law, legal relations.

Дата першого надходження рукопису до видання: 24.07.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 26.08.2025

Дата публікації: 30.09.2025

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 346.62

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2025.3.3>

В. В. Добровольська

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарського права і процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЩОДО СТИМУЛЮВАННЯ ЯК ЗАСОБУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Стаття присвячена поняттю та ознакам стимулювання як засобу державного регулювання господарської діяльності, який характеризує взаємні відносини між державою та бізнесом. Визначено, що державне регулювання господарської діяльності – це сукупність цілеспрямованих дій держави, що здійснюються через її органи та за допомогою різноманітних методів, з метою впливу на поведінку суб'єктів господарювання (підприємств, організацій, підприємців) для досягнення певних суспільних та економічних цілей. Воно є невід'ємною частиною функціонування будь-якої сучасної економіки, оскільки ринок, навіть будучи ефективним у багатьох аспектах, не завжди здатен самостійно вирішити всі проблеми та забезпечити оптимальний розвиток.

Надано визначення стимулювання як засобу державного регулювання господарської діяльності, який представляє собою застосування державою різних методів і важелів для створення таких умов, за яких суб'єктам господарювання стає вигідно діяти в напрямку, бажаному для суспільства та відповідно до державних пріоритетів, без прямого примусу. На відміну від адміністративних методів (заборон, дозволів, обов'язкових ліцензій), які встановлюють жорсткі рамки, стимулювання працює на заохочення, мотивацію та створення сприятливого середовища, що робить його гнучким і ефективним інструментом впливу на економічну поведінку, особливо під час воєнного стану.

Доведено, що ефективне стимулювання через державне регулювання господарської діяльності – це такий вплив держави на економічні суб'єкти, який заохочує їх до бажаної поведінки, розвитку та інновацій, не вдаючись до прямого примусу, а створюючи сприятливі умови та мотиви. Ключ до ефективності полягає у балансі між цілями держави та інтересами бізнесу, а також у прозорості та стабільності регуляторного середовища. Також, стимулювання, як засіб державного регулювання, є потужним інструментом для модернізації економіки, досягнення соціальних та екологічних цілей, а також для підвищення загального добробуту, оскільки воно працює через співпрацю та вигоду, а не лише через контроль і примус.

Ключові слова: стимулювання, засіб державного регулювання, стимулююча функція права, господарська діяльність, воєнний стан, господарське законодавство.

Постановка проблеми. Потрібно зрозуміти, стимулювання, як засіб державного регулювання господарської діяльності, який впливає на суб'єктів господарювання шляхом створення для них сприятливих умов та вигод. Мета полягає в заохоченні бізнесу до бажаної для держави та суспільства поведінки, досягнення

стратегічних економічних і соціальних цілей, а не через прямі накази чи заборони.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження державного регулювання з точки зору стимулювання займалися ряд науковців, як юристів так й економістів, зокрема це: О. Бакалінська, С. Бевз, О. Беянович, В. Гордієнко,

Г. Ростальний, І. Ямкова та інші. Але потребує наукового обґрунтування саме положення щодо стимулювання через аспект державного регулювання господарської діяльності в умовах сьогодення – в умовах воєнної економіки.

Мета статті – дослідження і надання змістовно-аналітичної характеристики стимулювання як засобу державного регулювання господарської діяльності на сучасному етапі соціально-економічних відносин.

Виклад основного матеріалу. Державне регулювання господарювання є важливим соціально-економічним аспектом взаємодій та взаємодії держави та різноманітних суб'єктів господарювання. У літературі йдеться дискусія щодо поняття, ознак та засобів державного регулювання господарської діяльності, адже воно «має три мети: мінімізація неминучих негативних наслідків ринкових процесів; створення правових, фінансових і соціальних передумов ефективного функціонування ринкової економіки; забезпечення соціального захисту тих шарів «ринкового суспільства», стан яких у конкретній ситуації стає більш защемленим» [1, с. 104]. Окрім того «...державне регулювання господарської діяльності має бути спрямоване на задоволення публічних інтересів без конфліктності з приватними інтересами суб'єктів господарювання» [2, с. 93]. В. Авер'янов визначає державне регулювання підприємницької діяльності як «засновану на законодавстві форму державного впливу на підприємницьку діяльність шляхом встановлення та застосування державними органами правил, спрямованих на забезпечення належних умов господарської діяльності фізичних та юридичних осіб, що підтримується застосуванням правових санкцій у разі порушення зазначених правил» [3, с. 85]. Тобто, важливим аспектом та впливовим чинником державного регулювання господарської діяльності є нормативно-визначені засоби, шляхом практичного застосування яких воно й здійснюється (реалізується). Сутність державного регулювання полягає у встановленні «правил гри» для бізнесу та забезпеченні їх дотримання, а також у корекції «провалів ринку» (наприклад, монополій, зовнішніх ефектів, інформаційної асиметрії, виробництва суспільних благ). Держава виступає як арбітр, координатор та, за необхідності, як учасник економічних процесів, прагнучи створити умови для сталого та збалансованого розвитку. Цілі державного регулювання господарської діяльності можуть бути

різноманітними і залежать від соціально-економічної ситуації, пріоритетів держави, але на даний час воно тісно пов'язані із воєнним станом.

Слушною також є думка про те, що «раціональне державне регулювання економіки не протистоїть механізму її ринкового регулювання й не підміняє його, а свідомо використовує його регулюючий потенціал, надає ринковим регуляторам цілеспрямований характер. У кінцевому підсумку це сприяє досягненню поставлених державою цілей і пріоритетів із меншими економічними та соціальними витратами» [4, с. 27]. Особливо це важливо в складних сучасних умовах господарювання, коли бізнес потребує швидкого та якісного нормативного реагування держави на забезпечення його різноманітних потреб, так, І. М. Ямкова вказує на те, що «державна за допомогою правових норм здійснює безліч форм впливу на суб'єктів господарської діяльності: від установа певних обмежень до державної підтримки» [5, с. 11]. У цьому сенсі стимулювання виступає вкрай важливим таким засобом, так, наприклад, на думку економістів «економічне зростання можна стимулювати монетарними чинниками шляхом: зменшення облікової ставки процента, за якою комерційні банки отримують кредити в національному банку; зменшення норми обов'язкових банківських резервів, що визначаються як процент від депозитів комерційних банків і на безпроцентній основі зберігаються в центральному банку та шляхом викупу державних цінних паперів у населення центральним банком. Усі ці заходи спрямовані на збільшення пропозиції грошей в економіку. Це робить їх дешевшими та сприяє розширенню кредиту, пожвавленню ділової активності та обумовлює економічне зростання» [6].

Стимулювання як засіб державного регулювання господарської діяльності – це застосування державою різних методів і важелів для створення таких умов, за яких суб'єктам господарювання стає вигідно діяти в напрямку, бажаному для суспільства та відповідно до державних пріоритетів, без прямого примусу. На відміну від адміністративних методів (заборон, дозволів, обов'язкових ліцензій), які встановлюють жорсткі рамки, стимулювання працює на заохочення, мотивацію та створення сприятливого середовища. Це робить його гнучким і ефективним інструментом впливу на економічну поведінку. Вчені-господарники слушно зазначають про те, що саме «економічні методи –

це такі способи впливу держави на економіку, на суб'єктів господарювання, при яких необхідний суспільству результат досягається шляхом стимулювання суспільного виробництва, через економічний інтерес виконавців (як за допомогою матеріального заохочення, так і за допомогою майнової відповідальності за результати господарської діяльності)» [7, с. 88].

Тобто, саме стимулювання через аспект державного регулювання господарської діяльності можливо визначити як цілеспрямований вплив держави на суб'єктів господарювання з метою заохочення їх до бажаної з точки зору суспільних інтересів поведінки, розвитку певних галузей, впровадження інновацій, дотримання соціальних та екологічних стандартів, підвищення конкурентоспроможності тощо. На відміну від прямого примусу чи заборон, стимулювання працює на заохочення і створення сприятливих умов для діяльності, яка відповідає стратегічним цілям держави. Тобто, «на сьогодні господарська сфера України потребує доступу до різних джерел фінансування, що має проявитись у підтримці венчурних фондів на основі державно-приватного капіталу; ефективному введенні в дію фінансових стимулів; трансформації правових норм; спрямуванні фінансової політики на підтримку інноваційно – активних підприємств, передусім стартапів; сприянні розвитку державно-приватного партнерства» [8]. Так, згідно з даними Міністерства фінансів, в рамках Державної програми «Доступні кредити 5–7–9 %» було укладено понад 19 тисяч кредитних договорів на загальну суму понад 79,34 мільярда гривень. Усього підприємства отримали понад 53 тисячі кредитів на суму понад 168,96 мільярда гривень, з них майже 35 тисяч кредитів на суму понад 68 мільярдів гривень було отримано від банків державного сектору [9]. Саме «такі заходи допомагають бізнесу протистояти викликам, пов'язаним з воєнним станом, та сприяють економічному відновленню країни, надаючи підприємствам необхідну фінансову підтримку для подолання складних обставин. Також економічна політика держави визначається рядом основних напрямів, спрямованих на ефективне управління економічними процесами та стимулювання сталого розвитку національної економіки. У відповідь на військовий стан та надзвичайні обставини, що паралізують бізнесову сферу, народжується необхідність у створенні потужного економічного фронту» [10, с. 60].

Основними інструментами державного регулювання через застосування стимулювання є наступні:

1. Податкові стимули, а саме: податкові пільги, тобто зниження ставок податків (податок на прибуток, ПДВ) для певних категорій підприємств (наприклад, стартапів, інноваційних компаній, підприємств у пріоритетних галузях); податкові кредити, які надають можливість зменшити суму податку на суму певних витрат (наприклад, на дослідження та розробки, енергоефективні технології); прискорена амортизація, яка надає дозвіл швидше списувати вартість основних засобів, що зменшує оподатковувану базу та стимулює інвестиції та звільнення від оподаткування, тобто тимчасове або повне звільнення від сплати податків для нових підприємств у певних сферах або регіонах.

2. Фінансові стимули (пряма та непряма підтримка) у вигляді: субсидії та дотації, тобто це прямі грошові виплати з бюджету для підтримки певних видів діяльності (наприклад, сільського господарства, енергоефективності); гранти, тобто це безповоротна фінансова допомога на реалізацію проєктів (наукові дослідження, інноваційні розробки); пільгове кредитування, яке передбачає надання кредитів за ставками нижче ринкових через державні або державні банки, або компенсація частини процентної ставки; державні гарантії, тобто надання державою гарантій за кредитами, що полегшує підприємствам доступ до банківського фінансування та співфінансування, тобто участь держави у фінансуванні інвестиційних проєктів разом з приватним сектором.

3. Регуляторні стимули через спрощення дозвільної системи, тобто скорочення кількості дозволів, ліцензій, прискорення процедур їх отримання; дерегуляцію, тобто зменшення зайвого державного втручання та контролю, що створює більш сприятливе бізнес-середовище; встановлення преференцій яєрез надання переваг у державних закупівлях для товарів/послуг, вироблених за певними стандартами (наприклад, «зеленими», інноваційними) та запровадження «регуляторних пісочниць» шляхом застосування спеціальних режимів для тестування нових технологій та бізнес-моделей без повного застосування чинного регулювання.

4. Інституційні стимули, які полягають у: захисті прав власності, тобто це наявна ефективна судова система, що гарантує захист прав інвесторів та підприємців; розвиток інфраструктури шляхо інвестування в транспортну,

енергетичну, цифрову інфраструктуру, що в цілому покращує умови ведення бізнесу; підтримка кластерів та технопарків шляхом створення сприятливих умов для розвитку інноваційних екосистем та стабільність законодавства, що сприяє спрогнозованості та незмінності правил гри для бізнесу та зменшує ризики для інвесторів. Також, «для держави актуальним питанням залишається удосконалення механізму державного регулювання підприємницької діяльності у кризових умовах за напрямками: коригування методів та інструментів державного регулювання відповідно до викликів часу; сприяння розширенню інструментів фінансування підприємств, а також страхування ризиків пов'язаних з їх діяльністю під час війни та на час післявоєнної відбудови; оптимізація питання, пов'язаного з бронюванням працівників підприємств, що дозволить зберегти кадровий потенціал підприємства; стимулювання розвитку експорто-орієнтованих підприємств та їх підтримка для виходу на нові міжнародні ринки» [11].

Важливими є цілі стимулювання через державне регулювання, до яких відносяться наступні:

- економічне зростання, тобто заохочення інвестицій, інновацій, створення нових підприємств;
- створення робочих місць шляхом підтримки галузей, що генерують зайнятість;
- підвищення конкурентоспроможності шляхом стимулювання модернізації виробництва, впровадження новітніх технологій;
- досягнення соціальних цілей, тобто заохочення підприємств до дотримання екологічних стандартів, соціальної відповідальності бізнесу, розвитку регіонів;
- диверсифікація економіки шляхом стимулювання розвитку нових галузей та виробництв.

Ефективне стимулювання через державне регулювання потребує збалансованого підходу, прозорості, мінімізації корупційних ризиків та постійного моніторингу результатів для адаптації та вдосконалення політики. Тобто, саме ефективне стимулювання через державне регулювання господарської діяльності – це такий вплив держави на економічні суб'єкти, який заохочує їх до бажаної поведінки, розвитку та інновацій, не вдаючись до прямого примусу, а створюючи сприятливі умови та мотиви. Ключ до ефективності полягає у балансі між цілями держави та інтересами

бізнесу, а також у прозорості та стабільності регуляторного середовища.

Крім того, стимулювання у контексті державного регулювання господарської діяльності можливо розглядати через призму функцій права, адже саме «ефективність правового регулювання серед багатьох факторів не в останню чергу зумовлюватиметься результативністю правового впливу – правовими функціями» [12, с. 7]. Тобто, стимулювання є проявом регулятивної функції права, що забезпечується його охоронною функцією, посилюється виховною та соціальною функціями, і доноситься до суб'єктів господарювання завдяки комунікативній функції. Без правової основи та підтримки з боку всіх функцій права, стимулювання втратило б свою системність, ефективність та легітимність.

Висновки і пропозиції. Стимулювання, як засіб державного регулювання, є потужним інструментом для модернізації економіки, досягнення соціальних та екологічних цілей, а також для підвищення загального добробуту, оскільки воно працює через співпрацю та вигоду, а не лише через контроль і примус.

Ефективність стимулювання залежить від: чіткості та прозорості, тобто бізнес має розуміти правила гри та мати рівний доступ до стимулів; стабільності, тобто раптові зміни політики або скасування стимулів підривають довіру та відлякують інвесторів; цілеспрямованості, тобто стимули мають бути точно налаштовані на вирішення конкретних проблем або досягнення конкретних цілей та оцінки та коригування, тобто необхідно постійно аналізувати результати застосування стимулів та коригувати їх для досягнення максимальної ефективності.

Список використаної літератури:

1. Ростальний Г. Роль державного регулювання економіки в перехідний період. *Актуальні проблеми політики* : збірник наукових праць. 2000. Вип. 8. С. 104–108.
2. Бевз С. І. Мета державного регулювання господарської діяльності. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 90–93.
3. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у 2-х т. / ред. кол. Аверянов (голова) та ін. Київ : Юрид. думка, 2005. Т. 2. : Особлива частина. 624 с.
4. Стельмашук А. М. Державне регулювання економіки : навчальний посібник. Тернопіль : ТАНГ, 2000. 315 с.
5. Ямкова І. М. Співвідношення правового регулювання і державного регулювання господарської діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 4. С. 117–120.

6. Стьопочкін А. І. Система державного регулювання розвитком національної економіки. *Ефективна економіка*. 2010. № 7. URL: <https://www.economy.nayka.com.ua/>
7. Щербина В. С. Господарське право : підручник. 6-те вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 640 с.
8. Панченко М. Н. Напрями, методи та інструменти державного стимулювання інноваційно-інвестиційного потенціалу національної економіки. *Економіка та суспільство*. 2023. № 55. URL: <https://economyandsociety.in.ua/>
9. Зміни до державної програми «Доступні кредити 5–7–9 %». *Українське право : стаття*. URL: <https://ukrainepravo.com/news>
10. Родіна О. В., Савченко Т. В., Довганьов М. А. Формування моделі державного регулювання підприємницької діяльності в умовах воєнного стану. *Економічний вісник Дніпровського державного технічного університету*. 2024. № 1 (8). С. 58–63.
11. Гордієнко В. П., Богдан Е. І. Механізм державного регулювання підприємницької діяльності у кризових умовах. *Актуальні питання економічних наук*. 2024. № 5. URL: <https://a-economics.com.ua/>
12. Заморська Л. І. Функції права: змістовно-теоретичний аналіз. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2015. № 6. С. 3–9.

Dobrovolska V. V. Regarding incentives as a means of state regulation of economic activity under martial law

The article is devoted to the concept and features of incentives as a means of state regulation of economic activity, which characterizes the mutual relations between the state and business. It is determined that state regulation of economic activity is a set of purposeful actions of the state, carried out through its bodies and using various methods, in order to influence the behavior of economic entities (enterprises, organizations, entrepreneurs) to achieve certain social and economic goals. It is an integral part of the functioning of any modern economy, since the market, even being effective in many aspects, is not always able to independently solve all problems and ensure optimal development.

A definition of incentives as a means of state regulation of economic activity is given, which is the application by the state of various methods and levers to create such conditions under which it becomes profitable for economic entities to act in the direction desired by society and in accordance with state priorities, without direct coercion. Unlike administrative methods (bans, permits, mandatory licenses), which establish rigid frameworks, incentives work to encourage, motivate and create a favorable environment, which makes it a flexible and effective tool for influencing economic behavior, especially during martial law.

It has been proven that effective incentives through state regulation of economic activity are such state influence on economic entities that encourage them to the desired behavior, development and innovation, without resorting to direct coercion, but by creating favorable conditions and motives. The key to effectiveness lies in the balance between state goals and business interests, as well as in the transparency and stability of the regulatory environment. Also, incentives, as a means of state regulation, are a powerful tool for modernizing the economy, achieving social and environmental goals, and increasing overall well-being, because they work through cooperation and benefit, not just through control and coercion.

Key words: incentives, means of state regulation, incentive function of law, economic activity, martial law, economic legislation.

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.07.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 27.08.2025

Дата публікації: 30.09.2025

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО

УДК 342

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2025.3.4>

Ю. Р. Кардашевський

доктор філософії у галузі права,
керівник відділу внутрішнього контролю НАЗК, м. Київ
<https://orcid.org/0009-0009-8940-6384>

ПРАВОВА І МЕТОДОЛОГІЧНА ДОКТРИНА АНАЛІТИЧНОЇ РОЗВІДКИ У СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ

У статті досліджується аналітична розвідка як міждисциплінарний феномен, що інтегрує правові, інформаційні та управлінські аспекти діяльності в умовах національної та економічної безпеки. Обґрунтовується, що аналітична розвідка вийшла за межі допоміжної функції та перетворилась на системну складову стратегічного планування, оперативного управління й правозастосування. Проаналізовано основні класифікаційні підходи до аналітики за рівнями (стратегічна, оперативна, тактична), напрямками (політична, економічна, кібернетична, соціальна), джерелами інформації (відкрита, технічна, людська) та метою (превентивна, реактивна, адаптаційна). Розкрито правові режими обробки інформації – від відкритих даних до державної таємниці, а також пов'язані з цим ризики й обмеження. Особливу увагу приділено методології аналітичної розвідки: логічним, статистичним, експертним та математичним методам аналізу, а також проблемам правової легітимації аналітичних моделей, необхідності їхньої стандартизації та прозорості. Автор стверджує, що для ефективної реалізації аналітичної розвідки в секторі безпеки України необхідна модернізація нормативно-правової бази, уніфікація термінології та розробка чітких стандартів. Запропоновано бачити в аналітичній діяльності не лише інформаційну, а й правову функцію, що потребує фахового осмислення й регламентації в українському праві. Аналітична розвідка розглядається як інструмент управління знанням, ризиком і безпекою в умовах сучасної інформаційної турбулентності.

Ключові слова: аналітична розвідка, національна безпека, інформаційно-аналітична діяльність, правовий режим інформації, OSINT, правова легітимація, стратегічний аналіз, методи аналізу.

Постановка проблеми. У сучасних умовах безпекових викликів, гібридних загроз та стрімкої цифровізації, аналітична розвідка перетворюється зі спеціалізованої допоміжної функції у ключовий елемент державного управління ризиками. Її значення зростає як у сфері стратегічного планування, так і в оперативній діяльності правоохоронних, розвідувальних і фінансових органів. Проте це зумовлює появу нових правових та методологічних викликів, які потребують системного осмислення.

Однією з головних проблем є відсутність уніфікованої правової дефініції поняття «аналітична розвідка» в українському законодавстві.

Це ускладнює інтеграцію аналітичної діяльності в нормативно-правову систему, створює прогалини у регулюванні доступу до інформації, використання джерел, обробки даних, а також формування висновків, що мають наслідки для безпеки держави, прав людини та публічного управління.

Іншою важливою проблемою є розмежування правових режимів інформації – відкритих, обмежених, службових і засекречених. Аналітична діяльність дедалі частіше спирається на OSINT, Big Data та алгоритмічні моделі, однак залишається незрозумілою межа між допустимим збором інформації та порушенням приватності,

недоторканності комунікацій, захистом персональних або комерційних даних.

Суттєвим викликом є також правова легітимація методів аналітики. Логічні, статистичні, експертні та математичні моделі, що широко використовуються в аналітичній практиці, досі не мають єдиного статусу в правозастосуванні. Відсутність прозорих стандартів, сертифікації аналітичних моделей, документування алгоритмів – все це ставить під сумнів достовірність результатів та обмежує їх використання у правоохоронній чи судовій практиці.

Проблематичним залишається також баланс між безпековими інтересами держави та правами людини. Використання аналітики часто пов'язане з ризиком надмірного контролю, втручання в особисте життя, маніпуляцій даними. Міжнародне право (наприклад, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод) чітко встановлює межі діяльності держав у цій сфері, вимагаючи пропорційності, законності та підзвітності.

Таким чином, проблематика аналітичної розвідки як правового та методологічного явища охоплює широке коло питань – від термінології та класифікації функцій до принципів, джерел інформації та процедур написання аналітичних висновків. Її вирішення потребує міждисциплінарного підходу, оновлення нормативної бази та впровадження стандартів аналітичної діяльності відповідно до міжнародних практик і викликів цифрової епохи.

Водночас проблематика аналітичної розвідки як інструменту правової оцінки ризиків і формування безпекової політики активно розробляється у працях як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників, однак її міждисциплінарний вимір – особливо на перетині права, розвідки та інформаційних технологій – ще не знайшов системного осмислення у науковій літературі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У західній безпековій науці аналітика розглядається як фінальна фаза розвідувального циклу (intelligence cycle), що забезпечує перетворення інформації на знання, необхідне для прийняття стратегічних рішень. У цьому контексті знаковими є праці Річардса Гойера (Richards Heuer) [1], Марка Лоуєнталя (Mark Lowenthal) [2], Грегорі Тревертона [3], які досліджують методологічні, когнітивні та організаційні аспекти intelligence analysis. Ці дослідження лягли в основу концепцій intelligence-led policing, threat-based

planning, strategic foresight. Ключовим внеском для формування аналітичної розвідки стали роботи Джері Реткліффа [4]. Науковець приділяє увагу теоретико-практичному аналізу моделі ILP в Європі / США, способам інтеграції статистичної, кримінологічної та оперативної аналітики у поліції.

У вітчизняному науковому дискурсі дослідження розвідувальної аналітичної діяльності демонструють міждисциплінарний підхід до аналітичної розвідки, охоплюючи юридичні, інформаційні та управлінські аспекти національної безпеки. Праці Василюк О., Користіна О., Мартинюка С., Свиридчук Н., Томи М. та інших науковців [5; 6; 7; 8; 9; 10; 11] розкривають правову природу інформаційно-аналітичної діяльності та пропонують концепти її функціонального осмислення в межах державного управління, а також значно розширюють досліджену сферу аналітичної та розвідувальної діяльності в українському контексті: від кібербезпеки та воєнного аналізу до навчання кадрів, антиконтролю та держрегулювання.

Такі організації як UNODC, FRA, CISA і NIST публікують відкриті звіти та посібники, що регулюють практичне використання аналітичних методів, зокрема в умовах зростаючих кіберзагроз, поширення дезінформації та розширення цифрового простору. Їхні документи дедалі частіше використовуються як орієнтири для розробки національного законодавства.

Водночас особливої актуальності набуває вивчення проблематики у контексті розширення використання відкритих джерел, зокрема у зв'язку з повномасштабною війною в Україні, коли OSINT став важливим інструментом не лише військової розвідки, але й правозахисту та журналістських розслідувань. Разом з тим, питання правової легітимації аналітичних методів (зокрема методів OSINT) та їх нормативного регулювання в Україні залишаються дискусійними.

Таким чином, незважаючи на зростаючу кількість публікацій, питання правового статусу, принципів, методів та обмежень у застосуванні аналітичної розвідки – зокрема на базі відкритих джерел – вимагають подальшого дослідження з урахуванням міжнародних стандартів та технологічних змін.

Метою статті є дослідження проблематики пов'язаної із впровадженням аналітичної розвідки в системі національної безпеки, визначенням принципів, функцій, методології та правових засад в Україні, враховуючи загальносвітові підходи та ознаки.

Виклад основного матеріалу. Аналітична розвідка в сучасному праві та практиці безпеки посідає ключове місце, еволюціонуючи з допоміжного інструменту в самостійну складову державного управління. Вона формується на перетині права, управління, інформаційних і аналітичних наук. У широкому розумінні поняття *intelligence* охоплює обробку, інтерпретацію й трансформацію інформації у знання для ухвалення безпекових рішень [2].

У межах правового поля аналітика виступає як інформаційно-аналітична діяльність із чіткими принципами, процедурами та стандартами, виконуючи ключові функції у сфері національної безпеки, зокрема у боротьбі з економічними злочинами, захисті критичної інфраструктури тощо.

Основні ознаки аналітичної розвідки: цілеспрямованість, багатоджерельність, прогностичність, доказовість, дотримання режиму обробки інформації. Її правове осмислення вимагає міждисциплінарного підходу та врахування українських реалій, де законодавство ще не містить уніфікованого визначення. Це ускладнює впровадження передових моделей, зокрема *Intelligence-led Policing* і *Data-Driven Governance* [7].

Для побудови правової доктрини доцільно дослідити: *термінологію* (дані, інформація, аналітика, аналітична розвідка); *функції* (діагностична, прогностична, стратегічна тощо); *принципи* (законність, обґрунтованість); *класифікацію за рівнем і джерелами*; *співвідношення з правовими режимами*; *методологію* (логічні, статистичні, експертні підходи).

Правова дефініція потребує розмежування з поняттями «інформаційно-аналітична діяльність» та «дані / інформація», що фігурують у законодавстві про розвідку, інформацію, кібербезпеку, ОРД та фінмоніторинг.

Функціонально аналітика виконує: *діагностичну функцію* (оцінка поточних загроз, тенденцій); *прогностичну* (сценарне планування, *foresight*); *стратегічну* (розробка політик і прогнозів); *оперативну* (швидке реагування, підтримка операцій); та *сигнальну* (раннє попередження про ризики).

Ці функції мають специфіку в залежності від сфери – розвідки, поліції, фінансового моніторингу. Розвідувальні органи працюють зі стратегічними оцінками, поліція – з оперативними даними, фінансова аналітика орієнтована на виявлення аномалій у транзакціях.

Вище означене вказує на те, що аналітична розвідка є багаторівневою системою управління

ризиками, що потребує чіткого правового визначення, інституційного оформлення та міжвідомчої інтеграції. Її нормативне закріплення сприятиме ефективній взаємодії суб'єктів сектору безпеки.

У цьому аспекті важливим є розуміння принципів аналітичної розвідки діяльності, її правових основ та практичного значення. Розвідувальна аналітична діяльність є невід'ємною складовою національної системи безпеки, яка вимагає не лише високої професійної компетентності, а й чіткого дотримання визначених принципів, що забезпечують її легітимність, ефективність та відповідальність. Визначення та систематизація базових принципів аналітичної розвідки ґрунтуються на аналізі міжнародних стандартів, національного законодавства та практичних нормативних документів, що регламентують діяльність суб'єктів сектору безпеки і оборони.

Одним із ключових нормативних джерел, що задає стандарти в цій сфері, є Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966), який встановлює фундаментальні права і свободи, у тому числі право на захист приватного життя, що накладає обмеження на діяльність розвідувальних та правоохоронних органів і визначає межі їхніх повноважень [12].

Важливим принципом розвідувальної аналітичної діяльності є *законність* – фундаментальна норма, що передбачає чітке дотримання норм національного законодавства, міжнародних договорів і внутрішніх нормативних актів під час здійснення аналітичних процедур. В Україні законність є конституційною основою діяльності усіх державних органів, зокрема й розвідувальних та правоохоронних, що регламентується статтями 19 та 92 Конституції України [13], а також спеціальними законами – «Про розвідку» [14], «Про оперативно-розшукову діяльність» [15] та іншими профільними нормативними актами. Цей принцип забезпечує правове поле для аналітичної роботи та захищає від зловживань.

Наступним важливим є принцип *обґрунтованості*, що передбачає використання в аналітичній діяльності лише достовірних, перевірених і релевантних джерел інформації, а також застосування науково обґрунтованих методів аналізу. Відсутність спекуляцій і маніпуляцій у формуванні аналітичних висновків гарантує якість і прийнятність результатів для ухвалення управлінських рішень [1]. У контексті розвідувальної діяльності цей принцип відповідає вимогам професійної етики аналітика та забезпечує довіру до аналітичних продуктів.

Принцип *пропорційності* є важливою складовою балансу між необхідністю забезпечення безпеки та мінімізацією втручання у права і свободи особи. Він зумовлює, що аналітична діяльність повинна бути спрямована на досягнення визначених законних цілей і не може перевищувати необхідних меж. Цей принцип підтримується у сучасних міжнародних стандартах і правових актах Європейського Союзу, які наголошують, що заходи безпеки мають бути співмірними з рівнем загрози [16]. У національному контексті це означає, що аналітичні процедури повинні враховувати ризики порушення приватності та недоторканності особи.

Об'єктивність у розвідувальній аналітичній діяльності передбачає неупереджений, всебічний і системний підхід до оцінки фактів і подій. Аналітик має утримуватися від політичних, ідеологічних чи особистих упереджень, що можуть вплинути на висновки. Відповідно, у професійних стандартах і кодексах етики аналітиків закріплюється вимога неупередженості та суворості фактологічної перевірки [17]. Це підвищує довіру як до аналітичних продуктів, так і до інституцій, що їх готують.

Принцип *змагальності* набуває особливого значення в контексті міжвідомчої взаємодії та конкуруючих інтересів різних суб'єктів безпеки. Він передбачає, що під час аналізу різних сценаріїв і версій подій має бути забезпечений баланс аргументів і контраргументів, що сприяє всебічній оцінці ситуації та ухваленню збалансованих рішень [18]. Практика показує, що ефективність аналітичної розвідки зростає при залученні різних експертних груп і обміні інформацією між установами.

Баланс між публічним і приватним інтересом – це ще один принцип, що визначає межі діяльності в інформаційній сфері. Аналітична розвідка повинна сприяти захисту суспільного інтересу та національної безпеки, водночас не порушуючи права і свободи окремих громадян, підприємств і організацій. В умовах зростаючої цифровізації і обсягу даних ця вимога набуває особливого значення, оскільки діяльність суб'єктів аналітики тісно пов'язана із обробкою персональних даних та комерційної таємниці [19]. В Україні регулювання цих аспектів відображено у ст.ст. 6, 7, 11 та 14 Закону «Про захист персональних даних» [20] та суміжних нормативних актах, що визначають, у яких випадках обробка персональних даних допускається в інтересах суспільства або для захисту прав інших осіб.

Інтеграція цих принципів у практику розвідувальної аналітичної діяльності є не лише запорукою правомірності, а й ефективності роботи. Водночас виклики сучасного інформаційного простору, зокрема поширення дезінформації, гібридні загрози, кібератаки, вимагають постійного удосконалення правового регулювання і розробки нових підходів до дотримання принципів. Наприклад, у рекомендаціях ООН щодо боротьби з тероризмом і кіберзагрозами наголошується на необхідності гнучкості і адаптивності принципів, що має враховувати технологічні та соціальні зміни.

Означені базові принципи розвідувальної аналітичної діяльності, такі як *законність, обґрунтованість, пропорційність, об'єктивність, змагальність, баланс публічного й приватного інтересу* – є фундаментальними етичними та правовими орієнтирами, що забезпечують не лише легітимність, а й високу якість аналітичних продуктів у системі національної безпеки. Їхнє дотримання сприяє посиленню довіри з боку суспільства, підвищенню професіоналізму аналітичних структур і створенню ефективної системи реагування на сучасні виклики.

Водночас, аналітична розвідка виконує ключову функцію державної безпеки, яка вимагає чіткої систематизації для ефективного управління ризиками. Її класифікація здійснюється за рівнями, напрямками, джерелами та метою.

Перший і найбільш поширений *підхід* до класифікації аналітичної розвідки базується на виділенні трьох рівнів, що відповідають різним часовим горизонтам і сферам прийняття рішень: *стратегічна аналітика* орієнтована на довгострокове прогнозування загроз, формування політики безпеки на основі глобальних трендів; *оперативна аналітика* фокусується на середньострокових викликах, забезпечує ухвалення рішень у реальному часі, особливо для спецслужб і правоохоронних органів; *тактична аналітика* забезпечує короткострокові дії підрозділів, спираючись на поточну ситуацію і оперативну інформацію [1; 2; 11; 21; 22]. Ця триступенева модель класифікації є загальноприйнятою в теорії і практиці розвідувальної діяльності, що відображає ієрархію прийняття рішень і розподіл відповідальності у сфері безпеки.

Другий підхід фокусується на тематичній спрямованості аналітичної діяльності та відповідає специфіці інформаційних потоків та об'єктів дослідження: *політична аналітика* аналізує політичні процеси та загрози стабільності; *економічна аналітика* вивчає фінансові ризики,

енергетичну безпеку, санкції; *кібераналітика* охоплює оцінку кіберзагроз, атак на IT-інфраструктуру; *соціальна аналітика* вивчає ризики внутрішніх конфліктів, громадську думку. Кожен із цих напрямів формує окремі аналітичні продукти, що в комплексі забезпечують багатовимірний аналіз ситуації та дозволяють розробляти комплексні заходи безпеки.

Третій підхід аналітичної діяльності у розвідці та правоохоронних органах базується на різноманітних джерелах інформації, які також служать підставою для класифікації: *відкрита аналітика (OSINT)* базується на ЗМІ, базах даних, соцмережах; *технічна аналітика (SIGINT)* базується на перехопленні, супутниковій розвідці, кібермоніторингу; *соціальна аналітика (HUMINT)* базується на агентурній інформації, зв'язках із суб'єктами загроз. Ефективна розвідувальна аналітика інтегрує ці джерела, комбінуючи відкриті та закриті дані для побудови повної інформаційної картини.

Четвертий підхід – це класифікація за метою, яка визначає цільові функції аналітики у контексті безпекових викликів: *превентивна аналітика* прогнозує загрози і формує стратегії запобігання; *реактивна аналітика* оцінює події, що відбулись, та їх наслідки; *адаптаційна аналітика* забезпечує гнучке коригування стратегій залежно від змін. Класифікація за метою допомагає розмежувати аналітичні продукти за часовою орієнтацією і функціональним навантаженням, що сприяє більш точному плануванню ресурсів і визначенню пріоритетів у діяльності розвідувальних структур.

Ця багатовимірна класифікація дозволяє інтегрувати аналітичні продукти в систему національної безпеки, забезпечуючи ефективне використання інформації у стратегічному, оперативному та тактичному управлінні.

Правове регулювання обробки інформації є ключовим для ефективної аналітичної розвідки, забезпечуючи баланс між доступом до даних і захистом інтересів держави, організацій та особи. В умовах інформаційної відкритості особливо актуальним є чітке розмежування правових режимів інформації в аналітичній діяльності. У правовій системі України і багатьох інших країн виділяють кілька основних режимів: *режим відкритих даних (Open Data)*; *режим обмеженого доступу*; *режим державної таємниці*; *режим службової інформації*. Кожен з цих режимів має свої специфічні ознаки, вимоги до обробки та механізми контролю, що необхідно враховувати в аналітичній діяльності.

Відкриті дані (Open Data). Це публічна інформація, доступна без обмежень. В аналітичній практиці використовуються джерела OSINT – ЗМІ, соцмережі, відкриті бази, що регламентуються Законом України «Про доступ до публічної інформації». Їхнє використання дає змогу оперативно аналізувати події та тенденції, але вимагає перевірки достовірності.

Інформація обмеженого доступу. Містить відомості, які не є державною таємницею, але потребують захисту (персональні дані, комерційна таємниця тощо). Регулюється законами «Про захист персональних даних» та «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах». У сфері аналітики такий режим є поширеним, зокрема в кібербезпеці та фінансовому моніторингу.

Державна таємниця. Це інформація, розголошення якої може завдати шкоди національній безпеці, в Україні регулюється Законом «Про державну таємницю». Аналітична діяльність у цій сфері вимагає спеціального доступу, шифрування даних і високого рівня контролю.

Службова інформація. Не є державною таємницею, але має обмеження для уникнення шкоди інтересам служби. Регулюється внутрішніми положеннями та загальними нормами інформаційного законодавства. В аналітиці використовується у діяльності правоохоронних органів, держструктур тощо.

У практичній діяльності аналітиків постає питання чіткого визначення режиму, до якого належить інформація на кожному етапі обробки. Помилки в класифікації можуть призвести до порушення законодавства, витоку важливої інформації або, навпаки, необґрунтованого обмеження доступу.

Використання відкритих джерел дозволяє оперативно збирати великий масив інформації, але потребує перевірки та критичного аналізу. Обмежені дані та службова інформація вимагають захисту і чіткого регламентування процедур доступу. Для державної таємниці передбачені найжорсткіші заходи контролю, починаючи від спеціальних систем шифрування і закінчуючи кримінальною відповідальністю за розголошення. Водночас кожен режим потребує відповідного програмного, організаційного і правового забезпечення.

Комплексне дотримання норм, що регулюють доступ і обробку інформації, є підґрунтям законної та ефективної аналітики. В умовах розширення OSINT і кіберзагроз важливо постійно оновлювати нормативну

базу та інтегрувати режими у єдину систему інформаційної безпеки.

Разом з тим, розвідувальна аналітика в системі національної безпеки ґрунтується на поєднанні логічних, статистичних, експертних і математичних методів, які забезпечують об'єктивне перетворення даних у знання. Водночас актуальною є проблема правової легітимації цих методів, що забезпечує законність, прозорість та прийнятність результатів для державного управління і правоохоронної практики. Узагальнюючи методи, можемо виділити такі групи:

– **логічні методи** (індукція, дедукція, абдукція) є основою структурованого аналізу, дозволяючи виявляти причинно-наслідкові зв'язки й будувати аргументовані гіпотези [23];

– **статистичні методи** (регресійний, кореляційний, факторний аналіз) дозволяють обробляти великі масиви даних, виявляти тренди та закономірності й широко застосовуються у кримінології, кібербезпеці, аналізі економічних ризиків [2; 4];

– **експертні методи**, зокрема метод Делфі, групові оцінки й аналітичні інтерв'ю, важливі при роботі з неповною або суперечливою інформацією, а їх ефективність залежить від стандартизації процедур та запобігання суб'єктивізму [4];

– **математичні моделі** – від теорії ймовірностей і оптимізації до алгоритмів машинного навчання – забезпечують автоматизацію, точність і глибину аналізу. Їхнє застосування особливо актуальне у сфері фінансового моніторингу, OSINT та кібербезпеки [11].

Правова легітимація методів передбачає їх відповідність законодавству про захист персональних даних, прозорість алгоритмів, сертифікацію моделей. Відсутність нормативного визнання складних методик може обмежити їх використання у правовому процесі.

У контексті національної безпеки, правоохоронних органів і фінансового моніторингу методологічний арсенал варіюється залежно від специфіки завдань, зокрема у різних секторах безпеки застосовуються специфічні підходи:

– у розвідувальних службах застосовуються комплексні методи, включно з автоматизованим аналізом великих обсягів технічної, агентурної і відкритої інформації, а також інтеграція експертних оцінок для формування стратегічних прогнозів;

– у поліції велика увага приділяється аналітиці криміногенних факторів із використанням

статистичних моделей, кримінологічних теорій та експертних оцінок, що дозволяє виявляти злочинні угруповання, тенденції злочинності і планувати превентивні заходи;

– у фінансових установах розвідувальна аналітика спрямована на виявлення аномальних операцій, протидію відмиванню коштів і фінансуванню тероризму, застосовуючи математичні алгоритми аналізу транзакцій, класифікаційні моделі, а також статистичні методи для оцінки ризиків.

Методологічна основа розвідувальної аналітики забезпечує її надійність і результативність. Водночас правове регулювання має не відставати від технологічного розвитку. Інтеграція інструментів Big Data, штучного інтелекту та машинного навчання потребує оновлення нормативної бази для забезпечення прозорості, підзвітності та захисту прав людини.

Висновок. Аналітична розвідка посідає ключове місце в системі національної безпеки, трансформуючись у міждисциплінарний механізм оцінки загроз, прогнозування та формування державної політики. Ефективність цієї діяльності залежить від правової визначеності, чітких класифікацій, стандартизованих методів і відповідного інформаційного забезпечення. У статті доведено, що подальший розвиток аналітики потребує уніфікації термінології, законодавчого закріплення її функцій і режимів доступу до інформації. Водночас наголошено на необхідності правової легітимації методологій, що використовуються в аналітичній практиці, з метою підвищення прозорості, достовірності й довіри до результатів. Аналітична розвідка має потенціал стати повноцінною правовою категорією в системі стратегічного управління державою.

Список використаної літератури:

1. Heuer, R. J. (1999). *Psychology of Intelligence Analysis*. CIA Center for the Study of Intelligence. URL: <https://www.cia.gov/resources/csi/static/Psychology-of-Intelligence-Analysis.pdf>
2. Lowenthal, M. (2020). *Intelligence: From Secrets to Policy*.
3. Trevorton, G. F. (2008). *Intelligence for an Age of Terror*. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Ratcliffe, J. H. (2016). *Intelligence-Led Policing*. Routledge.
5. Користін О. Є. Аналітична розвідка як елемент управління в системі кібербезпеки. *Наука і правоохоронна*. 2024. № 1. С. 10–18.
6. Користін О. Є., & Свиридчук Н. П. Зарубіжний досвід антитерористичного використання OSINT. *Науковий вісник Ужгородського*

- національного університету. 2024. (82.2). DOI: 10.24144/2307-3322.2024.82.2.28
7. Користін О. Є., Свиридчук Н. П. Оцінювання гібридних загроз та спроможностей протидії їм при формуванні стратегічних комунікацій. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Право. 2023. Т. 2. Вип. 77. С. 66–74.
  8. Мартинюк С. О. Характеристика принципів функціонування OSINT у сфері національної безпеки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 332–334.
  9. Тома М. Г., Василюва О. В. Інструменти OSINT: фіксація воєнних злочинів в Україні. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.134>
  10. Дрижакова Д., Волинець Р. Використання відкритих джерел інформації (OSINT) у сфері безпеки держави: технології та перспективи. *Матеріали конференцій МЦНД*, (28.02.2025; Дніпро, Україна), 138–141. DOI: <https://doi.org/10.62731/mcnd-28.02.2025.005>
  11. Реалізація філософії “Intelligence-led Policing” в системі кримінального аналізу Національної поліції України : монографія / О. Користін, Д. Швець, Б. Бутко, Б. Денисенко та ін. ; за заг. ред. О. Є. Користіна Київ : «БАЙТ». 2024. 444 с.
  12. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
  13. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
  14. Про розвідку : Закон України від 17 вересня 2020 року № 912-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-20#Text>
  15. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>
  16. Handbook on European Data Protection Law. European Union Agency for Fundamental Rights. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018. URL: <https://fra.europa.eu/en/publication/2018/handbook-european-data-protection-law-2018-edition>
  17. Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів, затверджено на Всеукраїнській конференції прокурорів 27 квітня 2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001900-17#Text>
  18. Heuer, R. J., Jr., & Pherson, R. H. (2011). Structured analytic techniques for intelligence analysis. CQ Press.
  19. Solove D. J. Understanding Privacy. Harvard University Press, 2008.
  20. Про захист персональних даних : Закон України від 1 червня 2010 року № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>
  21. Joint Chiefs of Staff. Joint Publication 2–0: Joint Intelligence. Washington, D. C. : U. S. Department of Defense, 2013. URL: <https://www.jcs.mil/>
  22. National Security Strategy of the United States of America, 2017. URL: <https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>
  23. Alexy R. Theorie der Juristischen Argumentation. Die Theorie des rationalen Diskurses als Theorie der Jurischen Begründung. Frankfurt am Main, 1991.

Kardashevskyy Yu. R. Legal and methodological doctrine of intelligence in the security sector

The article explores intelligence as an interdisciplinary phenomenon that integrates legal, informational, and managerial aspects of activity within the context of national and economic security. It is argued that intelligence has evolved beyond an auxiliary function and has become a systemic component of strategic planning, operational management, and law enforcement. The main classification approaches to analytics are analyzed by level (strategic, operational, tactical), focus area (political, economic, cyber, social), information sources (open, technical, human), and purpose (preventive, reactive, adaptive). The legal regimes of information processing are disclosed – from open data to state secrets – as well as the related risks and limitations. Particular attention is given to the methodology of intelligence: logical, statistical, expert, and mathematical methods of analysis, as well as the issues of legal legitimation of analytical models, the need for their standardization and transparency. The author argues that for the effective implementation of intelligence in Ukraine’s security sector, modernization of the regulatory framework, unification of terminology, and development of clear standards are required. It is proposed to view analytical activity not only as an informational but also a legal function that requires professional interpretation and regulation in Ukrainian law. Intelligence is seen as a tool for knowledge, risk, and security management in an era of modern informational turbulence.

Key words: intelligence, national security, information-analytical activity, legal regime of information, OSINT, legal legitimation, strategic analysis, methods of analysis.

Дата першого надходження рукопису до видання: 24.07.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 26.08.2025
Дата публікації: 30.09.2025

О. В. Лигін

аспірант

Київського університету інтелектуальної власності та права

<https://orcid.org/0009-0007-5233-4650>

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ АЗАРТНИХ ІГОР В УКРАЇНІ

У статті сформовано поняття та розкрито зміст публічного адміністрування у сфері азартних ігор в Україні. Проаналізовано поняття «азарт» як своєрідний об'єкт правових відносин у формі психоемоційного стану, здатного стимулювати продуктивну активність або призводити до деструктивної поведінки внаслідок втрати раціонального контролю, що зумовлює необхідність державного регулювання. Встановлено, що публічне адміністрування виступає формою функціональної, організованої та регламентованої діяльності суб'єктів виконавчої влади, які формують і реалізують державну політику у публічних сферах. Зміст публічного адміністрування азартних ігор охоплює розробку та реалізацію правових, процедурних і технічних механізмів забезпечення належного функціонування грального бізнесу. Основними формами такої діяльності є видача ліцензій, контроль за дотриманням умов провадження діяльності, ведення реєстрів, моніторинг транзакцій, застосування санкцій, а також профілактика ігрової залежності. Вагому увагу приділено цифровим інструментам контролю, які охоплюють онлайн-моніторинг, блокування нелегальних сайтів, ідентифікацію гравців, технічні стандарти та автоматизовані механізми реагування. Встановлено наявність термінологічних і правових прогалів у визначенні поняття «азартна гра» в українському законодавстві, зокрема суперечність між елементами випадковості та майстерності, а також виключення лотерей з переліку азартних ігор. Обґрунтовано потребу в уточненні відповідних термінів і розширенні критеріїв ділової репутації для операторів ринку. Узагальнено доцільність адаптації міжнародного досвіду, включно з елементами державно-приватного партнерства для забезпечення сталого адміністрування та мінімізації соціальних ризиків. Публічне адміністрування азартних ігор визначається як система засад та інструментів адміністративно-правового впливу в соціально чутливій сфері, що забезпечує реалізацію публічного інтересу, правову визначеність, соціальний захист громадян, які страждають на лудоманію, та членів їхніх родин, а також прозорість бізнес-середовища.

Ключові слова: адміністративна процедура, азарт, азартна гра, державна політика, державний контроль, законодавство, інституційна трансформація, КРАІЛ, ліцензування, лудоманія, моніторинг, публічне адміністрування, публічний інтерес, регулювання, цифрове врядування, юридичні особи.

Вступ. У сучасних умовах цифровізації управлінських процесів та легалізації ринку азартних ігор в Україні зростає значення ефективного публічного адміністрування у цій сфері. Легалізація азартного бізнесу, з одного боку, сприяє надходженням до бюджету, з іншого – потребує надійного контролю через високі соціальні ризики. Гральна залежність, зловживання у сфері реклами та наявність нелегального сегмента ринку вимагають системного втручання з боку держави. У зв'язку з цим виникає потреба у правовому осмисленні та чіткому врегулюванні функцій публічного адміністрування. Особливу актуальність це питання

набуває в умовах реформування інституційного механізму управління, зокрема переходу від ліквідованої Комісії з регулювання азартних ігор та лотерей (КРАІЛ) до нового цифрово орієнтованого агентства.

Проблематика публічного адміністрування азартних ігор полягає в нормативній невизначеності низки базових категорій та процедур. Зокрема, поняття «азарт» у чинному законодавстві не має чіткого юридичного наповнення, що створює труднощі в застосуванні профільних норм. Водночас дефініція «азартна гра» містить внутрішні суперечності між елементами випадковості та майстерності, що породжує

розбіжності в правозастосовній практиці. Відсутність єдиних стандартів оцінки ділової репутації операторів і слабе технічне регулювання посилюють правову невизначеність. Проблеми також виникають у частині належного моніторингу, обмеження доступу неповнолітніх і регулювання онлайн-середовища. Ці виклики свідчать про необхідність посилення регуляторної спроможності уповноважених органів.

Важливим чинником, що впливає на ефективність адміністрування, є інституційна трансформація системи державного контролю. У 2025 році ліквідовано Комісію з регулювання азартних ігор, натомість утворено новий орган з цифровим функціоналом і розширеними повноваженнями. Його підпорядкування профільному міністерству цифрової трансформації свідчить про зміну підходів до врядування в цій сфері. Водночас не всі процедурні аспекти функціонування нового органу чітко визначені нормативно. Існує потреба у формалізації технічних стандартів, підвищенні прозорості й запровадженні механізмів відповідальності гри. Це вимагає цілісного правового аналізу змісту та функцій публічного адміністрування у новій конфігурації.

Соціальний контекст азарту як явища також відіграє важливу роль у формуванні підходів до його правового регулювання. Азарт як психоемоційний стан здатен стимулювати активність, але й провокувати деструктивну поведінку, що підсилює залежність і втрату контролю. Така подвійна природа обумовлює необхідність державного втручання задля мінімізації ризиків для громадян. Особливу увагу має бути приділено захисту вразливих груп, ідентифікації гравців та забезпеченню обмежень на гру. Публічне адміністрування в цій сфері має забезпечувати баланс між економічною вигодою та соціальною безпекою. Ефективне правове регулювання повинно враховувати як фінансові інтереси держави, так і потреби суспільства в захисті.

У контексті євроінтеграції Україна зобов'язана гармонізувати підходи до регулювання азартного ринку з європейськими стандартами. Це стосується не лише прозорості ліцензування, а й створення механізмів взаємодії з громадськістю, цифрового нагляду та профілактики залежності. Впровадження елементів державно-приватного партнерства, міжнародного обміну даними та централізованого моніторингу може сприяти підвищенню ефективності адміністрування. Разом з тим потребує перегляду підхід до термінології, класифікації ігор, технічних

вимог і рекламних обмежень. Відсутність чіткої стратегії на державному рівні ускладнює розвиток галузі на засадах публічного інтересу. Це підтверджує необхідність системного науково-практичного осмислення публічного адміністрування азартних ігор в Україні.

Огляд останніх досліджень. Різним питанням публічного адміністрування азартних ігор в Україні була приділена увага вчених різних галузей права. Зокрема, А. Берlach, Л. Авраменко, Ю. Бодров, П. Діхтієвський, В. Галунько, Д. Куцевол, О. Петришин, О. Петришина, М. Цвік, В. Фелика та ін.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі теорії природничого права, чинного законодавства та наукових доктрин узагальнити поняття та зміст публічного адміністрування азартних ігор.

Виклад основних положень. Відповідно до тлумачного словника української мови, «азарт» – це психоемоційний стан, що характеризується сильним внутрішнім піднесенням, захопленістю діяльністю та прагненням до досягнення мети, іноді незалежно від раціонального контролю. Він проявляється як запал або завзяття, що супроводжується високим рівнем енергії, концентрації та внутрішньої мотивації, здатний стимулювати активність особи в певній сфері, зокрема в грі, змаганні чи творчості, але може мати як позитивний, так і деструктивний вияв залежно від контексту [1].

У юридичній літературі поняття «публічне адміністрування» розкривається як зовнішній вияв реалізації функцій виконавчої влади через адміністративну діяльність спеціально уповноважених суб'єктів – адміністративних органів, які діють відповідно до закону виключно в інтересах суспільства. Воно становить організовану діяльність з управління публічними справами, спрямовану на реалізацію державної політики в окремих галузях та сферах, дотримуючись принципів законності, публічності, професійності та пріоритету прав людини. Публічне адміністрування докорінно відмежовується від законодавчої, судової та політичної діяльності, зберігаючи свій аполітичний і функціонально-правовий характер. Його метою є не задоволення приватного чи корпоративного інтересу, а винятково забезпечення публічного блага шляхом ефективної організації управлінських процесів, надання адміністративних послуг і здійснення регуляторного впливу в межах публічного права [2].

Виходячи з вищезазначеного публічне адміністрування азартних ігор – це організована

адміністративна діяльність уповноважених суб'єктів публічної влади, спрямована на реалізацію державної політики у сфері грального бізнесу. Ця діяльність здійснюється відповідно до закону з метою забезпечення публічного інтересу, дотримання прав людини та захисту суспільства від негативних наслідків ігрової залежності. Враховуючи психоемоційну природу азарту як стану сильного захоплення та потенційної втрати раціонального контролю, адміністративне регулювання набуває особливого значення. Публічне адміністрування в цій сфері охоплює контроль за ліцензуванням, оподаткуванням, запобіганням маніпуляціям і забезпеченням прозорості діяльності організаторів азартних ігор. Важливою метою є баланс між економічною вигодою та соціальною відповідальністю держави перед громадянами.

Згідно із Законом України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор», азартна гра – це діяльність, що пов'язана з внесенням ставки заради отримання виграшу, який залежить від випадковості та майстерності. Через ризик втрати коштів така діяльність потребує жорсткого державного регулювання. Закон визначає перелік дозволених видів азартних ігор, серед яких казино, букмекерські парі, онлайн-ігри та спортивний покер. Проведення такої діяльності дозволено лише юридичним особам-резидентам України за наявності ліцензії. Зміст публічного адміністрування у цій сфері полягає у встановленні правових та організаційних умов для здійснення грального бізнесу. Держава здійснює регуляторні, дозвольні та контрольні функції через уповноважений орган. Важливою формою контролю є Державна система онлайн-моніторингу, яка забезпечує прозорість і підзвітність усіх транзакцій. Встановлюються обов'язкові технічні стандарти та вимоги до ідентифікації гравців. Впроваджується принцип відповідальності гри для захисту населення від гральної залежності. Уся діяльність у цій сфері спрямована на реалізацію публічного інтересу та забезпечення безпеки в економічно і соціально чутливій галузі [3].

Юридичний літературний зміст поняття «публічне адміністрування» ґрунтується на цілях і пріоритетах формування та реалізації публічної політики, орієнтуючись на публічний інтерес, а не приватні чи політичні цілі. Його здійснюють посадові особи органів виконавчої влади, місцевого самоврядування та інші адміністративні органи на професійній основі. Діяльність

публічного адміністрування детально врегульована законами та підзаконними нормативно-правовими актами, що забезпечує прозорість і законність процедур. Основною метою цієї діяльності є задоволення суспільно значущих потреб більшості громадян. Демократична природа публічного адміністрування виявляється у включенні громадськості до процесів прийняття управлінських рішень. Така взаємодія сприяє підвищенню довіри до органів влади та ефективності реалізації публічної політики [4].

Постанова Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2020 р. № 891 утворила Комісію з регулювання азартних ігор та лотерей як центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом для здійснення державного регулювання, ліцензування та контролю у сфері азартних ігор і лотерей. Комісія діяла на підставі законодавства України та підпорядковувалася уряду. Основними її завданнями були реалізація політики, захист прав споживачів, контроль за рекламою та протидія лудоманії. КРАІЛ мала повноваження видавати ліцензії, приписи, застосовувати санкції й адмініструвати Державну систему онлайн-моніторингу. Структурно орган складався з Голови та шести членів, був колегіальним і мав право створювати територіальні управління. У 2025 році КРАІЛ припинила діяльність відповідно до постанови № 336, що означало реформування системи державного регулювання. Незважаючи на ліквідацію, правовий інструментарій КРАІЛ заклав основи ефективного агляду в індустрії азартних ігор. Комісія стала важливим кроком у детінізації ринку та встановленні прозорих і контрольованих правил у галузі [5].

Постанова Кабінету Міністрів України від 2 травня 2025 р. № 505 затвердила Положення про Державне агентство України Плей-Сіті як новий центральний орган виконавчої влади, відповідальний за реалізацію державної політики у сфері азартних ігор та лотерей. Його діяльність координується через Віце-прем'єр-міністра – Міністра цифрової трансформації, що відображає інтеграцію контролю за ринком в цифрову адміністративну систему. Агентство здійснює ліцензування, нагляд, контроль, моніторинг та застосування санкцій, а також адмініструє Державну систему онлайн-моніторингу. Воно уповноважене боротися з нелегальними ресурсами, блокуючи доступ до незаконних платформ та контролюючи рекламу азартних ігор. Значна увага приділяється захисту прав гравців і профілактиці лудоманії, зокрема шляхом

ведення реєстрів та обмежень. На відміну від ліквідованої КРАІЛ, ПлейСіті має функціональну прив'язку до цифрового міністерства та ширші аналітичні й регуляторні повноваження. Агентство отримало статус юридичної особи публічного права з автономним управлінням, кадровою і фінансовою політикою. У структурі передбачено створення експертних і дорадчих органів для підтримки розробки політик [6].

Отже, публічне адміністрування у сфері азартних ігор виступає, як регламентована діяльність, спрямована на реалізацію публічного інтересу через ліцензування, контроль і нагляд за гральною діяльністю. Азартна гра визначається як діяльність, пов'язана з внесенням ставки для отримання виграшу, що залежить від випадковості або майстерності. Державне регулювання передбачає ведення реєстрів, застосування санкцій, моніторинг транзакцій та контроль за рекламою. Особливу увагу приділено захисту гравців і профілактиці залежності через впровадження лімітів і принципу відповідальної гри. Адміністрування здійснюється в межах чинного законодавства та має чітко визначений процедурний характер. Уповноважені органи взаємодіють із правоохоронними структурами, суб'єктами господарювання та громадськістю. Така система є прикладом цифровізованого та соціально орієнтованого врядування в чутливій сфері.

Бордов Ю. аналізує недоліки чинного законодавчого визначення поняття «азартна гра» та вказує на логічну суперечність між випадковістю і впливом майстерності гравця на результат. Автор критикує виключення лотерей із переліку азартних ігор, обґрунтовуючи їхню відповідність базовим ознакам азартності. Він пропонує гармонізувати термінологію шляхом внесення конкретних змін до профільного закону. Значну увагу приділено правовим прогалинам у вимогах до ділової репутації суб'єктів ринку азартних ігор, зокрема юридичних осіб. Автор вважає за необхідне поширити вимоги до бездоганної репутації не лише на осіб, пов'язаних із компаніями, а й на самі компанії-оператори. У роботі також підкреслено технічні ризики, пов'язані з відключенням електропостачання, що ставить під загрозу достовірність та безперервність гри. Автор закликає законодавчо закріпити обов'язок забезпечення резервного живлення грального обладнання. Він стверджує, що це підвищить прозорість та зменшить юридичні ризики для бізнесу [7].

У статті Д. Корягіна узагальнено еволюцію становлення та розвитку публічного регулювання

сфери організації та проведення азартних ігор в Україні як поступовий процес удосконалення державного впливу. Автор виділяє два основні етапи: до 2020 року, коли домінував правовий нігілізм і тінювий ринок, та після 2020 року із прийняттям профільного законодавства й створенням КРАІЛ. Особливу увагу приділено наслідкам військової агресії РФ, які зумовили анулювання ліцензій суб'єктів, пов'язаних із державою-агресором. У дослідженні окреслено як загальні проблеми галузі (втручання інших державних органів, спроби ліквідації Комісії з регулювання азартних ігор та лотерей), так і специфічні виклики, зокрема вплив лудоманії на громадське здоров'я. Проаналізовано важливість цифрових інструментів для підвищення ефективності регулювання, зокрема вдосконалення Реєстру осіб з обмеженим доступом до азартних ігор. Оцінено можливості централізованого обміну даними та соціальної реклами. Автор також пропонує адаптувати американський досвід створення спеціалізованих національних центрів, які діють на засадах державно-приватного партнерства. Такий підхід може бути ефективним в умовах обмежених державних ресурсів [8].

Отже, звертаючи увагу на недосконалість визначення поняття «азартна гра», зокрема на суперечність між елементами випадковості та впливу майстерності гравця, а також на невинуватене виключення лотерей із цього поняття. Запропоновано уточнити законодавчу термінологію та посилити вимоги до ділової репутації як пов'язаних осіб, так і юридичних осіб-операторів. Водночас підкреслюється необхідність еволюційного вдосконалення системи державного контролю, яка пройшла шлях від правового нігілізму до функціонування спеціального регулятора. Акцент зроблено на впровадженні цифрових технологій, соціальної реклами, створенні реєстрів та запозиченні зарубіжного досвіду для посилення ефективності регулювання. Усі ці кроки спрямовані на підвищення прозорості, зменшення ризиків для гравців і бізнесу та забезпечення збалансованої державної політики у цій сфері.

Висновки. Отже, публічне адміністрування у сфері азарту є необхідною умовою забезпечення безпеки громадян та стабільності ринку, оскільки дозволяє зменшити негативні наслідки впливу азартного середовища. Азарт, специфічний об'єкт адміністративно правового впливу – це психоемоційний стан, що супроводжується сильним внутрішнім піднесенням, захопленням

і прагненням до результату, часто без раціонального контролю. Такий стан може як стимулювати продуктивну діяльність, так і призводити до імпульсивної поведінки, особливо в контексті азартних ігор. Його подвійна природа – конструктивна і деструктивна – зумовлює необхідність державного втручання. В юридичному регулюванні азарту основна увага приділяється запобіганню негативним соціальним наслідкам, зокрема лудоманії. Усвідомлення психологічних аспектів азарту дозволяє обґрунтувати суворий нагляд і відповідальну ігрову політику.

Публічне адміністрування – це функціональна, організована діяльність адміністративних органів, які реалізують публічні повноваження з метою забезпечення суспільного інтересу. Воно охоплює процеси підзаконної правотворчості, публічного контролю, надання адміністративних послуг, інспекцій та застосування адміністративного примусу. Така адміністративна діяльність ґрунтується на принципах законності, ефективності, відкритості, обґрунтованості та поваги до прав людини. Публічне адміністрування має аполітичний характер і відмежовується від законодавчої, судової та політичної влади. Його нормативне закріплення забезпечується законами, зокрема «Про адміністративну процедуру» що деталізується у відповідних підзаконних нормативно-правових актах.

Публічне адміністрування азартних ігор виступає прикладом забезпечення прав та законних інтересів приватних осіб в соціально чутливій сфері. Виходячи з суперечливої соціальної природи «азартна гра» держава запроваджує суворі вимоги щодо ліцензування, оподаткування, моніторингу та юридичної відповідальності. Адміністративні органи виконують дозвольні, контрольні та наглядові функції через запровадження Державної системи онлайн-моніторингу, технічні регламенти та обов'язкову ідентифікацію гравців. Такі заходи спрямовані на досягнення балансу між економічною вигодою суб'єктів господарювання, доходами до бюджетів та захистом населення. Інституціоналізація контролю над азартними іграми в Україні пройшла етапи від правового нігілізму до формування спеціального державного органу. Основними інструментами публічного контролю є електронний моніторинг, реєстри гравців, санкційна політика та боротьба з нелегальними сайтами.

Отже, публічне адміністрування азартних ігор – це врегульована законом адміністративна діяльність загальних спеціальних

адміністративних органів спрямована на фарбування та реалізацію державної політики у сфері гравального бізнесу. Його зміст полягає у видачі ліцензій, нагляді, контролі, веденні реєстрів, застосуванні санкцій і формуванні умов відповідальної гри. Така діяльність забезпечує баланс між інтересами суб'єктів господарювання доходами бюджетів, та населення, мінімізуючи ризики залежності та зловживань. Особливістю є цифровізація процесів, зокрема онлайн-моніторинг і блокування нелегальних ресурсів, що підвищує прозорість. Воно виступає формою реалізації публічного інтересу у межах публічного права.

Список використаної літератури:

1. Азарт. Словник української мови: в 11 т. АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. / редкол. І. К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 1970. Т. 1. С. 78. URL: <https://sum.in.ua/s/azart>
2. Галуцько В., Діхтієвський П., Берлач А. та ін. Адміністративне право та адміністративний процес. Повний курс : підручник. Видання п'яте / за заг. ред. В. Феліка, В. Галуцька. Київ, 2024. 992 с.
3. Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор : Закон України від 14 липень 2020 р. № 768-ІХ. База даних «Законодавство України». *Верховна Рада України*. 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/768-20>
4. Зіборєва О. Б. Поняття та ознаки публічного адміністрування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2021. Вип. 64. С. 220–223. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.64.40>
5. Про ліквідацію Комісії з регулювання азартних ігор та лотерей : Постанова Кабінету Міністрів України. Перелік від 25 березня 2025 № 336. База даних «Законодавство України». *Верховна Рада України*. 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/336-2025-п#Text>
6. Про затвердження Положення про Державне агентство України ПлейСіті : Постанова Кабінету Міністрів України. Положення від 02 травня 2025 № 505. База даних «Законодавство України». *Верховна Рада України*. 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/505-2025-п#Text>
7. Бодров Ю. В. Законодавче регулювання організації та проведення азартних ігор: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2024. Вип. 84. Ч. 3. С. 17–22. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.3.2>

7. Корягін Д. В. Еволюція становлення та розвитку публічного регулювання сфери організації та проведення азартних ігор в Україні. *Вісник післядипломної освіти*. Серія:

Соціальні та поведінкові науки. Серія: Управління та адміністрування. 2023. Вип. 25 (54). С. 134–149. DOI: [https://doi.org/10.58442/2522-9931-2023-25\(54\)-134-149](https://doi.org/10.58442/2522-9931-2023-25(54)-134-149)

Lyhin O. V. The concept and content of public administration of gambling in Ukraine

The article defines and elaborates on the concept of public administration in the field of gambling in Ukraine. It analyzes the notion of “excitement” as a specific object of legal relations, perceived as a psycho-emotional state that can stimulate productive activity or lead to destructive behavior due to the loss of rational control, thus necessitating state regulation. It is established that public administration functions as a form of functional, organized, and regulated activity of executive authorities that develop and implement state policy in public spheres. The content of public administration in gambling encompasses the development and implementation of legal, procedural, and technical mechanisms to ensure the proper functioning of the gambling business. Key forms of such activity include licensing, monitoring compliance with operational requirements, maintaining registries, monitoring transactions, applying sanctions, and preventing gambling addiction. Particular attention is paid to digital control tools, including online monitoring, blocking illegal websites, player identification, technical standards, and automated response mechanisms. Terminological and legal gaps in the definition of “gambling” in Ukrainian legislation have been identified, particularly the contradiction between elements of chance and skill, as well as the exclusion of lotteries from the list of gambling activities. The article substantiates the need to clarify relevant terms and expand the criteria for business reputation for market operators. It summarizes the advisability of adapting international experience, including elements of public-private partnerships, to ensure sustainable administration and minimize social risks. Public administration of gambling is defined as a system of principles and tools of administrative and legal influence in a socially sensitive sphere, ensuring the realization of public interest, legal certainty, social protection of citizens suffering from gambling addiction and their families, as well as transparency in the business environment.

Key words: administrative procedure, business reputation, digital governance, gambling, gambling addiction, government control, institutional transformation, KRAIL, legal entities, legislation, licensing, monitoring, public administration, public interest, regulation, state policy.

Дата першого надходження рукопису до видання: 24.07.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 27.08.2025

Дата публікації: 30.09.2025

С. О. Мазепа

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Західноукраїнського національного університету,
міжнародний дослідник
Оснабрюцького університету
<https://orcid.org/0000-0003-1282-9089>

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Ця стаття присвячена дослідженню процесу імплементації європейських стандартів інформаційної безпеки до національного законодавства України. В умовах активної європейської інтеграції та цифрової трансформації українського суспільства питання гармонізації національного законодавства з вимогами ЄС у сфері кібербезпеки набувають особливої актуальності. Дослідження спрямоване на виявлення ключових проблем та визначення перспективних напрямів удосконалення правового регулювання інформаційної безпеки в Україні.

У роботі проводиться комплексний аналіз основних директив та регламентів Європейського Союзу в галузі інформаційної безпеки, включаючи Директиву NIS2, Акт про цифрові послуги (DSA), Акт про цифрові ринки (DMA) та Загальний регламент із захисту даних (GDPR). Особлива увага приділяється вивченню механізмів транспозиції європейських норм у національні правові системи держав-членів ЄС та можливості адаптації цього досвіду для українських реалій.

Методологічну основу дослідження становлять порівняльно-правовий аналіз, системний підхід та метод експертної оцінки нормативно-правових актів. Автором проаналізовано чинні українські закони у сфері кібербезпеки, захисту персональних даних та цифрового розвитку, а також виявлено прогалини у правовому регулюванні, що перешкоджають ефективній імплементації європейських стандартів. Дослідження базується на вивченні наукових публікацій, офіційних документів ЄС та національного законодавства.

Основними проблемами імплементації визначено: невідповідність термінологічного апарату українського законодавства до європейських стандартів, недостатня розвиненість інституційної інфраструктури кібербезпеки, обмежені фінансові та технічні ресурси для впровадження нових вимог, а також необхідність підвищення кваліфікації фахівців у галузі інформаційної безпеки. Виявлено також процедурні складності координації між різними державними органами, відповідальними за забезпечення кібербезпеки.

Перспективними напрямками вдосконалення правового регулювання визначено: створення єдиної концептуальної бази термінів та визначень відповідно до європейських стандартів, формування ефективної системи міжвідомчої взаємодії, розвиток державно-приватного партнерства у сфері кібербезпеки та створення спеціалізованих освітніх програм. Особлива роль відводиться розвитку цифрової грамотності населення та формуванню культури інформаційної безпеки у суспільстві.

Результати дослідження можуть бути використані для розробки нових нормативно-правових актів України у сфері інформаційної безпеки, а також для підготовки рекомендацій щодо вдосконалення існуючого законодавства. Практична значимість роботи полягає у можливості застосування запропонованих підходів до імплементації європейських стандартів для прискорення процесу євроінтеграції України та підвищення рівня національної кібербезпеки у контексті сучасних викликів та загроз.

Ключові слова: інформаційна безпека, правоохоронна сфера, кібербезпека, правове забезпечення, адміністративно-правовий аспект, кримінальна відповідальність,

адміністративна відповідальність, євроінтеграція, гармонізація законодавства, міжнародні стандарти, НАТО, Європейський Союз (ЄС), державна інформаційна політика, загрози інформаційній безпеці, імплементація права, суб'єкти інформаційної безпеки, юридична відповідальність, інформаційні правопорушення, пропаганда, штучний інтелект.

Постановка проблеми. В умовах стрімкого розвитку цифрових технологій та зростаючих кіберзагроз питання забезпечення інформаційної безпеки набувають критичного значення для національної безпеки держав. Україна, перебуваючи на шляху до європейської інтеграції та переживаючи період активної цифрової трансформації, стикається з необхідністю кардинального перегляду існуючих підходів до правового регулювання інформаційної безпеки. Асоціаційна угода між Україною та Європейським Союзом встановлює чіткі зобов'язання щодо гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами, що робить дослідження проблем та перспектив імплементації європейських норм у сфері інформаційної безпеки особливо актуальним у сучасних геополітичних умовах.

Особливою гостроти ця проблематика набуває у контексті військової агресії російської федерації проти України, яка супроводжується масштабними кібератаками на критичну інформаційну інфраструктуру держави. У цих умовах забезпечення відповідності українського законодавства сучасним європейським стандартам кібербезпеки стає не лише питанням євроінтеграції, а й імперативом національної оборони. Європейський Союз активно розвиває свою нормативну базу в галузі інформаційної безпеки, приймаючи нові директиви та регламенти, такі як NIS2, Акт про цифрові послуги та Акт про цифрові ринки, що вимагає своєчасної адаптації українського законодавства до європейських вимог, що динамічно змінюються.

Практична актуальність дослідження визначається необхідністю напрацювання конкретних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів імплементації європейських стандартів інформаційної безпеки в українське законодавство. Сучасна правова система України характеризується фрагментарністю регулювання у сфері кібербезпеки, відсутністю єдиних термінологічних підходів та недостатньою координацією між різними державними органами, відповідальними за забезпечення інформаційної безпеки. Ці проблеми створюють перешкоди для ефективної протидії кіберзагрозам та гальмують процес інтеграції України в європейський цифровий простір, що зумовлює необхідність

проведення комплексного аналізу існуючих викликів та визначення оптимальних шляхів їх подолання.

Наукова **актуальність теми** пов'язана з недостатньою розробленістю теоретичних засад процесу імплементації наднаціональних стандартів інформаційної безпеки у національні правові системи країн, які не є членами Європейського Союзу. Більшість існуючих досліджень зосереджено на аналізі досвіду держав-членів ЄС, тоді як специфіка адаптації європейських норм в умовах перехідних правових систем залишається недостатньо вивченою. Крім того, динамічний розвиток європейського законодавства у галузі цифрових технологій та кібербезпеки потребує постійного моніторингу та аналізу нових тенденцій, що актуалізує необхідність проведення сучасних досліджень, спрямованих на виявлення оптимальних моделей правової рецепції європейських стандартів інформаційної безпеки до національного законодавства України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика імплементації європейських стандартів інформаційної безпеки в національне законодавство України привертає увагу багатьох дослідників у контексті євроінтеграційних процесів. вимогам Акту про цифрові послуги ЄС для забезпечення ефективного функціонування цифрового ринку.

Значний внесок у дослідження питань інформаційної безпеки зробили Dunn Cavelti M., Klimburg A. [1; 2]. Дані роботи демонструють еволюцію підходів до забезпечення інформаційної безпеки в умовах цифровізації державних послуг.

Karvatska, Svitlana & Manyk, A. Z. & Labyk, A. R (2025) здійснюють вивчення досвіду України у галузі міжнародного співробітництва у сфері кібербезпеки [5], наголошуючи на практичних механізмах взаємодії з міжнародними партнерами.

Особливу увагу дослідників Mazepa S., Bratasyuk O. (2023), зокрема привертають питання медіарегулювання та протидії інформаційним погрозам. воєнного конфлікту [10].

Gibbons, T., & Humphreys, P. (2012) вніс внесок у розуміння дискурсу розвитку цифрового ринку ЄС [7], що має важливе значення

для розуміння контексту, в якому відбувається імплементація європейських стандартів. європейських стандартів інформаційної безпеки в українському законодавстві в сучасних умовах проведено не було, що зумовлює актуальність цього дослідження.

Мета статті. Метою цієї статті є комплексний аналіз процесу імплементації європейських стандартів інформаційної безпеки в національне законодавство України, виявлення ключових проблем і перешкод, що виникають під час цього процесу, а також визначення перспективних напрямів удосконалення правового регулювання у сфері кібербезпеки задля забезпечення ефективної гармонізації українських правових норм із вимогами європейського законодавства в контексті євроінтеграційних процесів і сучасних викликів цифрового суспільства.

Виклад основного матеріалу. Сучасні процеси глобалізації та цифровізації суспільних відносин актуалізують питання гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами інформаційної безпеки. Особливого значення в цьому контексті набуває імплементація європейських правових норм, які формують базові засади захисту персональних даних та забезпечення кібербезпеки. Директива 2016/1148/ЄС щодо заходів щодо забезпечення високого загального рівня безпеки мережевих та інформаційних систем по всьому Союзу (NIS Directive) встановлює рамкові вимоги до національних систем кібербезпеки, вимагаючи від держав-членів створення відповідних інституційних механізмів та нормативно-правової регламентації [11].

Фундаментальним документом європейського права у сфері інформаційної безпеки є Загальний регламент захисту даних (GDPR) 2016/679, який кардинально змінив підходи до обробки персональних даних та встановив суворі вимоги до їх захисту. Цей акт передбачає екстериторіальну дію, що зобов'язує держави, які прагнуть інтеграції з європейським правовим простором, адаптувати свої національні законодавчі системи до його вимог. Принципи законності, справедливості, прозорості, обмеження цілей, мінімізації даних, точності, обмеження зберігання, цілісності та конфіденційності, закріплені у статті 5 GDPR, мають знайти відображення у національних нормативних актах [12].

Директива 2002/58/ЄС про конфіденційність та електронні комунікації (ePrivacy Directive), модифікована наступними змінами, встановлює

спеціальні правила захисту приватного життя в секторі електронних комунікацій [13]. Цей документ регулює питання обробки даних про трафік, використання cookies, спаму та інших аспектів цифрової приватності. Національне законодавство має забезпечувати баланс між правом на недоторканність приватного життя та необхідністю боротьби з кіберзлочинністю, що потребує ретельного опрацювання правових механізмів.

Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність (Будапештська конвенція) 2001 року є першим міжнародним договором, спрямованим на боротьбу з комп'ютерними злочинами та злочинами в Інтернеті [14]. Статті 2–11 Конвенції містять визначення складів кіберзлочинів, які мають бути криміналізовані у національному законодавстві, включаючи незаконний доступ, незаконне перехоплення, втручання у дані та системи, шахрайство та підробку документів з використанням комп'ютерних технологій. Імплементація цих норм потребує комплексного перегляду кримінального законодавства та створення спеціалізованих правоохоронних структур.

Регламент ЄС 2019/881 щодо ENISA (Агентство Європейського Союзу з кібербезпеки) та сертифікації кібербезпеки встановлює загальноєвропейську схему сертифікації продуктів, послуг та процесів у галузі кібербезпеки [15]. Цей документ передбачає створення єдиних стандартів оцінки безпеки ІКТ-продуктів та послуг, що вимагає від національних регуляторів розробки відповідних процедур акредитації та сертифікації. Імплементація цього регламенту сприяє підвищенню довіри споживачів до цифрових технологій та формування єдиного цифрового ринку.

Директива (ЄС) 2022/2555 про заходи щодо забезпечення високого загального рівня кібербезпеки по всьому Союзу (NIS2 Directive) значно розширює сферу застосування вимог кібербезпеки, включаючи нові сектори економіки та встановлюючи суворіші зобов'язання для операторів критично важливих послуг. Національна імплементація цієї директиви вимагає перегляду критеріїв визначення критичної інфраструктури, посилення вимог щодо управління ризиками кібербезпеки та створення ефективних механізмів реагування на інциденти [16].

Однією із ключових проблем імплементації європейських стандартів є невідповідність національних правових традицій та інституційних структур європейським підходам

до регулювання інформаційної безпеки. Відмінності у правових системах, адміністративних процедурах та культурних особливостях створюють перешкоди для прямого запозичення європейських норм. Необхідність адаптації закордонного правового досвіду до національних умов потребує глибокого аналізу сумісності правових інститутів та розробки перехідних механізмів.

Технологічні виклики імплементації пов'язані з необхідністю створення технічної інфраструктури, що відповідає європейським стандартам кібербезпеки. Впровадження вимог щодо захисту персональних даних, повідомлення про порушення безпеки, проведення оцінки впливу на захист даних потребує значних інвестицій у інформаційні системи та підготовку кваліфікованих кадрів. Відсутність достатніх технічних та фінансових ресурсів може суттєво уповільнити процес приведення національних систем у відповідність до європейських вимог.

Інституційні перешкоди включають необхідність створення або реформування національних органів, відповідальних за кібербезпеку та захист персональних даних. Європейські стандарти передбачають існування незалежних регуляторних органів із достатніми повноваженнями та ресурсами для ефективного нагляду за дотриманням вимог інформаційної безпеки. Формування таких інститутів потребує політичної волі, законодавчих змін та виділення відповідного бюджетного фінансування.

Перспективи успішної імплементації європейських стандартів інформаційної безпеки пов'язані з поетапним підходом до гармонізації законодавства, що враховує національні особливості та можливості. Створення національних стратегій кібербезпеки, що ґрунтуються на європейських принципах, але адаптованих до місцевих умов, може забезпечити ефективне впровадження міжнародних стандартів. Важливим елементом є розвиток міжнародного співробітництва в галузі обміну інформацією про кіберзагрози та координацію заходів у відповідь.

Довгострокові вигоди від імплементації європейських стандартів інформаційної безпеки включають підвищення рівня захисту прав громадян у цифровому середовищі, зміцнення довіри до національної цифрової економіки та інтеграцію до європейського цифрового простору. Відповідність міжнародним стандартам сприяє залученню іноземних інвестицій у ІКТ-сектор, розвитку експорту цифрових послуг та зміцненню національної

конкурентоспроможності. Створення сучасної правової бази інформаційної безпеки є необхідною умовою для побудови цифрового суспільства та держави, що відповідає викликам XXI століття.

Заключно слід зазначити, що успішна імплементація європейських стандартів інформаційної безпеки потребує комплексного підходу, який включає не лише зміну законодавства, а й створення ефективних інституцій, розвиток технічної інфраструктури та підготовку кваліфікованих кадрів. Тільки системна робота з усіх напрямків може забезпечити досягнення цілей гармонізації національного законодавства з європейськими вимогами та створення надійної системи захисту інформації у цифрову епоху.

Висновки і пропозиції. Проведене дослідження дозволяє констатувати, що процес імплементації європейських стандартів інформаційної безпеки до національного законодавства України характеризується системними проблемами, що перешкоджають ефективній гармонізації правових норм. Основними перешкодами є концептуальні відмінності у підходах до правового регулювання інформаційної безпеки, невідповідність термінологічного апарату українського законодавства до європейських стандартів, а також недостатня інституційна готовність державних органів до впровадження комплексних заходів кібербезпеки. Виявлені проблеми свідчать про необхідність кардинального перегляду існуючих механізмів правової рецепції європейських норм та створення системного підходу до процесу імплементації.

Аналіз європейського законодавства у сфері інформаційної безпеки демонструє динамічний розвиток правових стандартів, які потребують постійної адаптації національних законодавчих систем до нових викликів цифрової доби. Особливо важливими для України є вимоги Директиви NIS2, Акту про цифрові послуги, Акту про цифрові ринки та GDPR, які встановлюють високі стандарти захисту персональних даних, кібербезпеки критичної інфраструктури та регулювання цифрових платформ. Українське законодавство демонструє часткову відповідність цим стандартам, проте існуючі прогалини у правовому регулюванні створюють ризики для національної інформаційної безпеки та гальмують процес європейської інтеграції.

Перспективними напрямками вдосконалення правового регулювання інформаційної безпеки в Україні визначено: розробку єдиної

концептуальної основи термінології кібербезпеки відповідно до європейських стандартів; створення ефективної системи міжвідомчої координації та розмежування повноважень між державними органами; формування інституційної інфраструктури, здатної забезпечити повноцінну імплементацію європейських вимог; розвиток механізмів державно-приватного партнерства у сфері кібербезпеки. Реалізація цих напрямів потребує не лише законодавчих змін, а й суттєвих інвестицій у технічне оснащення, підготовку кваліфікованих кадрів та створення культури інформаційної безпеки у суспільстві.

Список використаної літератури:

1. Dunn Cavelty M. *Cyber-Security and Threat Politics: US Efforts to Secure the Information Age*. London : Routledge. 2008. 224 p.
2. Klimburg A. *The Darkening Web: The War for Cyberspace*. New York : Penguin Press. 2017. 352 p.
3. Mazepa S. Criminal Law Provisions Countering Propaganda on Social Media in Connection with the Russo-Ukrainian War. *OER Osteuropa Recht*. 2023. Vol. 68. № 4. P. 443–456.
4. Tietevin M. Experience of Ukraine in the field of international cooperation in the field of Cyber Security. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*. 2024. № 3. P. 263–266. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.82.3.41
5. Karvatska S., Manyk A. Z., Labyk A. R. The right to cybersecurity: cooperation on countering cyber threats in Ukraine and the EU. *Juridical scientific and electronic journal*. 2025. P. 381–383. DOI: 10.32782/2524-0374/2025-2/89
6. Марущак А. І. Стратегія кібербезпеки України: правові засади та механізми реалізації. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2024. № 2 (38). С. 112–119.
7. Gibbons T., Humphreys P. *Audiovisual Regulation under Pressure: Comparative Cases from North America and Europe*. 1st ed. Routledge, 2012. DOI: 10.4324/9780203144091
8. Мазепа С. Небезпечне поєднання пропаганди та інтернету в умовах російсько-української війни. *Право України*. 2024. № 1. С. 129–140.
9. Karpenko V. L. Institutional design of cybersecurity agencies: comparative study of EU member states. *Comparative Public Administration Review*. 2024. Vol. 13. № 2. P. 67–84.
10. Mazepa S., Bratasyuk O. Die Gewährleistung der Informationssicherheit in der Ukraine–Verwaltungs- und strafrechtliche Maßnahmen. *OER Osteuropa Recht*. 2023. Vol. 68. № 4. P. 421–442.
11. Directive (EU) 2016/1148 of the European Parliament and of the Council of 6 July 2016 concerning measures for a high common level of security of network and information systems across the Union (NIS Directive). *Official Journal of the European Union*. L 194, 19.7.2016. P. 1–30.
12. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data (General Data Protection Regulation). *Official Journal of the European Union*. L 119, 4.5.2016. P. 1–88.
13. Directive 2002/58/EC of the European Parliament and of the Council of 12 July 2002 concerning the processing of personal data and the protection of privacy in electronic communications sector (ePrivacy Directive). *Official Journal of the European Communities*. L 201, 31.7.2002. P. 37–47.
14. Council of Europe Convention on Cybercrime (Budapest Convention), CETS No. 185, Budapest, 23.XI.2001. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/185>
15. Regulation (EU) 2019/881 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on ENISA (the European Union Agency for Cybersecurity) and on information and communications technology cybersecurity certification. *Official Journal of the European Union*. L 151, 7.6.2019. P. 15–69.
16. Directive (EU) 2022/2555 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 on measures for a high common level of cybersecurity across the Union, amending Regulation (EU) No 910/2014 and Directive (EU) 2018/1972, and repealing Directive (EU) 2016/1148 (NIS2 Directive). *Official Journal of the European Union*. L 333, 27.12.2022. P. 80–152.

Mazepa S. O. Implementation of European information security standards into national legislation: problems and prospects

This article is devoted to the study of the process of implementation of European information security standards into the national legislation of Ukraine. In the context of active European integration and digital transformation of Ukrainian society, the issues of harmonisation of national legislation with EU requirements in the field of cybersecurity are becoming particularly relevant. The study is aimed at identifying key issues and determining promising areas for improving the legal regulation of information security in Ukraine.

The paper provides a comprehensive analysis of the main EU directives and regulations in the field of information security, including the NIS2 Directive, the Digital Services Act (DSA), the Digital Markets Act (DMA) and the General Data Protection Regulation (GDPR). Particular attention is paid to the study of the mechanisms of transposition of European norms into the national legal systems of EU member states and the possibility of adapting this experience to Ukrainian realities.

The methodological basis of the study is a comparative legal analysis, a systematic approach and the method of expert assessment of legal acts. The author analyses the current Ukrainian laws in the field of cybersecurity, personal data protection and digital development, and identifies gaps in legal regulation that impede the effective implementation of European standards. The research is based on the study of scientific publications, official EU documents and national legislation.

The main problems of implementation are identified as follows: inconsistency of the terminology of Ukrainian legislation with European standards, insufficient development of the institutional cybersecurity infrastructure, limited financial and technical resources for the implementation of new requirements, and the need to improve the skills of information security professionals. Procedural difficulties in coordination between various government agencies responsible for ensuring cybersecurity have also been identified.

Promising areas for improving legal regulation include the creation of a unified conceptual framework of terms and definitions in accordance with European standards, the formation of an effective system of interagency cooperation, the development of public-private partnerships in the field of cybersecurity, and the creation of specialised educational programmes. A special role is given to the development of digital literacy and the formation of a culture of information security in society.

The results of the study can be used to develop new legal acts of Ukraine in the field of information security, as well as to prepare recommendations for improving existing legislation. The practical significance of the work lies in the possibility of applying the proposed approaches to the implementation of European standards to accelerate Ukraine's European integration and improve the level of national cybersecurity in the context of current challenges and threats.

Key words: *information security, law enforcement, cybersecurity, legal support, administrative-legal aspect, criminal liability, administrative liability, European integration, harmonization of legislation, international standards, NATO, European Union (EU), state information policy, information security threats, implementation of law, subjects of information security, legal liability, information offenses, propaganda, artificial intelligence.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.07.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 25.08.2025

Дата публікації: 30.09.2025

В. В. Нікітін

доктор юридичних наук,
завідувач кафедри політичних наук і права
Київського національного університету будівництва і архітектури

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОФІЛАКТИКИ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В ПОДАТКОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

У статті здійснено комплексне дослідження адміністративно-правових засад профілактики корупційних правопорушень у податковій системі України. Визначено, що податкова сфера в силу значного обсягу регуляторних повноважень, широких дискреційних можливостей посадових осіб та складності процедур адміністрування належить до найбільш вразливих до корупційних ризиків. Проаналізовано чинне антикорупційне законодавство, практику його застосування та роль спеціально уповноважених органів у запобіганні корупційним правопорушенням, зокрема Національного агентства з питань запобігання корупції та Державної податкової служби України. Обґрунтовано необхідність удосконалення адміністративно-правових механізмів, що поєднують превентивні та контрольні заходи. Особливу увагу приділено подвійному характеру правового регулювання у сфері оподаткування, який поєднує публічно-правові та приватно-правові елементи і формує специфіку антикорупційної профілактики. Визначено шляхи вдосконалення нормативної бази, зокрема потребу посилення адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з конфліктом інтересів і зловживанням службовим становищем. Запропоновано конкретні напрями реформування податкової системи шляхом запровадження цифрових інструментів, посилення фінансового контролю та підвищення прозорості діяльності органів державної влади. Результати дослідження мають практичне значення для формування ефективної державної політики у сфері протидії корупції та удосконалення діяльності податкових органів.

Ключові слова: адміністративно-правові засади, профілактика корупції, корупція, податкова система, податки, податкові правопорушення, конфлікт інтересів, фінансовий контроль, антикорупційне законодавство, Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК), податкова служба, публічно-приватна природа.

Вступ. Корупція в податковій системі України являє собою не просто одне з порушень, а системну загрозу національній безпеці, стабільності економіки та формуванню справедливих умов для ведення бізнесу. Це явище підриває основи фінансового суверенітету держави, зменшуючи обсяги надходжень до бюджету, необхідних для фінансування оборони, соціальних програм та відбудови країни в умовах воєнного стану. Податкова сфера, будучи основним механізмом наповнення державного бюджету, природньо стає центром зусиль з приховування доходів і мінімізації платежів шляхом незаконних угод, а також зловживання службовим становищем з боку тих, хто покликаний забезпечувати дотримання закону.

Унікальність цієї сфери полягає в її подвійній природі, оскільки вона поєднує суворий публічно-правовий інструмент примусу

із сферою захисту приватних інтересів і прав платників. Держава, реалізуючи свою фіскальну функцію, стикається з необхідністю дотримання гарантій, передбачених Конституцією та законами, щодо правової визначеності, неупередженості та справедливості. Саме на стику цих інтересів виникають найнебезпечніші корупційні ризики, коли дискреційні повноваження посадових осіб можуть бути використані не в публічних інтересах, а для отримання особистої вигоди.

Актуальність дослідження адміністративно-правових засад профілактики в цьому контексті посилюється тим, що традиційна українська практика боротьби з корупцією довгий час була занадто репресивною, зосереджуючись на кримінальному переслідуванні вже вчинених злочинів. Профілактика ж, спрямована на попередження правопорушень шляхом створення ефективних адміністративних

бар'єрів, залишалася недооціненою та фрагментарною. Складність і громіздкість податкового законодавства, наявність значних дискреційних повноважень у посадових осіб, а також масштаби фінансових потоків створюють ідеальні умови для виникнення стійких корупційних схем.

Сьогодні, в умовах європейської інтеграції, Україна зобов'язана привести своє законодавство та адміністративні практики у відповідність до високих стандартів ЄС у сфері доброчесності, прозорості та підзвітності. Це стосується особливо податкової системи, яка є ключовим елементом економічної безпеки. Процес активної цифровізації, що охопив податкове адміністрування, відкриває нові можливості для мінімізації корупційних ризиків, але одночасно породжує нові виклики, пов'язані з непрозорістю алгоритмів та захистом прав платників.

Таким чином, мета даної статті полягає не лише в критичному аналізі існуючих проблем та системних вад механізму адміністративно-правової профілактики, але й у розробці цілісного, обґрунтованого та практично орієнтованого проекту його вдосконалення. Цей проект має поєднувати нормотворчі, організаційні та технологічні рішення, спрямовані на побудову сучасної, ефективної системи, здатної протистояти корупційним викликам сьогодення та майбутнього.

Актуальність теми. Актуальність дослідження адміністративно-правових засад профілактики корупції в податковій системі зумовлена низкою взаємопов'язаних чинників, що мають як теоретичне, так і суттєве практичне значення для державотворення.

По-перше, податкова система є основою фінансового суверенітету України, тому будь-які корупційні втрати в цій сфері безпосередньо впливають на обороноздатність, соціальну сферу та економічний розвиток країни в умовах воєнного стану та відбудови. Дані антикорупційних органів свідчать, що корупційні ризики в податковій сфері залишаються критично високими, причому вони еволюціонують разом із впровадженням нових технологій.

По-друге, існуюча система адміністративно-правової профілактики, як справедливо зазначає О. Ю. Василенко, є фрагментованою та інституційно незбалансованою, оскільки не враховує специфіки функціонування податкової служби як єдиного органу, що поєднує сервісні, контрольні та правоохоронні функції [1, с. 148]. Нормативна база, що регулює профілактичні заходи, розпорошена між десятками актів різного рівня,

що призводить до правової невизначеності та неузгодженості в діях різних підрозділів.

По-третє, процес активної цифровізації податкових послуг, незважаючи на свій очевидний потенціал для обмеження прямого контакту «платник-службовець», створює нові, більш складні виклики, такі як непрозорість алгоритмічних рішень та відсутність ефективних механізмів їх оскарження. Чинне законодавство не встигає за цими тенденціями, залишаючи значні правові прогалини.

По-четверте, європейська інтеграція України вимагає приведення національного законодавства у відповідність до стандартів ЄС щодо прозорості, підзвітності та ефективності механізмів запобігання конфлікту інтересів. Таким чином, актуальність теми зумовлена гострою практичною потребою в побудові сучасної, цілісної та адаптованої до цифрових викликів системи адміністративно-правової профілактики корупції в податковій системі.

Огляд останніх досліджень. Проблематика протидії корупції в Україні є предметом наукового аналізу в працях багатьох учених. Проте, як зазначають дослідники, більшість робіт традиційно зосереджуються на кримінально-правових аспектах, діяльності спеціалізованих антикорупційних органів або на загальнотеоретичних питаннях корупції як соціального явища. Адміністративно-правовій профілактиці, особливо в такій специфічній сфері, як оподаткування, приділялося значно менше уваги.

Значний внесок у розвиток цієї тематики зробив О. Ю. Василенко, який у своїй дисертаційній роботі здійснив спробу комплексного дослідження адміністративно-правових засад запобігання корупційним правопорушенням. Він обґрунтував відсутність єдиної доктринальної позиції щодо сутності та меж адміністративно-правових превентивних заходів, зазначивши, що вони часто зводяться до формального виконання вимог щодо декларування [1, с. 66].

Ключовою проблемою дослідник вбачає саме в розпорошеності правового регулювання, коли норми, що мають антикорупційний характер, не утворюють єдиного узгодженого масиву, що не дозволяє сформувати послідовну правозастосовну практику.

Інший підхід демонструє Р. М. Опацький, який зосереджується на конкретних корупційних ризиках, що виникають під час безпосереднього виконання податковими органами контрольних функцій. Він аналізує адміністративні дії посадових осіб у процесі перевірок,

нарахування зобов'язань та застосування санкцій.

Дослідник доводить, що саме невиконання законних вимог службовців часто стає відправною точкою для правопорушень [2, с. 24]. Це вимагає не лише вдосконалення адміністративної відповідальності, але й чіткої регламентації самих процедур, що мінімізують простір для свавілля.

Проте, незважаючи на ці цінні напрацювання, слід констатувати наявність значної наукової прогалини. Комплексна модель адміністративно-правової профілактики, яка б інтегрувала традиційні інструменти адміністративного права з сучасними управлінськими підходами та цифровими технологіями, адаптована до специфіки публічно-приватної природи податкових правовідносин, досі не була запропонована.

Більшість існуючих досліджень мають фрагментарний характер і не заповнюють прогалину між абстрактною теорією адміністративного права та практичними потребами щоденного податкового адміністрування.

Мета статті. Метою даного наукового дослідження є розробка цілісної концепції адміністративно-правової профілактики корупційних правопорушень у діяльності податкових органів України, яка ґрунтується на глибокому аналізі чинного стану, виявленні системних вад та формуванні конкретного проекту вдосконалень як на законодавчому, так і на організаційно-інституційному рівнях.

Для досягнення поставленої мети в роботі вирішуються наступні ключові завдання. Перше завдання полягає в теоретико-методологічному уточненні понятійного апарату дослідження, зокрема визначенні змісту поняття «адміністративно-правова профілактика» саме в контексті податкової діяльності, з розкриттям її специфіки, цілей та відмінностей від інших видів профілактичної діяльності.

Друге завдання передбачає проведення комплексного аналізу чинної нормативно-правової бази, що регулює профілактичні заходи у сфері оподаткування, включаючи детальний огляд та оцінку відповідних норм Закону України «Про запобігання корупції» [3], Податкового кодексу України [4], Кодексу України про адміністративні правопорушення [5], а також підзаконних актів.

Третє завдання зосереджене на інституційно-функціональному дослідженні архітектури профілактики в податковій системі, аналізі повноважень та взаємодії між ключовими

суб'єктами, та виявленні системних вад у їхній координації.

Четверте завдання полягає у з'ясуванні впливу сучасних тенденцій, зокрема цифровізації, на корупційні ризики та формуванні вимог до правового забезпечення цифрової профілактики.

Нарешті, п'яте, проектно-нормативне завдання, спрямоване на розробку конкретних пропозицій щодо вдосконалення механізму профілактики, включаючи зміни до КУпАП, розробку типових внутрішніх актів ДПС та рекомендації щодо організації міжвідомчої взаємодії.

Виклад основних положень. Адміністративно-правова профілактика в податковій сфері являє собою системну, цілеспрямовану та плановану діяльність уповноважених суб'єктів публічної влади, що реалізується в межах норм адміністративного права та спрямована на виявлення, усунення або нейтралізацію причин і умов, що сприяють вчиненню корупційних правопорушень. Її реалізація відбувається шляхом комплексу організаційних, процедурних, інформаційних, кадрових та контрольних заходів.

Ключова відмінність від репресивного підходу полягає в превентивному характері, оскільки вона охоплює не лише момент порушення, а й весь спектр службових правовідносин, у яких можуть формуватися передумови для зловживань.

У контексті оподаткування ця профілактика набуває унікальної специфіки, зумовленої публічно-приватною природою податкових правовідносин. З одного боку, держава в особі податкових органів реалізує сувору публічно-правову функцію примусового стягнення коштів для наповнення бюджету.

З іншого боку, платник податків володіє комплексом гарантованих законом прав на захист, справедливість та правову визначеність. Таким чином, профілактика тут не може бути суто заборонною; вона повинна виконувати і сервісну функцію, забезпечуючи баланс між інтересами держави та правами людини.

Ефективна профілактика в цій сфері будується на принципах прозорості, передбачуваності та взаємної довіри. Основним об'єктом профілактичного впливу є корупційні ризики, пов'язані з наявністю широких дискреційних повноважень у посадових осіб податкових органів.

Ці ризики виникають під час таких процедур, як планування і проведення перевірок, нарахування зобов'язань, застосування заходів забезпечення, накладення штрафів чи вирішення

питань про відстрочення боргу. Саме в цих процедурах суб'єктивне бачення ситуації службовцем може стати основою для корупційної угоди.

Ефективність будь-якої профілактичної системи безпосередньо залежить від чіткості розподілу повноважень та узгодженості дій усіх її учасників. У сфері податкової профілактики ключовими суб'єктами виступають Державна податкова служба України, Національне агентство з питань запобігання корупції та правоохоронні органи.

На практиці, як зазначає О. Ю. Василенко, спостерігається значна роз'єднаність у їх функціях та відсутність єдиної стратегії координації, що робить систему фрагментованою та інституційно незбалансованою [1, с. 148].

Це проявляється в подвійності підпорядкування внутрішніх підрозділів ДПС. Коли комісія з питань доброчесності у регіональному органі діє під безпосереднім впливом його керівництва, об'єктивність розгляду порушень, вчинених колегою або начальником, ставиться під сумнів.

Іншою проблемою є відсутність єдиних протоколів обміну інформацією. Дані про корупційні ризики, виявлені НАЗК або правоохоронцями, не передаються системно і оперативно в ДПС для вжиття превентивних заходів, таких як посилений внутрішній контроль або ротація кадрів.

Відсутність постійно діючого міжвідомчого координаційного органу, який би займався виключно питаннями профілактики в податковій системі, є серйозним недоліком. Наслідком такої нескоординованості є низька ефективність профілактики в цілому.

Заходи різних органів часто дублюються або, навпаки, залишають прогалини, якими легко скористатися для корупційних дій. Це підриває довіру як до державних інституцій з боку громадськості, так і до внутрішніх процедур з боку доброчесних службовців.

Інституційним вадам відповідають суттєві прогалини в механізмі адміністративної відповідальності, передбаченому главою 13-А Кодексу України про адміністративні правопорушення. Аналіз статей цієї глави свідчить про системні проблеми, що знижують їх превентивний потенціал.

Однією з ключових проблем є нечіткість і абстрактність складів правопорушень. Наприклад, ст. 172-4 КУпАП, що передбачає відповідальність за неприйняття заходів щодо запобігання конфлікту інтересів, не містить детальних об'єктивних критеріїв для кваліфікації.

Поняття «особиста заінтересованість» та «прямий вплив на прийняття рішення»

тлумачаться правозастосовцями дуже широко і нерівномірно. Це призводить до правової невідзначеності та вибіркового застосування норми.

Іншим вадом є м'якість та неефективність санкцій. Більшість санкцій за правопорушення глави 13-А передбачають накладення штрафу у незначних розмірах, які не мають суттєвого стримуючого ефекту, особливо для осіб, які можуть отримати значну неправомірну вигоду.

Відсутність таких санкцій, як позбавлення права обіймати певні посади на тривалий термін, робить адміністративну відповідальність формальністю.

Крім того, складна та тривала процедура притягнення до відповідальності створює додаткове навантаження на органи і дозволяє уникнути реального покарання. Таким чином, чинний механізм не виконує належним чином ні функцію покарання, ні функцію попередження правопорушень, оскільки не створює впевненості в неминучості відповідальності.

Впровадження цифрових інструментів, таких як електронний кабінет платника податків або система автоматичного блокування податкових накладних, є найбільш перспективним напрямком розвитку профілактики. Ці інструменти об'єктивно знижують рівень прямого контакту між платником і службовцем, усуваючи класичні корупційні ризики.

Однак, як зазначає Р. М. Опацький, цифровізація не усуває «людський фактор» повністю, а лише трансформує його [2, с. 25]. Виникають нові складні виклики, серед яких непрозорість алгоритмів, що приймають рішення.

Рішення, що приймаються автоматично, часто ґрунтуються на алгоритмах, логіка яких не є публічною та доступною для розуміння і аудиту. Це створює «чорну скриньку», де можуть ховатися як технічні помилки, так і свідомо закладені упередження.

Іншою проблемою є відсутність ефективних механізмів оскарження автоматичних рішень. Чинне законодавство не містить чітких, швидких та ефективних процедур оскарження рішень, прийнятих штучним інтелектом.

Платник змушений проходити стандартну, часто довгу та бюрократичну процедуру оскарження, що не відповідає швидкості прийняття самого автоматичного рішення.

З'являються також нові форми зловживань, пов'язані з несанкціонованим втручанням у бази даних, маніпулюванням вхідною інформацією для впливу на результат роботи алгоритму, а також зловживаннями з боку самих

адміністраторів систем. Таким чином, цифровізація без належного правового супроводу може не усунути корупцію, а перевести її в нову, технологічно складну форму.

Висновки. Проведене дослідження однозначно доводить, що існуючий механізм адміністративно-правової профілактики корупції в податковій системі України є неефективним через низку системних та інституційних вад. Виявлені проблеми мають комплексний характер, що обумовлює необхідність такого ж комплексного підходу до їх вирішення. На основі глибокого аналізу правових, організаційних та технологічних аспектів діяльності податкових органів пропонуються конкретні заходи щодо вдосконалення, які стосуються трьох ключових напрямів.

Щодо удосконалення Кодексу України про адміністративні правопорушення, необхідно запровадити низку законодавчих змін. Першочергово слід запропонувати норму, що детально визначає об'єктивні критерії «особистої заінтересованості» для конкретизації складу правопорушення, пов'язаного з конфліктом інтересів, що усуне можливості для свавільного тлумачення. Важливо запровадити кваліфікуючі ознаки для правопорушень, вчинених повторно або таких, що заподіяли істотну шкоду державному бюджету, із посиленими санкціями, включаючи тимчасову заборону обіймати певні посади. Також критично необхідно встановити чітку адміністративну відповідальність за свідоме введення в автоматизовані системи недостовірних даних або несанкціоноване втручання в їх роботу, що забезпечить захист цифрової інфраструктури.

Відносно розробки типових внутрішніх актів Державної податкової служби, потрібно реалізувати заходи, спрямовані на підвищення прозорості та підзвітності. Необхідно затвердити обов'язкову форму детальної мотивувальної частини для будь-якого рішення, що безпосередньо впливає на права та законні інтереси платника податків. Важливо впровадити положення про обов'язкову журналізацію алгоритмічних рішень із фіксацією всіх вхідних даних і параметрів у спеціальному електронному журналі для подальшого аудиту та контролю. Крім того, слід розробити чіткий регламент, що передбачає проведення щорічної оцінки корупційних ризиків для кожної посади та структурного підрозділу ДПС з обов'язковим подальшим

формуванням плану профілактичних заходів. Для покращення комунікації з громадськістю необхідно створити єдину централізовану електронну систему подання та розгляду скарг платників, яка забезпечить повну анонімність заявника та автоматичний розподіл скарг між відповідальними особами.

Серед ключових організаційних заходів є необхідність створення Міжвідомчої координаційної ради з питань профілактики корупції в податковій сфері за участю представників ДПС, НАЗК, НАБУ та незалежних громадських експертів. Для зміни службової культури потрібно впровадити комплексну програму навчання з питань доброчесності та етики для податкових службовців на основі реальних кейсів, а також розробити систему матеріального та кар'єрного стимулювання для службовців, які демонструють зразкову доброчесність. Для посилення внутрішнього контролю необхідно закріпити статус підрозділів внутрішнього аудиту та безпеки ДПС із прямим підпорядкуванням керівнику центрального апарату, а також запровадити процедуру щорічного незалежного зовнішнього аудиту їх діяльності.

Реалізація запропонованого комплексу заходів дозволить системно усунути існуючі вади та перетворити адміністративно-правову профілактику з формального інституту на дієвий інструмент забезпечення доброчесності, прозорості та довіри в податковій системі України.

Список використаної літератури:

1. Василенко О. Ю. Адміністративно-правові засади запобігання корупційним та пов'язаним з корупцією правопорушенням : дис. канд. юрид. наук : 12.00.07 / Ужгородський національний ун-т. Ужгород, 2023. 231 с.
2. Опацький Р. М. Адміністративно-правова протидія корупції в податкових органах під час виконання ними контрольних функцій. Серія «Право». 2024. Вип. 86 (1). С. 22–26.
3. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>
4. Податковий кодекс України : Закон України від 2 груд. 2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 7 груд. 1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

Nikitin V. V. Administrative and legal principles of prevention of corruption offenses in the tax system of Ukraine

the article provides a comprehensive study of the administrative and legal principles of preventing corruption offenses in the tax system of Ukraine. It is established that the tax sphere is one of the most vulnerable to corruption risks due to the significant volume of regulatory powers, the wide discretionary opportunities of officials, and the complexity of tax administration procedures. The current anti-corruption legislation, its enforcement practices, and the role of specialized bodies, in particular, the National Agency on Corruption Prevention (NACP) and the State Tax Service of Ukraine, are analyzed in preventing corruption offenses. The necessity of improving administrative and legal mechanisms combining preventive and control measures is substantiated. Special attention is paid to the dual nature of legal regulation in taxation, which combines public-law and private-law elements and forms the specifics of anti-corruption prevention. The article outlines ways to improve the legal framework, including the need to strengthen administrative liability for offenses related to conflicts of interest and abuse of office. Specific directions for reforming the tax system are proposed, including the introduction of digital tools, strengthening financial control, and increasing transparency of public authorities' activities. The research results have practical significance for shaping effective public policy in the field of anti-corruption and improving the functioning of tax authorities.

Key words: administrative and legal framework, corruption prevention, corruption, tax system, taxation, tax violations, conflict of interest, financial oversight, anti-corruption legislation, National Agency on Corruption Prevention (NACP), tax authorities, public-private nature.

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.07.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 25.08.2025

Дата публікації: 30.09.2025

K. O. Chepkova

Candidate of Legal Sciences,
Doctoral Student at the Scientific and Organizational Department
Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE RIGHT OF THE CHILD TO HEALTH CARE DURING ARMED CONFLICT

Armed conflict creates conditions under which the realization of children's rights becomes significantly more difficult or impossible. The main danger posed by any armed conflict is a danger, first and foremost, to the health of children. Modern armed conflicts are characterized by the possibility of attacks simultaneously on the contact line and throughout the territory of states at any time of the day. Constant attacks cause deterioration of air quality, poisoning of soil and water, etc. Due to the constant attacks, children are forced to stay in protective civil defense structures for a long time. The constant shelling also has an impact on children's mental health. These are not an exhaustive list of the negative effects of armed conflict on children's health.

All of this entails a number of risks to children's health, both physical (diabetes, arthritis, bronchial asthma, cancer, etc.) and psychological (post-traumatic stress disorder, depression, anxiety disorders, etc.). The State, represented by authorized public administration entities, should create the best conditions for health care in such circumstances.

The author of the article analyzes international legal treaties in the field of protection of children's rights to health care during armed conflict. The article examines the national health care system in general and for children in particular. The author analyzes the domestic legal regulation of the issue under study. In particular, the scope of children's rights in the field of health care depending on their age (minimally capable/minors) is considered. The author defines the subjects of public administration in the field of health care (the Ministry of Health of Ukraine, the State Service of Ukraine on Medicines and Drug Control, the National Health Service of Ukraine, etc.). Based on the Ukrainian experience, the author examines the mechanisms used by public administration entities to ensure the realization of the child's right to health care during armed conflict. More specifically, the author analyzes the bylaws of the Ministry of Health of Ukraine. The author of the article also highlighted the problematic issues of the health care system that arise during the armed conflict.

Key words: child, armed conflict, public administration, health care.

Statement of the problem. Armed conflict creates conditions in which children's rights become much more difficult or impossible to realize. The main danger posed by any armed conflict is a danger, primarily to children's health. Health is a state of complete physical, mental and social well-being and not merely the absence of disease or infirmity of the body's structures and functions.

Modern armed conflicts are characterized by the following features: 1) the existence of a direct line of contact between the parties to the conflict; 2) at the same time, with modern weapons and military equipment, the parties to the conflict have the ability to launch attacks anywhere in the country, regardless of the distance from the direct line of contact, at any period of time; 3) modern weapons and military equipment contain heavy

metals (chromium, zinc, iron, copper, mercury) and explosives (octane, trotyl, hexogen, tetryl, sulfur) that are released into the environment when used.

All of this causes a number of risks to children's health, both physical (diabetes, arthritis, bronchial asthma, and cancer, etc.) and mental (post-traumatic stress disorder, depression, anxiety disorders, etc.). Constant attacks cause deterioration of air quality, poisoning of soil and water, etc. Due to the constant attacks, children are forced to stay in shelters for a long time, which in most cases are semi-basement rooms without the necessary ventilation engineering structures. The constant shelling also has an impact on children's mental health.

These are not an exhaustive list of the negative effects of armed conflict on children's health. The state's duty, represented by authorized public

administration entities, is to create the best possible conditions for health care in such circumstances¹.

Analysis of recent research and publications. The Ukrainian doctrine already has in its arsenal scientific developments in the field of child protection. Among them are the works of such scholars as: Kolomoiets N.V., Krestovska N. M., Navrotskyi O. O., Sabluk S. A., etc.

The purpose of the article is to analyze the Ukrainian health care system in general and for children in particular; to analyze the mechanisms implemented by public administration entities to enable the realization of children's right to health care during armed conflict.

Presentation of the main material. The international community has enshrined in Articles 6 and 24 of the Convention on the Rights of the Child [1] that every child has the inherent right to life. It is the duty of the State to ensure, to the maximum extent possible, the survival and healthy development of the child; to ensure the right of the child to enjoy the best available health care services and to have access to the means for the treatment of illness and rehabilitation of health; to ensure that no child is deprived of his or her right to access such health care services.

During armed conflict, States have the duty to respect and ensure compliance with international humanitarian law applicable to them in armed conflict and relevant to children. In accordance with their duties under international humanitarian law related to the protection of civilians in armed conflict, States Parties are obliged to take all feasible measures to ensure the protection and care of children affected by armed conflict (Article 38).

The Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and Relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), of 8 June 1977 [2], establishes the general rule that children shall be treated with special respect and protected from all forms of indecent assault. The parties to the conflict shall provide the protection and assistance that they need because of their age or for any other reason.

¹ Health care is a system of measures aimed at preserving and restoring physiological and psychological functions, optimal performance and social activity of a person at the maximum biologically possible individual life expectancy. Such measures are carried out by state authorities and local self-government bodies, their officials, healthcare institutions; individual entrepreneurs who are registered in accordance with the procedure established by law and have obtained a license to carry out economic activities in medical practice; medical and pharmaceutical workers, rehabilitation specialists, public associations and citizens.

Protocol I also sets forth one of the basic rules of armed conflict: medical groups shall be respected and protected at all times and shall not be subject to attack. The protection to which civilian medical groups are entitled is terminated only if they are used, in addition to their humanitarian functions, to commit acts that cause harm to the enemy. The provision of protection may, however, be terminated only after notice, within a reasonable time limit, as appropriate, and after such notice has not been taken into account.

The Constitution of Ukraine [3] enshrines the right of everyone to health care, medical assistance and health insurance. The state creates conditions for effective and accessible medical care for all citizens. Medical care is provided free of charge in state and municipal health care institutions; the existing network of such institutions cannot be reduced (Article 49).

One of the key legal acts of Ukraine in the field of healthcare is the Fundamentals of Legislation of Ukraine on Healthcare [4].

Public administration entities in the field of healthcare are to be considered by dividing them into two groups:

I – ensuring the implementation of the state policy in the field of health care:

- central executive body that implements the state policy in the field of health care – the Ministry of Health of Ukraine [5];
- central executive body that implements the state policy in the field of quality control and safety of medicines – the State Service of Ukraine on Medicines and Drug Control [6];
- the central executive body that implements the state policy in the field of state financial guarantees of medical care for the population – the National Health Service of Ukraine [7].

II – implements the state policy in the field of health care in the administrative-territorial units of Ukraine:

Council of Ministers of the Autonomous Republic of Crimea and local state administrations.

The network of state and municipal healthcare institutions is formed taking into account the development plans of hospital districts, the needs of the population for medical care, the need to ensure the proper quality of such care, timeliness, accessibility to citizens, and the efficient use of material, labor and financial resources. The existing network of such institutions cannot be reduced.

In order to ensure the territorial accessibility of high-quality medical and rehabilitation care

to the population, a hospital district is defined. A hospital district is divided into hospital clusters, within which comprehensive access to inpatient medical care is organized. The boundaries of hospital districts and hospital clusters, the procedure for their definition and functioning, as well as the procedure for determining cluster, supercluster and other types of healthcare institutions that are part of a capable network of healthcare institutions of a hospital district are determined by the Cabinet of Ministers of Ukraine based on the needs of the population for comprehensive inpatient care.

Medical care² is divided by type into emergency³, primary⁴, specialized⁵, and palliative care⁶. Medical care may be provided: at the patient's location, residence (stay); on an outpatient basis; in a day care center; in a hospital setting.

For a patient to have access to healthcare services, he or she must choose the attending doctor⁷ and sign a declaration with him or her [8].

²Medical care is the activity of professionally trained healthcare professionals aimed at preventing, diagnosing and treating diseases, injuries, poisoning and pathological conditions, as well as pregnancy and childbirth.

³Emergency medical care is medical care that consists of urgent organizational, diagnostic and therapeutic measures taken by medical professionals in accordance with the law to save and preserve a person's life in an emergency and minimize the consequences of such a condition on their health.

⁴Primary medical care is medical care that involves providing advice, diagnosis and treatment of the most common diseases, injuries, poisonings, pathological, physiological (during pregnancy) conditions, preventive measures; referral, in accordance with medical indications, of a patient who does not need emergency medical care to provide specialized medical care; providing emergency medical care in case of a disorder of the patient's physical or mental health that does not require emergency, specialized medical care.

⁵Specialized medical care - medical care provided on an outpatient or inpatient basis by doctors of the relevant specialization (except for general practitioners - family doctors) on a scheduled basis or in emergency cases and involves providing advice, diagnosis, treatment and prevention of diseases, injuries, poisoning, pathological and physiological (during pregnancy and childbirth) conditions, including with the use of high-tech equipment and/or highly specialized medical procedures of high complexity; referring a patient, in accordance with medical indications, for specialized medical care in another specialization.

⁶Palliative care is a set of measures aimed at improving the quality of life of patients of all ages and their families who have faced problems related to life-threatening illnesses. This includes measures to prevent and alleviate patient suffering through early identification and assessment of symptoms, pain relief, and overcoming other physical, psychosocial, and spiritual problems.

⁷An attending doctor means a doctor of a healthcare institution or a doctor who carries out economic activities in medical practice as an individual entrepreneur and who provides medical care to a patient during his/her examination and treatment.

By signing the declaration on the choice of the attending doctor, the patient (his / her legal representative) agrees to access the information about him/her contained in the electronic healthcare system to such a physician, as well as to other physicians upon his/her referral, to the extent necessary for the provision of medical services by such physicians.

An electronic healthcare system⁸ has been formed and is actively developing in Ukraine, the operation of which is approved by Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 411 dated April 25, 2018 [9].

The electronic healthcare system is the largest IT system in Ukraine with a two-component structure, in which the user interacts with the central database through the medical information system. The structure of the electronic healthcare system is as follows: 1 – Public component – central database – the central component of the electronic healthcare system, which is managed and owned by the state and contains the main software modules and registers that provide the ability to manage, store and exchange information and documents in the field of healthcare; 2 – Private component – electronic medical information system – a generalized name for a number of separate state and commercial software products (systems), which through specialized software can automate the work of healthcare entities, create, view, and exchange information in electronic form, including with a central database (if connected).

Currently, there are more than 30 medical information systems in Ukraine [10]. Such systems are usually implemented in the form of mobile applications that generate personal information about the health status of each patient who has installed such an application. Through such a mobile application, each patient can make an appointment with a doctor, view their referrals, vaccinations, and the results of a doctor's appointment. The most popular mobile information systems among the population are: Helsi (Helsi Ukraine LLC), Health24 ("Zdorovia 24" LLC), etc.

It is worth noting, however, that such applications collect all information about the health status of

⁸Electronic healthcare system is an information and communication system that automates the record keeping of medical services and management of healthcare information, including medical information, by creating, posting, publishing and exchanging information, data and documents in electronic form, which includes a central database and electronic medical information systems, between which automatic exchange of information, data and documents is ensured through an open software interface (API).

Ukrainian citizens and such information falls into the hands of private individuals.

According to medical reports summarized for municipal health care facilities under the management of the Ministry of Health for 2024, there are 4,593,658 children in Ukraine (Form 31. Report on medical care for children) [11].

The duty to take care of children's health, their physical and spiritual development, and their healthy lifestyle is primarily the responsibility of the child's parents. In case of violation of this duty, if it causes significant harm to the child's health, the perpetrators may be deprived of parental rights in accordance with the established procedure.

Also, if the child's legal representative refuses treatment and it may have serious consequences for the patient, the doctor must notify the guardianship and custody authorities.

Medical care for children is provided by healthcare facilities and doctors who carry out medical practice as individual entrepreneurs.

The Convention on the Rights of the Child and the Law of Ukraine "On Protection of Childhood" [12] define a child as every human being under the age of 18, unless the law applicable to the person concerned requires that he or she reaches the age of majority earlier.

The peculiarity of the legal status of a child in Ukraine is the division of childhood into minors (0–14 years old) and underage children (14–18 years old). This division is based on a different scope of legal capacity. This distinction is also evident in the healthcare sector (minor / underage patients, respectively).

In particular, children from the age of 14 can independently choose their attending physician (Article 38 of the Fundamentals of Ukrainian Healthcare Legislation).

Further, children over the age of 14 independently consent to the use of diagnostic, preventive and treatment methods. In the case of a patient under the age of 14 (a minor patient), as well as a patient recognized as incapacitated in accordance with the procedure established by law, medical intervention is carried out with the consent of their legal representatives.

Only the child's legal representatives have the right to receive accurate and complete information about the child's health status, including the right to familiarize themselves with the relevant medical documents related to his/her health.

Ukrainian legislation provides for the right of a patient to refuse treatment. This right is not reserved

for children. However, the legislator has taken into account the possibility, enshrined in the Civil Code of Ukraine, of acquiring full civil capacity before reaching the age of majority (18 years). Thus, Art. 43 of the Fundamentals of the Legislation of Ukraine on Healthcare provides that a patient who has acquired full civil capacity and is aware of the significance of his or her actions and can control them has the right to refuse treatment.

On February 24, 2022, the President of Ukraine issued a decree introducing martial law throughout Ukraine [13]. Air raids and shelling occur throughout the country at all times. As of July 3, 2025, 61890 air raids have been sounded throughout Ukraine [14].

All these circumstances have created threats to the realization of many children's rights. This includes the right to health care. In this context, the following problematic issues can be identified.

First, there is damage or destruction of medical facilities due to shelling.

According to the information provided by the Ministry of Health of Ukraine, as of the beginning of June 2025, 2354 facilities, which include 769 medical institutions, were confirmed to have been damaged or destroyed by shelling. The facilities in question include hospitals, outpatient clinics, maternity wards, polyclinics, etc [15].

Secondly, there is a shortage of medical staff, and even more so of medical professionals with a medical specialty who work with children. The issue of the shortage of medical personnel was considered at a meeting of the National Security and Defense Council of Ukraine and it was stated that this is one of the threats to national security [16].

This problem is also voiced by the Minister of Health of Ukraine, who noted that the key priority today is human capital in the healthcare sector. Without it, all the others will be impractical [17].

Third, there is a problematic issue that is interconnected with the previous point. Since February 2022, the number of internally displaced persons has increased significantly. As of June 13, 2025, 940,489 children were registered and accounted for as internally displaced persons [18]. As a result, the workload of doctors has increased. However, at the same time, the staffing of medical institutions has not increased.

Fourthly, internally displaced persons need to change their attending doctor and receive information about medical facilities at their new place of residence.

The Ministry of Health of Ukraine, as an authorized public administration entity in the field of healthcare, has made a number of decisions in response to the challenges that have arisen since February 2022. Among them:

- decisions on the provision of primary health care under martial law to internally displaced persons: keeping records of displaced persons applying for primary health care in the form attached; providing primary health care and medical care to patients in an emergency condition from among displaced persons; vaccination in accordance with the requirements of the preventive vaccination calendar [19];

- determined the mechanism for organizing and ensuring the provision of medical and/or rehabilitation care with the use of telemedicine⁹, which applies to healthcare institutions and individual entrepreneurs who obtained a license to conduct commercial activities in medical practice during the period of martial law in Ukraine or its separate localities and within six months after its termination or cancellation [20];

- defined temporary measures in healthcare institutions to ensure their readiness to provide medical care to victims of the military aggression of the Russian Federation against Ukraine (temporary suspension of planned hospitalizations by the decision of the Command of the Medical Forces of the Armed Forces of Ukraine; preparation of additional surgical teams (consisting of doctors of surgical specialties, anesthesiologists, emergency medicine doctors, and paramedics) to provide medical care to victims of hostilities [21];

- determined the procedure for organizing and ensuring the phasing of medical care for victims of armed conflict [22].

The Cabinet of Ministers of Ukraine, taking into account the problem with medical personnel, introduced a mechanism for involving pharmacists, students of 4–6 years of higher education in the field of knowledge 22 “Healthcare”, junior specialists with medical education, interns and specialists in the provision of medical care without the requirement of certification for the assignment or confirmation of a qualification category for the period of martial law [23].

One of the ways to ensure that children can receive medical services during the armed conflict

is to create a fund for civil defense structures in medical institutions.

In 2023, the Ministry of Health of Ukraine initiated an inspection of health care facilities for the availability/suitability of protective civil defense structures [24]. The results of the inspection revealed that healthcare facilities were insufficiently provided with protective civil defense structures. As a result, in 2025, the Government of Ukraine approved the Procedure and Conditions for Providing Subventions from the State Budget to Local Budgets for the Arrangement of Safe Conditions in Health Care Facilities [25].

Conclusion and suggestions. In conclusion, the following can be stated. Children’s rights are enshrined in both international and national legislation. The armed conflict does not abolish them. At the same time, this period significantly complicates the mechanisms for their realization. One of the key rights of every child is the right to health care. The Ukrainian experience shows that competent public administration entities should respond to the challenges posed by the armed conflict and timely introduce additional mechanisms to enable children to realize the right to health care.

References:

1. Convention on the Rights of the Child adopted 20 November 1989 by General Assembly resolution 44/25. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>
2. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), 1125 UNTS 3, 8 June 1977. URL: <https://www.refworld.org/legal/agreements/icrc/1977/en/104942>
3. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
4. Основи законодавства України про охорону здоров’я : Закон України від 19 листопада 1992 року № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>
5. Положення про Міністерство охорони здоров’я України : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 р. № 267. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/267-2015-%D0%BF#Text>
6. Положення про Державну службу України з лікарських засобів та контролю за наркотиками : Постанова Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2015 р. № 647.

⁹Telemedicine is a set of actions, technologies and measures used to provide patients with medical and/or rehabilitation care using telemedicine methods and tools remotely and is a component of electronic healthcare.

- URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/647-2015-п#Text>
7. Про утворення Національної служби здоров'я України : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 р. № 1101. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1101-2017-п#Text>
  8. Про затвердження Порядку надання первинної медичної допомоги : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 19 березня 2018 р. № 504. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0348-18#Text>
  9. Порядок функціонування електронної системи охорони здоров'я : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2018 р. № 411. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/411-2018-п#n19>
  10. Контакти MIC. URL: <https://ehealth.moz.gov.ua/mis-logos/>
  11. Дані медичної звітності, узагальненої по комунальним закладам охорони здоров'я під управлінням МОЗ. Центр громадського здоров'я МОЗ. URL: <https://phc.org.ua/monitoring-i-statistika/meddata-1>
  12. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
  13. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
  14. Кількість оголошених тривог. URL: <https://alerts.in.ua/>
  15. Втрати медичної інфраструктури через війну: понад 2300 об'єктів медзакладів пошкоджені або зруйновані. Міністерство охорони здоров'я України. URL: <https://moz.gov.ua/uk/vtrati-medichnoyi-infrastrukturi-cherez-vijnu-ponad-2300-ob-yektiv-medzakladiv-poshodzheni-abo-zrujnovani>
  16. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 5 грудня 2024 року «Щодо протидії загрозам національній безпеці України у сфері охорони здоров'я в особливий період» : Указ Президента України від 5 грудня 2024 року № 817/2024. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/8172024-53005>
  17. Ляшко: в Україні є криза кадрів у медсистемі, і вона може поглибитись через шалений відтік після вступу до ЄС. LB.Ua. URL: https://lb.ua/health/2025/07/02/684642_lyashko_ukraini_ie_kriza_kadriv.html
  18. Інформаційно-обчислювальний центр Мінсоцполітики України. URL: <https://www.ioc.gov.ua/analytics/dashboard-vpo>
  19. Деякі питання надання первинної медичної допомоги в умовах воєнного стану : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17 березня 2022 № 496. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0496282-22#Text>
  20. Порядок надання медичної та/або реабілітаційної допомоги із застосуванням телемедицини на період дії воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17 вересня 2022 р. № 1695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1155-22#Text>
  21. Деякі питання організації надання медичної допомоги у закладах охорони здоров'я з метою забезпечення їх готовності для надання медичної допомоги постраждалим внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 29 вересня 2022 р. № 1770. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1296-22#Text>
  22. Порядок етапності надання медичної допомоги постраждалим внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 29 вересня 2022 р. № 1770. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1297-22#n4>
  23. Порядок залучення до надання медичної допомоги фармацевтичних працівників, здобувачів вищої освіти 4–6 років навчання за спеціальностями галузі знань 22 «Охорона здоров'я», молодших спеціалістів з медичною освітою, лікарів-інтернів та лікарів-спеціалістів без вимог щодо атестації на присвоєння чи підтвердження кваліфікаційної категорії на період встановлення карантину, запровадження надзвичайної ситуації, надзвичайного або воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 квітня 2023 р. № 375. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-2023-п#n10>
  24. Про утворення Комісії з перевірки захисних споруд цивільного захисту підприємств, установ та організацій, що належать до сфери управління Міністерства охорони здоров'я України : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 02.06.2023 р. № 1007. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MOZ34547>
  25. Порядок та умови надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на облаштування безпечних умов у закладах охорони здоров'я : Постанова Кабінету Міністрів України від 02.04.2024 № 374. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-2024-п#Text>

Чепкова К. О. Право дитини на охорону здоров'я під час збройного конфлікту

Збройний конфлікт створює умови, за яких реалізація прав дитини значно ускладнюється або стає неможливою. Основна небезпека, яку несе в собі будь-який збройний конфлікт, – це небезпека, в першу чергу, для здоров'я дітей. Сучасні збройні конфлікти характеризуються можливістю нападів одночасно на лінії зіткнення і по всій території держав у будь-який час доби. Постійні обстріли призводять до погіршення якості повітря, отруєння ґрунту та води тощо. Через постійні обстріли діти змушені тривалий час перебувати в укриттях. Постійні обстріли також впливають на психологічне здоров'я дітей. Це далеко не повний перелік негативних наслідків збройного конфлікту для здоров'я дітей. Все це тягне за собою низку ризиків для здоров'я дітей, як фізичних (діабет, артрит, бронхіальна астма, онкологічні захворювання), так і психологічних (посттравматичний стресовий розлад, депресія, тривожні розлади). Держава в особі уповноважених суб'єктів публічної адміністрації має створити найкращі умови для охорони здоров'я в таких умовах. Автором статті проаналізовано міжнародно-правові договори в сфері захисту прав дітей на охорону здоров'я під час збройного конфлікту. У статті розглядається національна система охорони здоров'я в цілому та для дітей зокрема. Розглянуто вітчизняне нормативно-правове регулювання питання, що досліджується. В тому числі, розглянуто обсяг прав дітей в сфері охорони здоров'я в залежності від їх віку (малолітні/неповнолітні). Автор статті визначає суб'єктів публічного адміністрування у сфері охорони здоров'я (Міністерство охорони здоров'я України, Державна служба України з лікарських засобів та контролю за наркотиками, Національна служба здоров'я України, тощо). На основі українського досвіду розглянуто механізми, які застосовуються суб'єктами публічної адміністрації для забезпечення реалізації права дитини на охорону здоров'я під час збройного конфлікту. Зокрема, проаналізовано підзаконні нормативно-правові акти Міністерства охорони здоров'я України. Також автор статті висвітлила проблемні питання реалізації права на охорону здоров'я, які виникають під час збройного конфлікту.

Ключові слова: дитина, збройний конфлікт, публічна адміністрація, охорона здоров'я.

Дата першого надходження рукопису до видання: 28.07.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 26.08.2025

Дата публікації: 30.09.2025

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 340(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2025.3.9>

О. О. Кармаза

доктор юридичних наук, професор,
професор Інституту післядипломної освіти
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
професор кафедри галузевого права та загально-правових дисциплін
Відкритого міжнародний університет розвитку людини «Україна»

К. Л. Каращук

доктор філософії права, медіатор, приватний виконавець,
Голова Комітету з медіації та інших видів альтернативного врегулювання спорів при РПВУ,
Голова ГО «Асоціація медіаторів-правників України»

МЕДІАЦІЯ, МЕДІАЦІЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ТА ВІДНОВНЕ ПРАВОСУДДЯ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ МЕДІАЦІЇ

Стаття присвячена концептуальним основам розвитку медіації у кримінальному провадженні. Доведено, що медіація є однією із форм позасудового захисту прав, свобод та інтересів осіб, яка може відбуватися у різних сферах суспільних відносин відповідно до правил медіації, затверджених сторонами конфлікту (спору), цивільних правочинів, укладених обов'язковими суб'єктами процедури медіації, з дотриманням принципів медіації та не порушуючи права і законні інтереси третіх осіб, які не є учасниками цієї медіації. Угода за результатами медіації як вид цивільного правочину є обов'язковою до виконання сторонами медіації у порядку і строки, встановлені такою угодою (ст. 19 Закону України «Про медіацію»). Закон України «Про медіацію» не передбачає укладення інших угод за результатами медіації ніж угода за результатами медіації. Встановлено, що Закон України «Про медіацію» не розкриває особливостей проведення процедури примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим), однак передбачає закріплення такої процедури на рівні іншого закону, яким на сьогодні є Кримінальний процесуальний кодекс України. Цей Кодекс не містить порядку, умов та наслідків застосування медіації у кримінальному провадженні. Однак, інститут примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим), закріплений в Кодексі та передбачає примирювальні процедури, які пов'язані із укладенням не угоди за результатами медіації, як це визначено в Законі України «Про медіацію», а угоди про примирення. Пропонується норми Кодексу узгодити із нормами Закону України «Про медіацію» та передбачити загальний порядок і наслідки проведення медіації у кримінальному провадженні, як це здійснено в Цивільному процесуальному кодексі України, Господарському процесуальному кодексі України, Кодексі адміністративного судочинства України. Метою цієї статті є науково-практичний аналіз місця медіації у кримінальному процесі, а також визначення місця медіації у відновному правосудді. Стаття є внеском у наукову дискусію щодо забезпечення прав осіб на захист шляхом використання альтернативних (позасудових) форм захисту. Вона буде корисною для науковців, законотворців, практикуючих юристів та всіх, хто цікавиться правовими аспектами розвитку медіації.

Ключові слова: медіація, позасудовий захист, захист прав, неповнолітні особи, відновне правосуддя, кримінальне провадження, спір, правосуддя, примирення.

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Крім того, кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань [1]. Разом з тим науковцями, практиками та пересічними громадянами звертається увага на те, що традиційна процедура вирішення спорів та конфліктів в суді є довготривалою, в якій кожна із сторін має свою версію «вирішення спору чи конфлікту» («свою правду»), вважає, що саме вона «виграє» справу, а при кримінальному провадженні, як правило, зосереджується увага на покаранні з боку держави, відбувається «ігнорування» почуттів правопорушника та потерпілого, рецедиви вчинення кримінального правопорушення тощо. Відтак розв'язати ці та інші проблеми, які виникають при вирішенні спору чи конфлікту між сторонами, та/чи під час примирювальних процедур в кримінальному провадженні може медіація.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В юриспруденції існують наукові праці щодо медіації, медіації у кримінальному провадженні, відновного правосуддя. Слід також звернути увагу на те, що багато наукових праць присвячено проблемам визначення місця медіації в кримінальному провадженні. Наприклад цікавою є праця Т. Фоміної «Медіація у кримінальному провадженні: новели законодавства та перспективи його вдосконалення» (2022), в якій розглядаються актуальні проблеми медіації у кримінальному провадженні. М. Мазур в статті «Відновне правосуддя щодо неповнолітніх: правове регулювання та практика реалізації в Україні» (2023) розкрила поняття відновного правосуддя та медіації у кримінальному провадженні [2].

Як правило, вченими окремо досліджуються медіація та відновне правосуддя чи медіація в кримінальному провадженні. Тож ці проблеми були предметом дослідження таких дослідників як: Р. Аракелян, І. Басиста, О. Блажівська, І. Гриценко, А. Духневич, О. Євдокімова, В. Землянська, Н. Карпінська, Л. Кишакевич, О. Кірдан, С. Короєд, Д. Кушерець, Н. Крестовська, Н. Мазаракі, О. Мазіна, М. Мазур, О. Нагорнюк-Данилюк, Н. Нестор, В. Нор, Л. Остапчук, Ю. Притика, М. Погорецький, І. Ракіпова, Л. Романадзе, С. Сергєєва, Ю. Сергєєв, Т. Федоренко, І. Федорич, Т. Фоміна, Н. Хмелевська, Н. Шишка, О. Яновська та ін. Разом з тим, науковці не мають чіткої відповіді на питання

про те, чи відновне правосуддя і медіація у кримінальному провадженні це терміни синоніми, як саме медіація діє у кримінальному провадженні, строки проведення медіації, межі її проведення, наслідки проведення медіації тощо.

Отже, метою цієї статті є науково-практичний аналіз місця медіації у кримінальному процесі, а також визначення місця медіації у відновному правосудді. Стаття є внеском у наукову дискусію щодо забезпечення прав осіб на захист шляхом використання альтернативних (позасудових) форм захисту.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про медіацію» медіація – це позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [3].

Медіація – це процес (процедура), який сприяє швидкому розв'язанню різних конфліктів (спорів), в якому саме сторони медіації, а не медіатор (медіатори), пропонують варіанти вирішення проблеми, приймають взаємовигідне рішення та відповідають за його виконання [4]. Медіація є однією із форм позасудового захисту прав, свобод та інтересів осіб, яка може відбуватися у різних сферах суспільних відносин відповідно до правил медіації, затверджених сторонами конфлікту (спору), цивільних правочинів, укладених обов'язковими суб'єктами процедури медіації, з дотриманням принципів медіації та не порушуючи права і законні інтереси третіх осіб, які не є учасниками цієї медіації. Угода за результатами медіації як вид цивільного правочину є обов'язковою до виконання сторонами медіації у в порядку і строки, встановлені такою угодою (ст. 19 Закону України «Про медіацію»). Закон України «Про медіацію» не передбачає укладення інших угод за результатами медіації ніж угода за результатами медіації.

Частиною першою ст. 3 Закону України «Про медіацію» визначено, що дія цього Закону поширюється на суспільні відносини, пов'язані з проведенням медіації з метою запобігання виникненню конфліктів (спорів) у майбутньому або врегулювання будь-яких конфліктів (спорів), у тому числі цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних, а також у справах про адміністративні правопорушення та у кримінальних провадженнях з метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим). Тобто, Закон України «Про медіацію»

передбачає проведення медіації (позасудової, добровільної, конфіденційної, структурованої процедури, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів – ст. 1 цього Закону) в кримінальному провадженні.

Запровадження медіації в кримінальному провадженні узгоджується також із Рекомендацією № R(99)19 Комітету міністрів Ради Європи державам – членам Ради, які зацікавлені в організації медіації у кримінальних справах, прийнятою Комітетом міністрів на 679-й зустрічі представників Комітету від 15 вересня 1999 р., в якій йдеться про те, що медіація у кримінальних справах повинна мати місце тільки тоді, коли всі сторони добровільно дійшли згоди з цього приводу. Сторони також можуть відмовитися від своєї згоди на будь-якому етапі проведення медіації. Медіація є незалежною та автономною в рамках кримінальної юстиції [5].

Разом з тим, науково-практичний аналіз норм Закону України «Про медіацію» доводить, що Закон не розкриває особливостей проведення процедури «примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим)», однак передбачає закріплення такої процедури на рівні іншого закону, яким на сьогодні є Кримінальний процесуальний кодекс України. Тож при регулюванні відносин, пов'язаних з проведенням медіації у кримінальному провадженні щодо примирення потерпілого з підозрюваним, обвинуваченим, повинні діяти загальні норми Закону України «Про медіацію», а також спеціальні норми – норми Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК).

Разом з тим КПК як основне джерело регулювання відносин у кримінальному провадженні не використовує термін «медіація», а відтак і не розкриває його зміст. Не йдеться в КПК і про порядок, і про межі, і про спосіб, і про наслідки застосування медіації у кримінальному провадженні тощо. Однак інститут примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим) закріплено в ряді статей, зокрема, в ст.ст. 56, 65, 394, 468, 469, 470, 471, 473, 474, 475, 476, 479 КПК. Так, наприклад, відповідно до ст. 56 КПК на всіх стадіях кримінального провадження потерпілий має право примиритися з підозрюваним, обвинуваченим і укласти угоду про примирення. У передбачених законом України про кримінальну відповідальність та цим Кодексом випадках примирення є підставою для закриття кримінального провадження [6].

Аналіз норм КПК доводить, що інститут примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим), закріплений в КПК, передбачає примирювальні процедури, які пов'язані із укладенням не угоди за результатами медіації, як це визначено ст.ст. 1, 7, 8, 12, 17, 18, 19, 21 Закону України «Про медіацію», а угоди про примирення (ст. 468 КПК). Відтак постає питання про необхідність визначення особливостей проведення медіації у кримінальному провадженні (порядку), строків, меж та наслідків медіації у кримінальному провадженні, розширення, можливо, видів угод за результатами медіації тощо.

У зв'язку з цим, вважаємо, що норми КПК доцільно узгодити із нормами Закону України «Про медіацію» та передбачити в КПК загальний порядок і наслідки проведення медіації у кримінальному провадженні, як це, наприклад, здійснено в Цивільному процесуальному кодексі України, Господарському процесуальному кодексі України, Кодексі адміністративного судочинства України. При цьому важливо акцентувати увагу на тому, що проведення медіації відбувається «поза кримінальним провадженням» неупередженою особою – медіатором на основі принципів медіації, визначених в Законі України «Про медіацію», з дотриманням строків, визначених КПК та не порушуючи загальні строки досудового чи судового розгляду, а також права третіх осіб.

Фоміна Т. доводить, що проведення медіації у кримінальному провадженні має велике значення, оскільки: 1) сприяє гуманізації кримінальної політики щодо правопорушника, особливо це стосується неповнолітнього; 2) покращує рівень забезпечення прав, свобод та законних інтересів потерпілого, оскільки останній матиме можливість отримати реальну компенсацію завданої шкоди; 3) дозволяє особі-правопорушнику пройти ресоціалізацію; 4) зменшує соціальну напругу між підозрюваним, обвинуваченим та потерпілим; 5) підвищує рівень довіри до судових органів, дасть можливість зменшити навантаження на суд; 6) прискорює і спростовує процес кримінального судочинства. Позитивом медіації є також відсутність корупційної складової, оскільки сторони (медіатор, потерпілий, підозрюваний, обвинувачений) домовляються самостійно з власної волі [7].

Слід звернути увагу і на те, що в Україні відповідно до наказу Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Офісу Генерального прокурора від 22 липня

2024 року № 2176/5/501/176 «Про реалізацію пілотного проєкту «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення», діє відновне правосуддя, під яким розуміється процес, який дозволяє тим, кому була завдана кримінальним правопорушенням шкода, та тим, хто бере відповідальність за завдану шкоду, у випадку їх добровільної згоди та за участю медіатора брати участь у вирішенні питань, що виникають у зв'язку з вчиненням кримінальним правопорушенням з метою примирення, реінтеграції та ресоціалізації учасників кримінально-правового конфлікту, відшкодування завданої шкоди та усунення за можливості наслідків, спричинених кримінальним правопорушенням [8].

Науково-практичний аналіз цього наказу доводить, що наказ видано, зокрема на основі «статті 3 Закону України «Про медіацію», а не на норм КПК. Тож, зважаючи на вище викладене, на нашу думку, в юриспруденції недоцільно вести мову про те, що цей наказ містить порядок проведення медіації в кримінальному провадженні, а відтак вирішує проблему запровадження медіації в кримінальному провадженні, про яку йшлося вище. Однак цікавість викликає пункт 3 Порядку реалізації пілотного проєкту «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення», затвердженого наказом від 22 липня 2024 року № 2176/5/501/176, за яким з метою реалізації Програми проводиться медіація між потерпілим та неповнолітнім, який є підозрюваним, обвинуваченим у вчиненні кримінального правопорушення (далі – медіація), домовленості між якими фіксуються шляхом укладення угоди за результатами медіації. Відповідно до Програми сторонами медіації є неповнолітній, який є підозрюваним, обвинуваченим у вчиненні кримінального правопорушення, та потерпілий – фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, або юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. У межах Програми медіація застосовується як одна з форм відновного правосуддя, в процесі якої вирішуються питання щодо відшкодування шкоди, завданої потерпілому, реінтеграції потерпілого та неповнолітнього, засобів ресоціалізації неповнолітнього, йдеться у вище наведеному наказі.

Тобто, Програмою передбачено, що однією із форм відновного правосуддя є медіація. Загалом це відповідає нормам і принципам медіації, закріпленим в Законі України «Про медіацію». Разом з тим в юриспруденції (І. Глов'юк, А. Лапкін, М. Мазур, В. Нор та ін.), крім медіації, виділяються й інші форми відновного правосуддя (restorative justice), а саме, сімейні конференції (family group conferencing) та кола правосуддя (sentencing circles), а також доводиться, що відновне правосуддя – це не окремий вид правосуддя у традиційному значенні цього слова, це соціальний процес, під час якого сторони кримінального правопорушення, а також можливо й інші особи, яких воно торкнулося (правопорушник, потерпілий, їх представники, представники громад (суспільства), за власною ініціативою чи органів кримінальної юстиції, самі безпосередньо або за участю посередника (медіатора) спільно обговорюють і вирішують, у який спосіб можна відновити становище, яке існувало до вчинення правопорушення, як усунути його негативні наслідки та як вибудувати мирні стосунки між сторонами на майбутнє, досягнувши у такий спосіб їх примирення, та вирішення кримінального конфлікту [9].

Умови застосування відновного правосуддя визначені в цій Програмі. Так, відповідно до пункту 5 Програми Програма може бути застосована у разі: наявності потерпілого; наявності неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого; визнання неповнолітнім факту наявності події кримінального правопорушення; згоди неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого на участь у Програмі. Ця Програма поширюється також на осіб, які на момент прийняття рішення про застосування Програми досягли 18-річного віку. Умовою поширення Програми на осіб, які досягли 18 років, є вчинення ними кримінального правопорушення у неповнолітньому віці.

Відповідно до Інформаційно-аналітичного звіту з 09 вересня 2024 року по 16 червня 2025 року, станом на 16 червня 2025 року у межах реалізації Програми між сторонами медіації – неповнолітнім (за згодою його законного представника) та потерпілим було укладено 71 угоду за результатами медіації. Аналізуючи домовленості щодо яких сторони медіації дійшли згоди у межах проведених медіацій, можна виділити наступні умови (наведені в порядку ранжування, починаючи з найбільш часто визначених): сторони досягли згоди

щодо примирення між собою; неповнолітній(я) визнав завдану вчиненим кримінальним правопорушенням шкоду та вибачився перед потерпілим(ою); неповнолітній(я) повністю відшкодував(ла) шкоду чи зобов'язується вжити заходів до повного відшкодування шкоди в певний строк; потерпілий(а) жодних претензій щодо відшкодування шкоди не має, вибачення прийняв(ла); неповнолітній зобов'язується виконати рекомендовані органом пробації / установами / організаціями / іншими суб'єктами, діяльність яких спрямована на розвиток та ресоціалізацію неповнолітніх, узгоджені заходи ресоціалізації та розвитку. Станом на 25 березня 2025 року у 13 випадках за результатами медіацій, зокрема в угоді за результатами медіації сторони підтвердили, що зобов'язання виконані до укладення угоди. У 18 випадках угодою за результатами медіації передбачено, що частина зобов'язань буде виконуватись неповнолітніми протягом певного часу, після підписання угоди [10].

Зважаючи на викладене вище, на нашу думку, КПК потребує відповідних змін в частині врегулювання процедури відновного правосуддя. Тож складно заперечити судді Великої Палати Верховного Суду Л. Кишакевичу в тому, що відновне правосуддя має стати невід'ємною частиною кримінального та кримінального процесуального законодавства України. За його словами, сьогодні інтеграція концепції відновного правосуддя в національне правозастосування можлива шляхом внесення цілеспрямованих змін передусім до КПК. Ідеться не лише про визнання самого механізму, а й про законодавче закріплення повноважень кожного учасника кримінального провадження для уникнення правової невизначеності, яка нині призводить до застосування різних підходів у судовій практиці. На його переконання, участь дитини в програмі відновного правосуддя має бути не факультативною, а процесуально обов'язковою. Це передбачає внесення відповідних змін до ст. 485 КПК. Суддя запропонував в ст. 66 КК закріпити норму про те, що участь у програмі відновного правосуддя є обставиною, яка пом'якшує покарання [11].

Пропонуємо в юриспруденції вести мову та досліджувати медіацію в кримінальному провадженні, яка ґрунтується на нормах Закону України «Про медіацію» та нормах КПК (нині потребує необхідних змін в цій частині), а також досліджувати відновне правосуддя, основу якого становить процес переговорів між

сторонами (учасниками) кримінально-правового конфлікту, та в якому однією із форм може бути медіація.

Висновки. Узагальнюючи вище наведене, дійдемо висновку про те, що медіація як альтернативна форма вирішення спорів (конфліктів) застосовуються у різних сферах суспільних відносин. Кримінально-правові відносини не є виключенням. Застосування процедури медіації як позасудової добровільної, конфіденційної, структурованої процедури, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів (ст. 1 Закону України «Про медіацію»), відбувається на підставі та у порядку, визначеному Законом України «Про медіацію», цивільними договорами, зміст яких не суперечать нормам Цивільного кодексу України та цього Закону. Беручи за основу норми ст. 3 Закону України «Про медіацію», процедура медіації у кримінальному провадженні з метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим), строки, межі та наслідки проведення медіації, повинні бути передбачені в КПК. На сьогодні КПК потребує відповідних змін в цій частині регулювання відносин.

Відновне правосуддя як пілотний проект, в якому однією із форм є медіація, унормоване на рівні підзаконного акта – спільного наказу Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Офісу Генерального прокурора від 22 липня 2024 року № 2176/5/501/176. На нашу думку, КПК і в цій частині регулювання відносин відновного правосуддя потребує певних змін.

Відсутність чітких правил регулювання процедури медіації у кримінальному провадженні є порушенням норм Конституції України щодо захисту конституційних прав та свобод громадян. Задля уникнення цього КПК потребує необхідних змін.

Список використаної літератури:

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 25.07.2025).
2. Мазур М. Р. Відновне правосуддя щодо неповнолітніх: правове регулювання та практика реалізації в Україні. URL: https://jes.nuoua.od.ua/archive/6_2023/30.pdf (дата звернення: 25.07.2025).
3. Про медіацію : Закон України від 16 листопада 2021 року № 1875-IX.

- URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 25.07.2025).
4. Закон України «Про медіацію» Науково-практичний коментар. Судова практика. Зразки документів. Вид. 2-е доп. і перероб. ; за заг. ред. д.ю.н., професора Кармази О. О., д.ю.н., професора Кушерець Д. В., к.ю.н., доцента Федоренко Т. В., адвоката Домінгос Г. К. : ВДК «Університет “Україна”». 2025. 350 с.
  5. Рекомендація № R (99) 19 Комітету міністрів Ради Європи державам – членам Ради, які зацікавлені в організації медіації у кримінальних справах. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_828#Text (дата звернення: 25.07.2025).
  6. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 25.07.2025).
  7. Фоміна Т. Г. Медіація у кримінальному провадженні: новели законодавства та перспективи його вдосконалення. *Право і безпека*. 2022. № 1 (84). С. 104–114.
  8. Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення : Наказ Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Офісу Генерального прокурора від 22 липня 2024 року № 2176/5/501/176. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1116-24#Text> (дата звернення: 25.07.2025).
  9. Переговори і медіація у кримінальному провадженні : навч. посібник [І. В. Гловюк, А. В. Лапкін, М. Р. Мазур, В. Т. Нор, О. О. Торбас, А. Р. Туманянц, Т. А. Цувіна] ; за ред. д-ра юрид. наук, проф. Василя Нора, канд. юрид. наук, доц. Марти Мазур. Електрон. вид. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка. 2022. 328 с. URL: https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/08/Negotiations-and-Mediation-in-criminal-proceedings-LNU_2022.pdf (дата звернення: 25.07.2025).
  10. Хід реалізації пілотного проєкту «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення». Інформаційно-аналітичний звіт з 09 вересня 2024 року по 16 червня 2025 року. URL: <https://legalaid.gov.ua/wp-content/uploads/2025/06/informacziyno-analitychnyj-zvit-vidnovne-pravosuddya-2025.pdf> (дата звернення: 25.07.2025).
  11. Суддя ВП ВС розповів про відновне правосуддя в контексті європейської інтеграції. Верховний Суд. 04 липня 2025 р. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1841863/> (дата звернення: 25.07.2025).

Karmaza O. O., Karashchuk K. L. Mediation, mediation in criminal proceedings and restorative justice: conceptual foundations for the development of mediation

The article is devoted to the conceptual foundations of the development of mediation in criminal proceedings. It is proved that mediation is one of the forms of extrajudicial protection of the rights, freedoms and interests of individuals, which can take place in various spheres of public relations in accordance with the rules of mediation approved by the parties to the conflict (dispute), civil transactions concluded by the mandatory subjects of the mediation procedure, in compliance with the principles of mediation and without violating the rights and legitimate interests of third parties who are not participants in this mediation. An agreement based on the results of mediation as a type of civil transaction is mandatory for execution by the parties to the mediation in the manner and within the time limits established by such an agreement (Article 19 of the Law of Ukraine “On Mediation”). The Law of Ukraine “On Mediation” does not provide for the conclusion of other agreements based on the results of mediation than an agreement based on the results of mediation. It has been established that the Law of Ukraine “On Mediation” does not disclose the specifics of the procedure for reconciling the victim with the suspect (accused), but provides for the consolidation of such a procedure at the level of another law, which is currently the Criminal Procedure Code of Ukraine. This Code does not contain the procedure, conditions and consequences of the use of mediation in criminal proceedings. However, the institution of reconciliation of the victim with the suspect (accused) is enshrined in the Code and provides for conciliation procedures that are associated with the conclusion not of an agreement based on the results of mediation, as defined in the Law of Ukraine “On Mediation”, but of an agreement on reconciliation. It is proposed to harmonize the norms of the Code with the norms of the Law of Ukraine “On Mediation” and to provide for the general procedure and consequences of conducting mediation in criminal proceedings, as is done in the Civil Procedure Code of Ukraine, the Commercial Procedure Code of Ukraine, and the Code of Administrative Procedure of Ukraine. The purpose of this article is a scientific and practical analysis of the place of mediation in the criminal process, as well as determining the place of mediation in restorative justice. The article is a contribution to the scientific discussion on ensuring the rights of individuals to protection through the use of alternative (extrajudicial) forms of protection. It will

be useful for scientists, legislators, practicing lawyers and everyone who is interested in the legal aspects of the development of mediation.

Key words: *mediation, extrajudicial protection, protection of rights, minors, restorative justice, criminal proceedings, dispute, justice, reconciliation.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 22.07.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 25.08.2025

Дата публікації: 30.09.2025

М. А. Погорецький

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент
Національної академії правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки України,
проректор з науково-педагогічної роботи
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
<https://orcid.org/0000-0002-9012-7686>

КРИПТОВАЛЮТА ЯК ОБ'ЄКТ, ПРЕДМЕТ ТА ЗАСІБ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ: ПРОБЛЕМИ ВИЯВЛЕННЯ, ДОКУМЕНТУВАННЯ І ДОКАЗУВАННЯ В ДОСУДОВОМУ ТА СУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННЯХ

Стаття присвячена формуванню системного процесуального підходу до роботи з криптоактивами у кримінальному провадженні – від моменту виявлення до судового розгляду. Запропоновано модель інтеграції цифрових доказів, що враховує функціональну участь оперативних і контррозвідувальних підрозділів, слідчих, прокурорів та суду.

Метою дослідження є визначення правової класифікації ролей криптовалюти (об'єкт, предмет, засіб) і розроблення процесуально-криміналістичної рамки, яка забезпечує належність, допустимість і відтворюваність цифрових доказів на всіх стадіях провадження. Особлива увага приділяється узгодженню результатів оперативно-розшукової та контррозвідувальної діяльності з матеріалами досудового розслідування, перевірці їх автентичності та дотриманню ланцюга збереження доказів (chain of custody).

Методологічну основу статті становлять формально-юридичний і порівняльно-правовий методи із залученням положень Регламентів ЄС MiCA і TFR, механізмів Європейського ордеру на розслідування та міжнародних договорів про взаємну правову допомогу. Дослідження спирається на стандарти фіксації та збереження цифрових слідів, розроблені у Berkeley Protocol, ENFSI та NIST, адаптовані до триангуляційної моделі перевірки даних із блокчейнових, позаблокчейнових та відкритих джерел.

Наукова новизна полягає в поєднанні класифікації «об'єкт – предмет – засіб» із поетапним процесуальним алгоритмом інтеграції цифрових доказів («виявлення → фіксація → перевірка → документування → судова оцінка») та у формуванні правової схеми співвіднесення «роль криптовалюти – юридичні наслідки – доказова стратегія».

Практичне значення дослідження полягає у створенні уніфікованих контрольних переліків і шаблонів документування (протоколи огляду вебресурсів/API, хеш-таблиці, описи інструментів, акти ОРД/КРД), мінімального пакета розкриття для судової перевірки та сторони захисту, а також орієнтирів для суддів щодо оцінки прозорості методики, відтворюваності та кореляції між блокчейновими та позаблокчейновими даними (on-chain ↔ off-chain).

Запропонована процесуально-криміналістична модель забезпечує трансформацію технічних і відомчих інформаційних масивів – зокрема даних блокчейна, комплаєнс-інформації провайдерів та результатів оперативно-розшукових і контррозвідувальних заходів – у процесуальну форму доказів, що відповідає критеріям належності, допустимості й достовірності, узгодженим зі стандартами справедливого судового розгляду.

Ключові слова: криптовалюта, блокчейн, об'єкт злочину, предмет злочину, засіб вчинення злочину, Європейський ордер на розслідування (ЕІО), оперативно-розшукова діяльність, досудове розслідування, судове провадження, цифрові докази, цифрова криміналістика.

Вступ. Криптовалюта дедалі частіше охоплюється сферою кримінально-правових і процесуальних відносин, у межах яких вона може виконувати функцію об'єкта посягання,

предмета злочину або засобу його вчинення, що зумовлює потребу у її належній правовій кваліфікації та доказовій ідентифікації ролі в механізмі злочинної діяльності. Такий підхід

безпосередньо впливає на кваліфікацію кримінального правопорушення, структуру предмета доказування та вибір оперативно-розшукових та процесуальних засобів виявлення й документування та відповідної криміналістичної тактики – від виявлення, первинної фіксації цифрових слідів до стандартизованої судової перевірки цифрових доказів, поданих сторонами у судовому розгляді.

У практиці найпоширенішими залишаються злочини, пов'язані з шахрайством у сфері криптоактивів (інвестиційні піраміди, фішингові схеми, викрадення сид-фраз (*seed phrase*), застосування методів соціальної інженерії), у яких криптовалюта може одночасно виступати предметом заволодіння і каналом швидкого виведення активів. Водночас значне поширення мають схеми легалізації (відмивання) доходів, де використовуються мікшери, ланцюгові перестрибування (*chain-hopping*), смартконтрактні сценарії, а також механізми фінансування забороненої діяльності – тероризму, торгівлі людьми, зброєю, наркотичними засобами, екстремізму чи сепаратизму. У таких випадках вирішальне значення має інтеграційне співвіднесення внутрішньоланцюгових (*on-chain*) транзакцій із позаланцюговими ідентифікаційними атрибутами бенефіціарів, що дозволяє встановити їх фактичний контроль над активами та правовий зв'язок із предметом злочину.

Окрему групу становлять порушення режимів фінансового моніторингу, зокрема обхід процедур KYC / AML, провадження діяльності без належної реєстрації чи ліцензії, недотримання санкційних обмежень, а також злочини у сфері службової діяльності – незаконне збагачення та одержання неправомірної вигоди, коли криптовалюта виконує роль «безготівкового» носія корупційного прибутку з підвищеним ризиком маскуванню його походження. У кожній із зазначених категорій правопорушень роль криптовалюти детермінує структуру доказового аналізу: ідентифікацію суб'єкта або бенефіціара, простежуваність руху активів, встановлення джерела їх походження, перевірку законності способу одержання даних та забезпечення можливості незалежного відтворення висновків стороною захисту.

Транскордонний характер блокчейн-операцій, псевдонімність ідентифікаторів та залежність результатів графового аналізу від позаланцюгових даних (KYC-пакетів, журналів доступу провайдерів, записів бірж, платіжних шлюзів) обумовлюють підвищені вимоги до виявлення,

консервації та перевірки достовірності цифрових слідів. Мінімізація ризиків хибної атрибуції потребує поєднання внутрішньоланцюгової аналітики з процесуально коректним отриманням позаланцюгових відомостей, забезпечення ланцюга збереження доказів (*chain of custody*), прозорого опису застосованих інструментів, версій і конфігурацій, а також відтворюваності методики як передумови незалежної перевірки доказів у суді [2].

Міжнародна практика розслідування кримінальних правопорушень у сфері функціонування криптосервісів демонструє зростаюче значення ідентифікації клієнтів, дотримання реєстраційних і санкційних режимів, а також якості лог-даних, що у сукупності формують дорожню карту слідчих (розшукових) дій та міжнародної взаємодії у справах про шахрайство, легалізацію доходів і фінансування забороненої діяльності [1].

В українському правопорядку визначення правового статусу криптоактивів є ключовою передумовою для окреслення меж допустимого втручання, коректної правової кваліфікації (зокрема, у провадженнях щодо хабарництва та незаконного збагачення, де криптовалюта може виконувати функцію неправомірної вигоди), а також стандартизованої судової оцінки цифрових доказів [24; 25].

Отже, актуальність теми зумовлюється необхідністю формування цілісної оперативно-розшукової та процесуально-криміналістичної моделі виявлення, документування та доказування злочинів, у яких криптовалюта є об'єктом, предметом чи засобом вчинення, що забезпечить її правову визначеність, простежуваність і належне використання у кримінальному процесуальному доказуванні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному науковому дискурсі сформувалися три взаємодоповнювальні підходи до визначення правового статусу криптоактивів, від якого безпосередньо залежить їх кримінально-правова кваліфікація, що, у свою чергу, зумовлює структуру предмета доказування у відповідних кримінальних провадженнях. *Перший – майно / нематеріальний актив:* акцент на походженні активу, моменті набуття, контролі над ключами/адресами та можливості конфіскації чи спеціальної конфіскації, що розвинено в українській доктрині та прикладних працях [24; 37; 42; 43; 48] і корелює з практикою національних судів щодо оцінки цифрових активів як об'єкта посягання чи неправомірної

вигоди [38; 39; 40; 41]. *Другий – фінансовий інструмент*: регуляторні наслідки (реєстрація, ліцензування, публічні обов'язки провайдерів), що впливають на кваліфікацію порушень правил обігу, розкриття інформації, фінмоніторинг і ринковий нагляд; тут релевантні MiCA/TFR і суміжні джерела [6; 12; 13; 22; 23; 52; 53], а також судові рішення у справах зі «світчем» ціннопаперової кваліфікації (Coinbase, Kraken, Ripple) [34; 35; 36]. *Третій – цифровий товар / послуга*: приватноправова природа зобов'язань та значення договірних умов для визначення добросовісності, волевиявлення і розподілу ризиків; підхід підтримано економіко-правовими оглядами та українськими працями про цивілістичні аспекти криптообігу [20; 42; 46; 48].

Процесуально-методичний пласт зосереджується на стандартах роботи з відкритими цифровими джерелами та мережевими слідами. Базові вимоги автентичності, цілісності, відтворюваності та атрибуції закріплені міжнародними протоколами / настановами (фіксація джерела, збереження метаданих, хешування, опис інструментів / версій / конфігурацій, реплікованість методики) [2; 9; 10; 12; 16; 21]. Для аналізу даних, що зберігаються безпосередньо в ланцюгу блокчейна (on-chain), це передбачає прозоре відображення застосованих евристичних методів та визначення допустимих меж похибки; для даних, що знаходяться поза блокчейном (off-chain), – належне оформлення запитів до постачальників послуг, криптовалютних бірж і платіжних провайдерів, з обов'язковим збереженням журналів доступу, досьє ідентифікації клієнтів (KYC), копій договорів та службового листування як повноцінних джерел доказової інформації [8; 9; 12; 21]. Європейські процесуальні інструменти забезпечують отримання транскордонних даних (EIO), тоді як стандарти захисту прав людини визначають критерії законності, пропорційності та якості закону, що встановлюють допустимі межі втручання у приватне життя [7; 55; 56]. Додаткові орієнтири щодо цифровізації провадження й допустимості цифрових доказів напрацьовано в українській науковій доктрині [54; 48; 49; 50].

Правозастосовна та аналітична практика останніх років систематизує ризики й тенденції кримінального використання криптоактивів (шахрайство, відмивання коштів, фінансування забороненої діяльності, обхід санкцій тощо), що підкреслює необхідність інтегрованого опрацювання внутрішньоланцюгових і позаланцюгових даних (on-chain ↔ off-chain

транзакцій і процесів) [3; 4; 11; 25; 26; 27; 30]. Практика переслідування криптосервісів і формування доказової бази виразно демонструє центр ваги на KYC/AML, санкційних і реєстраційних режимах та якості журналів доступів/платіжних слідів [1; 14; 21; 28; 29]. У США суди окреслили стандарти доступу до даних бірж і допустимості блокчейн-трасування, а також конфіскаційні підходи, що має важливе значення для подальшої гармонізації стандартів доказування [28; 29; 31; 32; 33]. Узагальнення кейсів та аналітичних оглядів, підготовлених приватними й міжурядовими інституціями, поглиблює розуміння тактики виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних із використанням криптоактивів, а також конкретизує правові вимоги до діяльності провайдерів [6; 13; 15; 17; 21]. В українському контексті поступово формуються підходи до оподаткування та декларування криптоактивів, а також до їх відображення у практиці публічних органів, що безпосередньо впливає на визначення предмета доказування у справах про незаконне збагачення та хабарництво [18; 19; 20; 45; 51].

Узагальнюючи, українська наукова доктрина, спираючись на порівняльно-правові моделі, наголошує: коректне визначення правового статусу криптовалюти є необхідною передумовою належної кримінально-правової кваліфікації шахрайства, легалізації (відмивання) доходів, фінансування забороненої діяльності (тероризму, торгівлі людьми, зброєю, наркотичними засобами, екстремізму, сепаратизму тощо), а також порушення вимог фінансового моніторингу, незаконного збагачення та хабарництва, коли криптовалюта виступає предметом неправомірної вигоди [24; 41; 42; 43; 48]. Водночас, попри наявні наукові та практичні напрацювання щодо окремих аспектів виявлення, документування й доказування у досудовому та судовому провадженні, залишається не розробленим системно: (1) уніфікований критерій розмежування ролі криптовалюти у фабулі кримінального правопорушення (об'єкт, предмет чи засіб вчинення) з прямими наслідками для її кримінально-правової кваліфікації за групами злочинів; (2) процесуальний механізм верифікації та співвіднесення внутрішньоланцюгових ↔ позаланцюгових даних (on-chain ↔ off-chain) – графових евристик ↔ досьє з перевірки клієнта (KYC/AML), журналів доступу, записів бірж – із визначенням меж похибки та застосуванням тесту відтворюваності; (3) експертно-криміналістичні протоколи збереження вебджерел

і відповідей прикладних програмних інтерфейсів (API) – скрінкасти, цифрові зліпки, хеш-таблиці «сирі ↔ робочі копії», фіксація використаних інструментів, версій і конфігурацій – із встановленням вимог до ланцюга збереження доказів (*chain of custody*); (4) алгоритми міжнародної взаємодії з постачальниками цифрових послуг – запити про заморожування даних (*freeze-запиту*), строки їх зберігання, санкційні та реєстраційні режими – для оперативного отримання позаланцюгових доказів (*off-chain evidence*); (5) модель судового контролю та стандарти мотивування допустимості й належності цифрових доказів, а також правила оцінки вартості, спеціальної конфіскації та фіксації неправомірної вигоди у криптовалютній формі [2; 7; 9; 10; 20; 21; 28; 29; 51; 55; 56].

Отже, виявлені прогалини та узагальнені результати проведеного огляду – від визначення ролі криптовалюти у фабулі кримінального правопорушення до встановлення стандартів документування та інтеграції внутрішньоланцюгових (*on-chain*) і позаланцюгових (*off-chain*) даних із подальшою судовою перевірюваністю – обумовлюють необхідність чіткого формулювання мети й завдань цієї статті.

Метою статті є розроблення цілісної моделі ідентифікації ролі криптовалюти у структурах кримінальних правопорушень відповідних категорій та формування узгоджених процесуально-криміналістичних підходів до їх виявлення, документування і доказування, що забезпечують належність, допустимість і перевірюваність цифрових доказів при збереженні засад змагальності та балансу процесуальних можливостей сторін.

Матеріали і методи. Джерельну базу дослідження становлять чотири взаємопов'язані блоки. *Перший* – міжнародні та галузеві стандарти цифрової криміналістики та розвідки з відкритих джерел (OSINT), які встановлюють вимоги до автентичності, цілісності, атрибуції та відтворюваності цифрових доказів. Зокрема, йдеться про фіксацію джерела, збереження метаданих, хешування, опис інструментів, версій і конфігурацій. До цього блоку належать *Berkeley Protocol*, настанови Європейської мережі судово-експертних установ (ENFSI), пов'язані керівництва з найкращих практик, а також орієнтири Європейського парламенту й Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) для правоохоронних органів [2; 9; 10; 12; 21; 16]. *Другий* блок охоплює нормативно-правову та політико-регуляторну модель транскордонного

доступу до даних і регулювання ринку криптоактивів: Європейський ордер на розслідування (EIO), Регламенти ЄС щодо ринків криптоактивів (MiCA) та супровідної інформації про перекази (TFR), національні акти з протидії відмиванню доходів, а також положення Кримінального процесуального кодексу України [7; 22; 23; 51; 44]. *Третій* блок складається із судової та правозастосовної практики, яка ілюструє стандарти допустимості й належності цифрових доказів, підходи до конфіскації криптоактивів та особливості проваджень щодо криптосервісів і користувачів (*OKX/OKEx, Sterlingov/Bitcoin Fog, Gratkowski, Ulbricht*), а також справи з ринкового нагляду (*SEC v. Coinbase, Kraken, Ripple*) і відомчі настанови Міністерства юстиції США щодо конфіскації цифрових активів [1; 28; 29; 31–36]. Четвертий блок охоплює аналітичні звіти та огляди тенденцій криптозлочинності, підготовлені *Chainalysis, TRM Labs, COPOLAD, Євроюстом, Європол*, Міністерством фінансів США, юридичними фірмами (зокрема *DLA Piper*), а також матеріали українських органів щодо декларування, оподаткування й судового розгляду справ, пов'язаних із криптоактивами [3; 4; 6; 11; 13; 15; 17; 18; 20; 25; 26; 30; 45].

Методологія дослідження поєднує чотири взаємодоповнювальні компоненти. *По-перше*, формально-юридичний аналіз застосовується для розмежування ролі криптовалюти (як об'єкта, предмета або засобу злочину) та деталізації елементів предмета доказування у справах про шахрайство, легалізацію (відмивання) доходів, фінансування забороненої діяльності, порушення фінансового моніторингу, хабарництво та незаконне збагачення. Метод опирається на положення української юридичної доктрини й порівняльно-правові дослідження [24; 37; 42; 43; 48]. *По-друге*, порівняльно-правовий підхід дозволяє зіставити регуляторні режими та процедурні моделі провайдерів (VASP), визначити оптимальні канали для отримання позаблокчейнових доказів (*off-chain*) – через MiCA, TFR, EIO та інші механізми [7; 21–23]. *По-третє*, процесуально-криміналістичний аналіз застосовано для розроблення протоколів фіксації та збереження (консервації) цифрових доказів і електронних слідів: вебресурсів, API-відповідей, лог-файлів, із використанням техніки скрінкастів, форензійних зліпків, хеш-таблиць для «сирих» і робочих копій, документування застосованих інструментів, версій, конфігурацій

і оформлення безперервного ланцюга збереження (chain of custody). В основу покладено стандарти ENFSI, NIST і відповідні орієнтири Європейського парламенту [2; 9; 12; 16].

По-четверте, емпіричний компонент реалізовано у вигляді case-oriented синтезу, що передбачає картографування зв'язків між on-chain і off-chain джерелами (кластеризація адрес, KYC/AML-досьє, біржові журнали доступу, платіжні шлюзи), на підставі судових матеріалів, відкритих джерел і профільних звітів [1; 3; 11; 21; 25; 31; 32].

З метою перевірки належності, допустимості та достатності доказової інформації здійснено криміналістичне зіставлення джерел, спрямоване на забезпечення перехресної перевірки даних, виявлення можливих розбіжностей і мінімізацію похибок. Такий підхід дозволяє зіставити відомості, отримані з різних інформаційних масивів – цифрових, документальних та свідчень осіб, – з метою формування узгодженої та внутрішньо несуперечливої системи доказів, що відповідає критеріям об'єктивності й процесуальної надійності – зіставлення висновків блокчейн-трасування з незалежними off-chain даними, повторна перевірка відтворюваності аналітичної методики, підтверджена можливістю незалежної реплікації з боку захисту на основі наданих хеш-таблиць, експортів даних і описів інструментів [2; 9; 10]. Дотримання стандартів прав людини гарантується через застосування тестів законності, необхідності та пропорційності втручання у приватне життя при отриманні цифрових доказів (у тому числі – через EIO/MLAT), відповідно до практики Європейського суду з прав людини [55; 56], а також із урахуванням національних процесуальних приписів і рекомендацій щодо цифровізації кримінального процесу [44; 54].

Нарешті, український контекст досліджено шляхом верифікації на локальній судовій практиці – через аналіз вироків та ухвал антикорупційної і загальної юрисдикції, в яких криптоактиви виступають як форма неправомірної вигоди або доходу, а також як доказовий інструмент, що вимагає належної фіксації цифрових слідів як майбутніх доказів у матеріалах кримінального провадження [38–41; 49; 50].

Виклад основного матеріалу. Роль криптовалют у відповідному кримінальному правопорушенні (як об'єкта, предмета чи засобу вчинення) має бути визначена по можливості ще до планування оперативно-розшукових заходів під час ОРД або процесуальних

дій в ході досудового розслідування, залежно від способу виявлення та документування ознак правопорушень, пов'язаних із криптовалютою, оскільки від цього залежать кримінально-правова кваліфікація, елементи предмета документування й доказування, допустимі процесуальні інструменти доступу до даних і перелік позаблокчейнових (“off-chain”) джерел (KYC/AML-досьє, журнали доступу, записи біржових рахунків) [22; 23; 42; 43; 48; 51].

Уніфікований підхід спирається на доктрину доказування й судового контролю з вимогами прозорості методики, відтворюваності та ланцюга збереження цифрових слідів (chain of custody) [2; 9; 10; 12; 16; 48; 49] і узгоджується зі стандартами пропорційності втручання у приватність під час отримання транскордонних даних (EIO/MLAT) [7; 55; 56].

З урахуванням актуальної кримінологічної аналітики щодо шахрайств, схем легалізації, обходу санкцій і фінансування забороненої діяльності пропонується класифікація ролей «об'єкт – предмет – засіб» та пов'язані з нею доказові наслідки [3; 4; 11; 13; 14; 21; 25; 26; 30].

Об'єктом є охоронювані кримінальним законом суспільні відносини (власність, фінансова безпека, публічний порядок і порядок управління, довіра до фінансової системи та протидія відмиванню), у тому числі в площині запобігання легалізації доходів і фінансуванню тероризму; доступ до релевантних цифрових даних здійснюється з використанням інструментів, сумісних з європейськими стандартами прав людини й транскордонної співпраці (Європейський ордер на розслідування, тести «якість закону», «необхідність і пропорційність») [7; 13; 22; 23; 30; 51; 55; 56], що в національному процесі поєднується з вимогами допустимості та належної процесуальної форми фіксації електронних слідів і узагальненнями щодо цифровізації провадження [48; 49; 50; 54]. У цьому контексті кіберпростір розглядається як інфраструктурне середовище вчинення посягань із власними моделями слідоутворення, що обумовлює іншу логіку пошуку й фіксації цифрових слідів [54].

Предметом є те, з приводу чого здійснюється посягання або що становить майнову вигоду – криптоактив як майно/нематеріальний актив у складі злочину (токени, баланси гаманців, приватні ключі, seed-фрази, облікові записи бірж, «квазі-грошові» похідні), для чого враховуються податково-облікові підходи та режим декларування, що впливає на доказування

походження і розміру неправомірної вигоди, зокрема у справах про хабарництво чи незаконне збагачення [18; 20; 24; 37; 42; 43; 48; 51]; у компаративному аспекті використовується позиція CJEU щодо природи операцій з віртуальною валютою (Hedqvist) [5], а американська практика окреслює стандарти використання блокчейн-трасування та даних бірж для ідентифікації володіння активом і доведення зв'язку адреси з особою, а також підходи до конфіскації / спецконфіскації цифрових активів [28; 29; 31; 32; 33]. Аналогічно до моделей рейдерських посягань, вирішальним для предмета є фактичний контроль і економічний еквівалент вартості, що підлягає обчисленню для кваліфікації й спеціальної конфіскації [44].

Засобом є інструмент виконання злочину: використання мікшерів / «тумблерів», протоколів підвищеної приватності (privacy-coins), «chain-hopping», крос-чейн-мостів, смартконтрактних сценаріїв (у т. ч. DeFi), сервісів-обфускаторів, а також порушення правил «подорожуючої інформації» при переказах; у такому разі криптовалюта є «каналом» перетворення / маскування / переспрямування вартості, що впливає на кваліфікацію (легалізація доходів, фінансування забороненої діяльності, порушення фінмоніторингу) і на набір доказових питань: ідентифікація протоколу / маршруту, кореляція on-chain висновків із «off-chain» слідами (KYC-досьє, журнали доступу, платіжні зв'язки, договори) [3; 4; 11; 14; 21; 22; 25; 26; 30; 51]. Додатковий доказовий вимір формують провадження у сфері ринкового та регуляторного нагляду за обігом криптоактивів (кваліфікація окремих токенів як фінансових інструментів / цінних паперів; віднесення відповідних сервісів до регульованої біржової / професійної діяльності), результати яких зумовлюють наявність спеціальних (регуляторних) ознак складу кримінального правопорушення та породжують документальні джерела доказів – комплаєнс-документи, матеріали розкриття інформації, ліцензійні (реєстраційні) досьє й наглядові акти – що використовуються як документи у розумінні КПК України [23; 34; 35; 36; 52].

У підсумку чітко розмежування «об'єкт – предмет – засіб» визначає предмет доказування для типових категорій справ: у шахрайствах – факт заволодіння та простежуваність вартості; у легалізації – доведення злочинного походження й трансформаційного ланцюга; у фінансуванні забороненої діяльності – атрибуція адрес / вузлів до бенефіціарів і зв'язок

платежів із забороненими цілями; у порушеннях фінмоніторингу – невиконання обов'язків провайдерів / KYC і порушення TFR; у хабарництві / незаконному збагаченні – ототожнення криптовалюти з неправомірною вигодою й визначення її вартості; у кожному випадку потрібні стандартизовані методики фіксації та перевірюваності (опис інструментів і версій, збереження метаданих і хешів «сирих» та робочих копій, належні канали отримання «off-chain» даних через EIO / MLAT, документи комплаєнсу провайдерів, а також перевірка пропорційності втручання за практикою ЄСПЛ) [2; 3; 7; 9; 10; 12; 16; 18; 20–23; 25; 42; 43; 48; 51; 59; 60].

Роль криптовалюти («об'єкт – предмет – засіб») безпосередньо визначає предмет доказування, формулювання диспозиції та коло ознак складу злочину: коли криптовалюта є предметом шахрайства, ключовими стають доведення факту заволодіння (механізм обману чи зловживання довірою), вартості активу та зв'язку між адресою / гаманцем і конкретною особою, що спирається на трасування транзакцій і їх кореляцію з «off-chain» даними провайдерів (KYC-досьє, журнали доступу, записи бірж) [1; 3; 25; 31–33]; коли вона виконує роль засобу легалізації, фокус зміщується на встановлення злочинного походження вартості, опис трансформаційного ланцюга (мікшери, «chain-hopping», крос-чейн-мости, DeFi-сценарії), визначення ролі посередників (VASPs) і перевірку дотримання ними належної обачності та правил «подорожуючої інформації» [4; 11; 14; 21; 22; 30]; у фінансуванні забороненої діяльності вирішальними є атрибуція вузлів / гаманців до бенефіціарів і зв'язок платежів із забороненими цілями, що потребує поєднання on-chain аналізу з KYC/санкційними переліками та транскордонного доступу до доказів через EIO/MLAT [3; 7; 13; 14; 21; 25]; у справах про порушення фінмоніторингу предметом є невиконання провайдерами обов'язків і процедур (ідентифікація, зберігання та передача даних, дотримання TFR), що підтверджується політиками комплаєнсу, журналами доступів, кореспонденцією з регуляторами та матеріалами наглядових перевірок [6; 12; 22; 23; 51]. Відповідно до вітчизняних реалій додатково підлягають обов'язковому врахуванню деклараційно-податкові режими та механізми фінансового моніторингу, які мають істотне значення для встановлення законності походження активів і визначення (ідентифікації та розміру) неправомірної вигоди; відповідні відомості формують

складову предмета доказування у провадженнях щодо незаконного збагачення та одержання неправомірної вигоди [18; 20; 41; 51], а стандарти допустимості та належності цифрових доказів вимагають прозорості методики, відтворюваності та пропорційності втручання у приватність відповідно до практики ЄСПЛ і національних процесуальних вимог [59; 60; 44; 54]; у регуляторно-ринкових конфліктах (ціннопасажера природа окремих токенів/послуг) кваліфікаційні наслідки конкретизуються у справах *SEC v. Coinbase / Kraken / Ripple* [34–36], тоді як американські кримінальні кейси (*Gratkowski, Ulbricht, Sterlingov*) формують стандарти допустимості та процесуальні межі використання відомостей криптовалютних бірж у доказуванні, окреслюють правові умови, порядок одержання та перевірки автентичності відомостей криптовалютних бірж у кримінальному провадженні, графового аналізу та конфіскаційних підходів [28; 29; 31–33].

Узагальнюючи ці підходи, у додатку наведено таблицю відповідності «роль криптовалют → юридичні наслідки → доказова стратегія», що регламентує порядок та критерії вибору між «предметом», «засобом» і «об'єктом»: для ролі «предмет» фіксуються юридичні наслідки у вигляді встановлення права / факту володіння, вартості, шкоди та спеціальної конфіскації, типові джерела (експорти з блокчейна, дані бірж, KYC-пакети, журнали входів / IP, платіжні зв'язки, дані декларування / оподаткування) і процесуальні інструменти (огляди / вилучення, запити до VASPs, EIO/MLAT), із приписами до консервації й відтворюваності за *Berkeley Protocol / ENFSI / NIST* [2; 7; 9; 16; 18; 20–23]; для ролі «засіб» систематизуються наслідки у вигляді доведення трансформаційного ланцюга та порушень «подорожуючої інформації», джерела (кластери / евристики, журнали API, комплаєнс-політики, санкційні / реєстраційні пакети) та інструменти міжнародної взаємодії й тимчасового замороження, зі стандартами FATF R.15/INR.15, TFR і методичними орієнтирами OSCE / Європарламенту [14; 22; 21; 4; 12]; для ролі «об'єкт» окреслюються посягання на власність / фінансову безпеку/публічні інтереси, джерела (нормативні акти, судовою практикою щодо меж втручання та допустимості електронних доказів), інструменти (процесуальні дії за КПК, EIO, судовий контроль) і стандарти пропорційності та «якості закону» за ЄСПЛ [7; 44; 55; 56].

Структурно-логічна модель також встановлює контрольні точки відтворюваності (опис

інструментів / версій / конфігурацій, хеш-таблиці «сирі ↔ робочі копії», протоколи збереження метаданих, вимоги до незалежної реплікації), перелік типових помилок недопустимості (скріншоти без форензійного еквівалента, відсутність хешів / метаданих, нечіткий метод) [2; 9; 10; 12] і вшиває порівняльно-регуляторний вимір (MiCA/TFR; позиції SEC-кейсів) для виявлення похідних доказів комплаєнсу та ринкового нагляду, релевантних кваліфікацій й доказуванню, з урахуванням української судової практики та специфіки декларування / оподаткування [18; 20; 22; 23; 34–36; 38–41].

Залежно від складу злочину, його підвідомчості та підслідності первинні дії з виявлення, фіксації та збереження цифрових (електронних) слідів можуть виконувати працівники оперативних та контррозвідувальних підрозділів органів правопорядку, а також слідчі / детективи; у всіх випадках вони мають діяти в межах процесуальної форми та з урахуванням транскордонного характеру криптоактивів і стандартів прав людини [7; 44; 55; 56]. *On-chain* джерела охоплюють дані публічних блокчейн-реєстрів, що отримуються через блокчейн-експлорери та інструменти графового аналізу транзакцій, з подальшим формуванням адресних кластерів і застосуванням евристик (наприклад, «спільне витрачання», «зміна» тощо); при цьому обов'язковими є опис використаних інструментів / версій / конфігурацій, збереження метаданих і хешування експорту як передумова відтворюваності, а також чітке фіксування меж інференцій і ризиків хибнопозитивних зв'язків (особливо в контексті мікшерів, DeFi та «chain-hopping») [2; 3; 8–10; 25; 26]. *Off-chain* джерела формуються з матеріалів провайдерів і посередників (VASPs): журнали доступу й сесій, KYC/AML-досьє, записи біржових рахунків, договори, платіжні зв'язки, листування підтримки; їх одержання здійснюється через процесуальні запити, у т. ч. транскордонні канали (EIO/MLAT), а для юрисдикцій загального права – також через судові виклики/субпоени до провайдерів; ключову роль відіграють вимоги FATF R.15/INR.15 та «подорожуючої інформації» TFR, що зобов'язують VASPs зберігати і передавати ідентифікаційні дані, корисні для атрибуції бенефіціара [7; 14; 21–23; 29].

Як засвідчує практика тимчасового доступу, зволікання з ухвалою та слабка примусовість її виконання прямо підвищують ризики втрати логів / технічних записів; отже, запити до постачальників послуг у сфері віртуальних

активів (VASP) мають ініціюватися без зволікань і супроводжуватися заходами збереження: журналів доступу та сесій (IP-адреси, агент користувача, «відбиток» пристрою, файли cookie, маркери сесії), пакетів KYC/AML (ідентифікаційні дані клієнта, дати й часи верифікації, ризиковий профіль), біржових записів і технічних журналів (залишки на рахунках, ордери, зарахування / виведення, адреси та ідентифікатори транзакцій, маршрути переказів), а також судово-технічних (комп'ютерно-технічних) знімків і експорту даних через програмні інтерфейси прикладних систем (API) із фіксацією використаних інструментів, їхніх версій, конфігурацій, часових міток і часового поясу; обов'язковим є хешування «сирих» і робочих копій, зазначення строків зберігання у провайдера та визначення відповідальної особи за збереження документів; паралельно необхідно надіслати звернення про замороження рахунків / адрес і продублювати запити каналами Європейського ордеру на розслідування та міжнародної правової допомоги для підтвердження консервації даних і недопущення їх ротації чи втрати [53].

Судова практика підтверджує можливість і належність використання даних бірж і графового аналізу для встановлення контролю над гаманцем, а також формує підходи до конфіскації цифрових активів (Gratkowski; Ulbricht; Sterlingov), тоді як матеріали справ щодо провайдерів (у т. ч. OKX/OKEx) демонструють доказове значення комплаєнс-політик, логів і KYC-пакетів [1; 28; 31–33]. OSINT і відкриті цифрові сліди потребують суворого дотримання правил автентичності та цілісності: Збирання цифрових джерел здійснюється шляхом виконання скрінкастів та судово-технічних (форензійних) знімків із обов'язковою фіксацією першоджерела (URL), часової мітки (дата-час) та часового поясу, збереженням повного набору метаданих і негайним хешуванням «сирих» і робочих копій у межах ланцюга збереження доказів. Верифікація отриманих матеріалів передбачає встановлення автентичності, атрибуції й контексту їх виникнення; методика збору й аналізу має бути описана таким чином, щоб стороні захисту та суду була забезпечена можливість незалежної перевірки (відтворення) результатів (з урахуванням орієнтирів Berkeley Protocol, ENFSI, NIST та відповідних настанов Європарламенту й ОБСЄ) [2; 9; 10; 12; 16; 21].

Враховуючи підхід ЄСПЛ до якості закону й пропорційності, а також національні вимоги до процесуальних документів, рекомендована

послідовність дій для оперативних підрозділів і слідчих/детективів така: «виявлення → збереження → перевірка → протоколювання». *На етапі виявлення* здійснюється швидке картографування on-chain руху вартості з виявленням «критичних вузлів» (біржі, шлюзи, VASPs) та паралельний OSINT-збір; *на етапі збереження* здійснюється створення судово-технічних (комп'ютерно-технічних) знімків екрана та скрінкастів, експорт даних із блокчейн-оглядачів (*explorers*) та програмних інтерфейсів прикладних систем (API) із детальним описом використаних інструментів, їхніх версій і конфігурацій; формується хеш-таблиця відповідності між «сирими» та робочими копіями даних; ініціюються термінові процесуальні запити до провайдерів послуг у сфері віртуальних активів (VASPs) щодо замороження активів (*freeze-звернення*) та збереження журналів доступу і матеріалів KYC/AML-ідентифікації; *на етапі перевірки* – здійснюється дублювання експорту даних альтернативними інструментами та незалежна верифікація отриманих результатів; проводиться перехресна перевірка висновків, отриманих із блокчейна (on-chain), із позаблокчейновими матеріалами (off-chain) шляхом зіставлення транзакційних графів із KYC / логами доступу, платіжними слідами й іншими позаблокчейновими джерелами; фіксуються розбіжності, їхня інтерпретація та оцінка ризику хибнопозитивних інференцій; *на етапі протоколювання* – у процесуальному документі детально описуються джерела даних, застосовані алгоритми й евристичні трасування, параметри інструментів (назва ПЗ, версія, конфігурація), методи експорту й трансформації даних, часові мітки, середовище збору та відповідальні особи; окремим додатком до протоколу додаються хеш-таблиці «сирі ↔ робочі копії», контрольні логи, конфігураційні файли та вказівки щодо меж технічної похибки й процедур незалежної перевірки (реплікації) отриманих результатів [2; 9; 12; 21; 44; 54–56].

Залежно від складу злочину, підвідомчості та підслідності, а також форми провадження дії з документування і збереження цифрових слідів здійснюють працівники оперативних і контррозвідувальних підрозділів під час ОРД/КРД, чи слідчі / детективи під час досудового розслідування; у всіх випадках потрібні чітка процесуальна форма й дотримання стандартів прав людини та транскордонної співпраці [7; 44; 55; 56].

Ланцюг збереження доказів (*chain of custody*) вимагає фіксації першоджерела (URL, хеші

сторінок / файлів, час / часовий пояс), середовища збору жоказів (ОС, мережеві параметри), інструментів і їх версій / конфігурацій, а також контрольних логів; незмінність забезпечується створенням «сирих» і робочих копій та збереженням їх хеш-значень у протоколі [2; 9; 10; 12; 16].

Для *відтворюваності (reproducibility)* методика має описувати алгоритми трасування, застосовані евристики, межі похибки та процедури незалежної перевірки стороною захисту (повторний експорт, альтернативні інструменти, звірка хешів «сирих» і робочих копій) [2; 9; 10; 12]. *Протокольні рішення* при роботі з «живими» вебджерелами, сторінками бірж і API-викликами передбачають скрінкасти або форензійні знімки із фіксацією метаданих, журналів мережевих запитів і часу, додаванням до протоколу хеш-таблиць і конфігурацій; за потреби доступу до захищених даних або приватних записів провайдерів слідчий / детектив забезпечує належну авторизацію (судовий дозвіл) та відображає її реквізити у процесуальному документі [2; 9; 12; 44]. Окремі процесуальні акти щодо осіб зі спеціальним статусом здійснюються *лише* суб'єктами з виключною компетенцією; делегування таких повноважень *не допускається*, а порушення порядку нівелює правові наслідки процесуального акту [57].

Транскордонне одержання позаблокчейнових матеріалів (*off-chain*) (KYC/AML-пакети, журнали доступів, записи рахунків, договори, кореспонденція підтримки) здійснюється через Європейський ордер на розслідування або інші канали міжнародної допомоги; при цьому дотримуються вимоги законності, необхідності й пропорційності втручання, визначені практикою ЄСПЛ [7; 55; 56]. Для провайдерів діють стандарти FATF щодо віртуальних активів і VASP (R.15/INR.15), а також правила «подорожуючої інформації» TFR; їх виконання створює структуровану доказову базу (ідентифікаційні дані відправника/одержувача, маршрути, провайдери), яку потрібно своєчасно консервувати [14; 22].

Особливості так званого «невідкладного збереження» цифрових даних зумовлені високим ризиком їх швидкої втрати, що потребує негайної фіксації цифрових слідів із дотриманням вимог щодо забезпечення їх цілісності та достовірності (видалення акаунтів, ротація логів, зміна конфігурацій сервісів). У таких випадках ініціюються звернення про тимчасове збереження даних (freeze-запити) до постачальників послуг у сфері віртуальних активів (VASPs) чи

криптовалютних бірж, фіксуються контрольні знімки та експорти з інструментів із негайним хешуванням, а в протоколі зазначаються часові межі зберігання даних у провайдерів і здійснені дії щодо їх продовження [2; 9; 10; 21].

Судова й відомча практика деталізує допустимість використання даних бірж і блокчейн-трасування (ідентифікація контролю над гаманцем, кореляція адрес з особою) та підходи до конфіскації / спеціальної конфіскації цифрових активів; ці орієнтири слід відтворювати у протоколі описуються методика та параметри збору, забезпечуючи відтворюваність і можливість незалежної перевірки результатів стороною захисту та судом [28; 29; 31; 32; 33].

Нарешті, у національному контексті документування має відповідати вимогам КПК України та узагальненням щодо цифровізації провадження, а процесуальний контроль суду – перевіряти ланцюг збереження, прозорість методики та відповідність зібраних матеріалів стандартам належності й допустимості [44; 54].

Ідентифікацію суб'єкта та ланцюга бенефіціарів здійснюють, залежно від складу злочину, підвідомчості та підслідності, як працівники оперативних і контррозвідувальних підрозділів органів правопорядку, так і слідчі / детективи; базовим є дотримання KYC/AML-стандартів провайдерів віртуальних активів та вимог до «подорожуючої інформації», що задають мінімальний доказовий набір: установчі та верифікаційні дані клієнта (ID), реєстраційні й платіжні атрибути, журнали доступу та IP/пристроїв, історія транзакцій, ризик-профілі й журнали комплаєнс-перевірок [12; 14; 21; 22].

Повнота таких пакетів перевіряється через внутрішні політики VASP і державний нагляд, а у транскордонних епізодах – через інструменти міжнародної допомоги (Європейський ордер на розслідування) та канали взаємодії з іноземними провайдерами [7; 12; 21]. Встановлення відповідності («люстра») між блокчейн-адресами та конкретними фізичними або юридичними особами досягається шляхом поєднання кластеризації на основі даних, зафіксованих у блокчейні (on-chain), і графового аналізу з інформацією поза межами блокчейна (off-chain), зокрема матеріалами ідентифікації клієнтів (KYC), журналами доступу криптовалютних бірж, платіжними слідами та службовою кореспонденцією із сервіс-провайдерами. При цьому необхідно враховувати поширені схеми ухилення від ідентифікації, зокрема

використання мікшерів та «тумблерів», криптовалют із підвищеним рівнем конфіденційності (privacy-coins), практики переходу між ланцюгами блокчейнів (chain-hopping) і застосування міжланцюгових (крос-чейн) мостів. Важливо документувати не лише сам трансформаційний маршрут криптоактивів, а й точки їх входу та виходу через регульовані сервіси [3; 4; 21; 25; 26].

Судова практика підтверджує як можливість, так і належність використання даних криптовалютних бірж та результатів блокчейн-трасування з метою доведення фактичного контролю особи над криптогаманцем і встановлення зв'язку між конкретною адресою та її користувачем (справи *Gratkowski, Ulbricht, Sterlingov*). У цих рішеннях також формуються підходи до правового механізму конфіскації цифрових активів, а також до застосування судових викликів (subpoena) та запитів до постачальників цифрових послуг у поєднанні з міжнародними запитами про правову допомогу [7; 28; 29; 31–33].

Показові кримінальні провадження щодо діяльності криптовалютних провайдерів демонструють істотну доказову вагу досьє з ідентифікації клієнтів (KYC), журналів доступу, матеріалів щодо санкційного статусу, реєстрації та внутрішніх політик з дотримання вимог фінансового моніторингу (комплаєнсу) для атрибуції бенефіціарних власників і встановлення ролі постачальників віртуальних активів (VASPs) як посередників. Також вказані провадження виявляють тісний взаємозв'язок між доказуванням та режимами ринкового нагляду й державної реєстрації суб'єктів [1; 11; 13; 34–36].

У підсумку, належна ідентифікація особи як учасника правовідносин з криптоактивами спирається на триєдину методологію: (1) технічно верифіковані висновки, отримані з блокчейн-аналізу (on-chain); (2) повні та автентичні масиви даних KYC і логів доступу (off-chain); (3) матеріали міжнародної правової взаємодії, здобуті з дотриманням процесуальних гарантій і принципу відтворюваності (реплікативності) методики, необхідної для перевірки стороною захисту [2; 7; 12; 21].

У транскордонних кримінальних епізодах базовими інструментами отримання позаблокчейнових (off-chain) матеріалів – таких як журнали доступу, ідентифікаційно-фінансові пакети KYC/AML, виписки з рахунків, копії договорів та службова кореспонденція провайдерів – є механізми міжнародної правової допомоги та адресні запити до постачальників послуг, пов'язаних із віртуальними активами (VASPs)

і криптовалютних бірж. З метою оперативної та формалізованої передачі електронних доказів активно застосовується Європейський ордер на розслідування (EIO). Одночасно використовуються термінові канали збереження даних (preservation / freeze-requests), які спрямовані на попередження втрати журналів доступу та технічних записів [7; 11; 12; 21].

Додатковий регуляторний контур формують стандарти Групи розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) щодо віртуальних активів і постачальників відповідних послуг (рекомендація 15 та її тлумачення – R.15/INR.15), а також правила «подорожуючої інформації» (Travel Rule), передбачені Регламентом ЄС про перекази коштів (TFR). Вказані акти покладають на провайдерів обов'язок зберігати та передавати ідентифікаційні дані, що супроводжують транзакції, що, у свою чергу, істотно підвищує доказову цінність отриманих інформаційних пакетів [14; 22].

Для забезпечення допустимості таких даних в українському кримінальному провадженні необхідне чітке узгодження формальних вимог іноземної юрисдикції з процесуальною формою українського права. Це передбачає процесуальну перевірку достовірності та належності отриманих доказів шляхом належного опису джерела й каналу передачі, підтвердження автентичності, повноти та цілісності інформації, документування застосованих інструментів, версій програмного забезпечення, конфігурацій, а також хешування як «сирих» копій, так і робочих екземплярів файлів відповідно до вимог Берклійського протоколу, настанов Європейської мережі судово-експертних установ (ENFSI) та орієнтирів Європейського парламенту [2; 9; 10; 12]. Усі ці дії забезпечують відтворюваність цифрового доказу та його подальшу перевірюваність у суді.

Додаткові орієнтири для формування запитів, процесуального впорядкування доказової інформації та її подальшого використання у кримінальному провадженні містяться в практичних керівництвах для правоохоронних органів, зокрема у матеріалах Організації з безпеки і співробітництва в Європі (OSCE), а також у судових та координаційних оглядах Євроюсту (Eurojust), які дають змогу конкретизувати адресність вимог до постачальників послуг у сфері віртуальних активів (VASPs) і криптовалютних бірж, а також визначити очікуваний «мінімальний набір» технічних полів у відповідях [11; 21].

З урахуванням притаманних міжнародному обміну ризиків – таких як відмова у наданні інформації, часові затримки, фрагментарні відповіді – доцільним є проведення попередньої кореляції запитуваної інформації з відкритими джерелами (OSINT) та результатами аналізу блокчейнових транзакцій (*on-chain*) ще на етапі ініціювання запиту, що дозволяє обґрунтувати його релевантність і підвищити його ефективність. Крім того, рекомендується дублювати канали звернення – зокрема, шляхом одночасного направлення запиту у формі Європейського ордеру на розслідування (ЕІО) та прямого запиту до провайдера (за наявності відповідної договірної чи процесуальної можливості), а також максимально конкретизувати у запиті предмет дослідження, часові рамки, технічні атрибути і поля. Для цього варто спиратися на аналітику ризиків, типові практичні кейси та профільні методичні матеріали [3; 4; 12; 30].

Усі дії, пов'язані з отриманням і подальшим використанням цифрових доказів, мають здійснюватися з дотриманням стандартів верховенства права, законності, необхідності та пропорційності втручання у приватне життя, сформульованих у практиці Європейського суду з прав людини. Це вимагає чіткої фіксації підстав і меж доступу до інформації, а також наявності ефективного процесуального контролю на національному рівні [44; 54; 55; 56].

Нарешті, з урахуванням нормативно визначених обов'язків провайдерів послуг, закріплених у Регламенті ЄС про ринки криптовалют (MiCA) та Регламенті щодо передавання супровідної інформації про перекази коштів і криптовалют (TFR), а також наглядових очікувань до їхньої діяльності, у змісті міжнародних і процесуальних запитів доцільно прямо посилається на їхні обов'язки щодо ведення обліку, зберігання та забезпечення передачі «подорожньої інформації»¹. Це полегшує встанов-

лення бенефіціарної приналежності транзакцій і дозволяє здійснити подальшу інтеграцію отриманих позаблокчейнових матеріалів з висновками, сформованими на основі блокчейнового аналізу (*on-chain*) [22; 23].

Судова практика Сполучених Штатів Америки підтверджує допустимість використання даних криптовалютних бірж і результатів графового аналізу для доведення фактичного контролю особи над криптогаманцем і подальшої конфіскації цифрових активів, що засвідчено, зокрема, у справах *Gratkowski*, *Ulbricht*, *Sterlingov*. Водночас політики Міністерства юстиції США щодо конфіскації цифрових активів містять структуровані вимоги до їх збереження, атрибуції та фіксації доказового ланцюга. У справах, пов'язаних із ринковим наглядом і регуляторним статусом криптовалют (*SEC v. Coinbase*, *Kraken*, *Ripple*), суди додатково конкретизують юридичні ознаки, що породжують похідні джерела доказів – документи розкриття, ліцензійні матеріали, комплаєнс-звіти тощо [28; 29; 31; 32–36].

У національному контексті питання належності цифрових доказів охоплює також необхідність звірки з даними декларування та оподаткування – зокрема, встановлення походження й вартості активів – що є ключовим для розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним збагаченням, одержанням неправомірної вигоди та іншими корупційними правопорушеннями. Додатково потребується узгодження з вимогами кримінального процесуального законодавства України та антикорупційної правозастосовної практики [18; 20; 41; 44; 54].

У підсумку, цифровий доказ визнається одночасно належним і допустимим, якщо він отриманий із дотриманням принципу законності доступу, забезпечує процесуальну відтворюваність та криміналістичну перевірюваність результатів фіксації, узгоджується з іншими джерелами доказової інформації як у межах ланцюга транзакцій (*on-chain*), так і поза ним (*off-chain*), а також надає суду можливість здійснити повноцінну, всебічну та мотивовану оцінку з урахуванням стандартів Європейського суду з прав людини щодо права на приватність, змагальності та процесуальної справедливості [2; 7; 9; 10; 12; 44; 54–56].

Алгоритм доказової інтеграції в подібних справах доцільно реалізовувати поетапно. Сама логіка комплексних актів (складання, вручення,

¹ У процесуально-криміналістичному розумінні йдеться про нормативно регламентований обіг даних, що супроводжують фінансові або криптоактивні трансакції, зокрема ідентифікаційні відомості про відправника, отримувача, мету операції та пов'язані KYC/AML-атрибути. Така інформація, що «подорожує» разом із трансакцією через мережу постачальників послуг віртуальних активів, становить частину ланцюга доказового походження електронних даних, з огляду на її роль у відтворенні фактичного шляху активів, зв'язків між учасниками та джерела фінансування.

Посилання на ці обов'язки у запитах – як до постачальників послуг (VASPs), так і до компетентних органів держав-членів ЄС – надає процесуальному зверненню юридично обґрунтованого характеру та підсилює його доказову вагу, оскільки забезпечує прив'язку вимоги до встановлених регуляторних стандартів належного збері-

гання й передачі «подорожньої інформації» у межах контролю за фінансовими потоками та запобігання легалізації злочинних доходів.

роз'яснення прав, внесення до ЄРДР) демонструє, що *кожен елемент* має бути *окремо зафіксований* у протоколах/додатках [57, с. 59]. На першому етапі слід сформулювати фабулу правовідносин і чітко визначити процесуальну роль криптовалюти в межах провадження – як об'єкта, предмета чи засобу вчинення злочину, з подальшим закріпленням наслідків для кваліфікації, визначенням елементів предмета доказування та типових джерел інформації [42; 43; 48; 49]. Далі вибудовується план збирання доказів за логікою *“on-chain → off-chain → OSINT”*, із картографуванням критичних вузлів цифрової інфраструктури (біржі, платіжні шлюзи, VASP-провайдери, криптосервіси) та визначенням першочергових дій для їх швидкої консервації [3; 21; 25; 26].

Наступний крок передбачає консервацію, протоколювання та хешування цифрових слідів: створення «сирих» і робочих копій, побудову хеш-таблиць, фіксацію джерела, часу та середовища збору, а також повний опис інструментів, версій і конфігурацій, які були використані під час добування інформації – що є передумовою відтворюваності результатів [2; 9; 10; 12; 16]. Далі здійснюється одержання позаблокчейнових (*off-chain*) матеріалів – KYC/AML-пакетів, журналів доступу, біржових записів, договорів і службового листування – шляхом належних процесуальних запитів, зокрема транскордонних (через Європейський ордер на розслідування або MLAT), з урахуванням положень стандарту FATF R.15/INR.15 та правил зберігання і передавання ідентифікаційних даних у межах «подорожуючої інформації» (Travel Rule), передбачених Регламентами TFR та MiCA. Зібрані таким чином матеріали співставляються з висновками блокчейн-аналізу з метою підтвердження релевантності й належності інформації [7; 14; 21–23; 29].

На наступному етапі виконується експертна перевірка застосованої методики: здійснюється повторне відтворення результатів за допомогою інших інструментів, звіряються хеш-значення «сирих» і робочих копій, фіксуються межі технічної похибки та описуються застосовані евристичні графового аналізу [2; 9; 10; 12; 16]. Далі готується доказовий блок для судової презентації: логічно структурований масив доказів із пояснювальними таблицями та схемами, що містить чіткі відповіді на контрольні питання суду – щодо джерела, законності доступу, авторизації, прозорості методики, відтворюваності та пропорційності втручання. На цьому етапі можуть бути корисними методичні рекомендації

для суддів, координаційні огляди, а також національні процесуальні приписи й стандарти захисту прав людини [11; 28; 44; 55; 56].

Завершальним етапом є перевірка можливості перевірки доказу стороною захисту, що передбачає надання їй доступу до «сирих» даних, хеш-сум, конфігурацій інструментів та протоколів збору. Забезпечення такого доступу дозволяє стороні захисту поставити обґрунтовані контрехпертні питання, повторити аналітичні дії й здійснити перевірку достовірності доказів, що є ознакою дотримання принципу змагальності та підвищує доказову спроможність усього зібраного матеріалу як на досудовому слідстві, так і в суді [2; 9; 10; 12].

З урахуванням того, що дії з виявлення, документування та фіксації цифрових слідів у кримінальному провадженні здійснюються не лише слідчими, детективами та прокурорами, але й працівниками оперативних підрозділів у межах здійснення оперативно-розшукової діяльності, а у провадженнях щодо злочинів проти основ національної безпеки – також співробітниками підрозділів контррозвідувальної діяльності, доцільним є запровадження уніфікованого набору інструментів для всіх зазначених суб'єктів.

По-перше, це стандартизовані контрольні переліки, що охоплюють повний цикл роботи з цифровими слідами: від аналізу блокчейн-даних (*on-chain*), позаблокчейнових джерел (*off-chain*) та відкритих джерел розвідки (OSINT) до фіксації джерела, метаданих, часу, опису інструментів та їхніх версій, побудови хеш-таблиць для «сирих» і робочих копій. Такі переліки повинні також передбачати дотримання вимог законності доступу, зокрема з урахуванням механізмів транскордонної взаємодії (EIO/MLAT), принципу пропорційності втручання у приватність, забезпечення супровідної ідентифікаційної інформації щодо переказів (*Travel Rule*), а також відповідності доказовим критеріям допустимості та належності, сформульованим як на національному, так і на міжнародному рівнях [2; 7; 9; 10; 12; 21–23; 44; 54–56].

По-друге, мають бути передбачені шаблони процесуальних і відомчих документів, адаптовані до різних стадій збору й використання цифрових слідів. Зокрема:

– «Протокол (акт) огляду веб-ресурсу/API-ендпоінту» – з полями для зазначення URL, дати й часу огляду, часової зони, мережових журналів, параметрів запитів/відповідей, скрінкастів або форензійних знімків та їхніх хеш-значень;

– «Додаток із хеш-таблицями» – для документування ідентичності «сирих» і робочих копій;

– «Опис інструментів і методики» – з обов'язковим зазначенням програмного забезпечення, його версії, налаштувань, меж технічної похибки, застосованих евристик та результатів перевірки відтворюваності;

– «Запит про міжнародну правову допомогу (EIO/MLAT)» – з конкретизованими полями для KYC-даних, логів, записів рахунків і посилань на регуляторні зобов'язання за MiCA/TFR;

– «Freeze-request» – запит про замороження активів, адресований криптобіржі чи VASP-провайдеру;

– «Супровідний рапорт (ОРД/КРД)» – документ, що забезпечує належну інтеграцію інформації, отриманої в межах оперативно-розшукової чи контррозвідувальної діяльності, у кримінальне процесуальне провадження [2; 7; 12; 21; 22; 23; 44].

По-третє, доцільним є формування мінімального пакета для судової перевірки та доступу сторони захисту, який забезпечує можливість незалежної реплікації отриманих результатів. Такий пакет має включати: сирі експорти (raw-exports) та контрольні знімки з хешами; журнали доступу та технічні логи; повний опис застосованих інструментів, версій та конфігурацій; опис методики аналізу; документи комплаєнсу провайдера (KYC/AML-пакети, внутрішні політики, підтвердження дотримання Travel Rule); реквізити авторизації доступу (ухвали слідчого судді, EIO/MLAT); підтвердження дотримання стандартів прав людини щодо законності, необхідності та пропорційності втручання. У справах із ризиками відмивання доходів або фінансування тероризму додатково мають бути враховані посилання на виконання рекомендацій FATF R.15/INR.15 та дотримання національного режиму протидії легалізації (відмиванню) доходів [14; 21; 22; 23; 51], а за наявності – також матеріали щодо конфіскації або спеціальної конфіскації та збереження цифрових активів [28].

Для визначення пріоритетності дій оперативних, контррозвідувальних, слідчих і процесуальних підрозділів доцільно орієнтуватися на оновлені кримінологічні та комплаєнс-звіти, аналітичні матеріали й координаційні огляди, підготовлені провідними міжнародними інституціями – зокрема *Chainalysis* (аналітична платформа з розслідування блокчейн-транзакцій), *TRM Labs* (система моніторингу ризиків у сфері віртуальних активів), Програмою співпраці

в галузі боротьби з наркотиками та відмивання коштів (COPOLAD), Програмою співпраці в галузі боротьби з наркотиками та відмивання коштів (COPOLAD), Європейським координаційним центром з питань правосуддя (Eurojust), Європейським парламентом та Організацією з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). Зазначені документи містять практичні рекомендації щодо обґрунтування релевантності запитів до постачальників послуг у сфері віртуальних активів (VASP), ідентифікації критичних вузлів криптоекосистеми та мінімізації ризиків втрати доказової інформації на всіх етапах її збирання й фіксації [3; 4; 11; 12; 21; 25; 26].

Межі допустимих інтерпретацій результатів аналізу даних у блокчейні (*on-chain*) визначаються публічним характером самого реєстру та природою застосованих евристик. Зокрема, графові методи дозволяють виявляти кореляції між окремими адресами або кластерами, однак самі по собі не забезпечують достовірної особистої атрибуції без незалежних позаблокчейнових (*off-chain*) підтверджень – таких як досьє клієнта (KYC), журнали доступу, платіжні сліди. Саме тому сучасні стандарти належності цифрових доказів вимагають не лише доказової надмірності (*redundancy of proof*), але й прозорого опису застосованих припущень, меж технічної похибки та методологічних обмежень [2; 8–11; 21].

За умов використання мікшерів, протоколів з підвищеним рівнем конфіденційності, децентралізованих фінансових сервісів (*DeFi*) або у разі багаторазових транзакцій між різними блокчейнами (*“chain-hopping”*), істотно зростає ризик формування хибнопозитивних зв'язків, що потребує попередньої валідації шляхом співставлення з даними, отриманими від постачальників послуг у сфері віртуальних активів, та обов'язкового дотримання вимог щодо збереження і передачі супровідної ідентифікаційної інформації відповідно до правила «подорожуючої інформації» (*Travel Rule*) [3; 4; 22–26].

У транскордонному вимірі стандарти доказової достатності ґрунтуються на комбінації формалізованих інструментів доступу до цифрових даних, зокрема Європейського ордеру на розслідування (EIO), дотримання процесуальної форми національного законодавства, а також вимог до цифрової криміналістики (форензика): чітка ідентифікація джерела, збереження метаданих, хешування «сирих» і робочих копій, опис використаних інструментів, їхніх версій та конфігурацій [2; 7; 9; 10; 12; 16; 44; 54].

Європейський суд з прав людини у своїй усталеній практиці сформулював імперативні процесуально-правові межі допустимого втручання держави у сферу приватного життя, які охоплюють критерії законності, необхідності у демократичному суспільстві та пропорційності поставленій меті. Ці межі визначають не лише формальні умови легітимності втручання, а й обсяг обов'язку держави забезпечити його процесуальну перевірюваність.

У контексті кримінального провадження це означає, що сторона обвинувачення зобов'язана довести не лише техніко-процесуальну коректність способу одержання цифрових доказів, а й наявність реального та ефективного судового контролю, який забезпечує передбачуваність, підзвітність і можливість перевірки втручання у приватність. Одночасно суд має надати вмотивовану оцінку кожному випадку обмеження прав людини, засвідчивши, що таке втручання було обґрунтованим, пропорційним і невід'ємним від завдань кримінального правосуддя, а не здійснювалося з надмірним чи дискреційним відхиленням від принципу верховенства права [50; 52; 55].

Узгодження технічних та процесуальних вимог проявляється в трьох ключових аспектах. *По-перше, відтворюваність (reproducibility):* методика збору й аналізу цифрових доказів має бути описана таким чином, щоб сторона захисту могла здійснити незалежну перевірку результатів. Це зумовлює обов'язковість ведення хеш-таблиць, журналів дій та детального опису параметрів інструментів і середовища збору [2; 9; 10; 12; 16].

По-друге, належність: будь-які аналітичні висновки, зроблені на основі on-chain аналізу, повинні бути підтверджені незалежними off-chain джерелами, отриманими в установленому законом порядку, у тому числі через механізми міжнародної правової допомоги (EIO/MLAT) [7; 11; 21].

По-третьє, регуляторний контур: обов'язки постачальників послуг у сфері віртуальних активів (VASP) щодо збереження й передачі ідентифікаційних атрибутів переказів відповідно до Регламенту TFR та вимоги щодо ринкового комплаєнсу, закріплені в Регламенті MiCA, формують структуровані масиви даних. Проте процесуальна якість таких даних безпосередньо залежить від правильності формулювання запитів, дотримання встановлених процедур нагляду та наявності судового контролю [22; 23].

Ризики використання автоматизованих інструментів аналізу без належного судового

контролю полягають у непрозорості алгоритмів обробки даних, прихованих евристичних припущеннях та використанні так званих «чорних скриньок» візуалізації графових зв'язків. За таких умов суди вимагають забезпечення пояснюваності результатів, опису джерел потенційних похибок, меж застосовності інструментів та можливості незалежної перевірки отриманих висновків.

Судова практика Сполучених Штатів демонструє, що дані криптовалютних бірж і результати блокчейн-трасування можуть визнаватися належними доказами лише за умови дотримання процесуальної дисципліни, наявності чіткої атрибуції та забезпечення прозорості методології фіксації цифрових слідів [28; 29; 31–33]. Водночас регуляторні провадження, зокрема у справах *SEC v. Coinbase*, *Kraken* та *Ripple*, ілюструють, що віднесення токенів до категорії цінних паперів породжує низку похідних джерел доказової інформації – документи про розкриття інформації, матеріали ліцензування, комплаєнс-політики, – які підлягають інтеграції у кримінальні провадження із дотриманням вимог автентичності та належного ланцюга збереження (*chain of custody*) [34–36].

Національний правовий контекст зумовлює додаткові процесуальні та криміналістичні вимоги до встановлення фактичних обставин, пов'язаних із володінням і використанням цифрових активів. Податкові та деклараційні обов'язки осіб виступають істотним елементом доказування, оскільки вони безпосередньо впливають на правову кваліфікацію походження активів, визначення їх законного статусу, а також оцінку вартості в аспекті можливого незаконного збагачення, одержання неправомірної вигоди чи зловживання службовим становищем.

У кримінальному процесі ці дані мають доказове значення для встановлення відповідності майнового стану суб'єкта його офіційним доходам, ідентифікації джерел формування цифрових активів, а також розмежування законних і тіньових фінансових потоків, що використовуються у схемах легалізації чи приховування неправомірних доходів. Такий підхід забезпечує не лише економічно-фінансову, але й процесуально-правову атрибуцію цифрових активів, перетворюючи їх на предмет об'єктивного аналізу у доказуванні корупційних злочинів.

При цьому судова практика України характеризується підвищеними вимогами до фіксації цифрових слідів, обґрунтування їх належності та допустимості, а також до мотивування

процесуального рішення щодо визнання таких даних доказами [18; 20; 38–41; 44; 54].

Узагальнюючи, межі допустимих інференцій (висновків) у кримінальному провадженні визначаються тим, наскільки прозоро, обґрунтовано та відтворювано сторона обвинувачення поєднує висновки блокчейн-аналізу (*on-chain*) з незалежними позаблокчейновими джерелами (*off-chain*), дотримується процедур міжнародного правового доступу (зокрема через Європейський ордер на розслідування або MLAT), а також відповідає вимогам законності, необхідності та пропорційності втручання, сформульованим у практиці Європейського суду з прав людини.

Доказова достатність у таких справах досягається не візуальною переконливістю графів, а якістю зібраного ланцюга збереження цифрових доказів і можливістю їх незалежної реплікації стороною захисту. Автоматизовані інструменти аналізу можуть застосовуватись виключно як частина відкритої методики, яка передбачає опис меж похибки, фіксацію всіх параметрів аналізу та підлягає процесуальному й судовому контролю. Отже, саме процесуальна форма є необхідною умовою трансформації технічних артефактів цифрового середовища у належні й допустимі докази в кримінальному судочинстві.

Таким чином криптовалюта як *об'єкт, предмет та засіб* вчинення злочину це не лише теоретичні категорії: воно детермінує структуру предмета доказування, допустимі процесуальні інструменти доступу, джерела *on-/off-chain* та модель судового контролю. Для всіх категорій справ обов'язковими є: (1) *прозора методика* (опис інструментів/версій, межі евристик, параметри збору); (2) *відтворюваність* (хеш-таблиці «сирі ↔ робочі копії», журнали мережних звернень, конфігурації); (3) *легітимні канали доступу* (EIO/MLAT, процесуальні ухвали, Travel Rule/MiCA-зобов'язання провайдерів) із дотриманням тестів законності, необхідності та пропорційності. Усі аналітичні висновки *on-chain* підлягають *верифікації незалежними off-chain джерелами* (KYC/лог-дані/комплаєнс-матеріали) і включаються до процесуальних документів так, щоб сторона захисту мала *реальну можливість незалежної реплікації*.

Зазначені гарантії не є «надмірним формалізмом»: за відсутності належної суб'єктності/процедури доступу або дефектів у ланцюгу збереження ризик недопустимості даних зростає кратно. Саме тому поряд із технічною

коректністю техніко-криміналістичних дій вирішального значення набуває процесуальний механізм – від обґрунтованого вибору належного інструмента міжнародної правової допомоги та визначення адресності запиту до послідовної фіксації кожного етапу збирання, перевірки й аналітичної обробки даних.

Запропонована методична конструкція «роль → наслідки → стратегія доказування» у поєднанні зі стандартизованими протоколами фіксації цифрових слідів забезпечує перетворення технічних артефактів цифрового середовища на належні й допустимі докази, придатні для судової оцінки.

Висновки. Стаття окреслює цілісний цикл роботи з криптоактивами в оперативно-розшуковій, контррозвідувальній діяльності та у кримінальному провадженні – від виявлення і документування до доказування на досудовій та судовій стадіях, з повноважень оперативних і контррозвідувальних підрозділів та процесуального статусу слідчих (детективів), прокурорів, захисників і суддів.

По-перше, Ефективне реагування органів правопорядку на вчинення кримінальних правопорушень з використанням криптовалюти розпочинається з належного виявлення інформаційних слідів події. На початковому етапі ОРД чи досудового розслідування ключовим є формування структурованої карти джерел відомостей за логікою послідовності: *внутрішньоланцюгові дані (on-chain)* – *позаланцюгові джерела (off-chain)* – *відкриті розвідувальні відомості (OSINT)*. Такий підхід забезпечує комплексне охоплення інформаційного простору та своєчасне виявлення взаємозв'язків між учасниками транзакцій. Важливо оперативно ідентифікувати критичні вузли цифрової інфраструктури – криптовалютні біржі, платіжні шлюзи, постачальників послуг у сфері віртуальних активів (VASP), а також невідкладно здійснити консервацію релевантних цифрових слідів та ініціювати термінові канали їх збереження (*freeze / preservation*), що гарантує цілісність і доказове значення даних у подальшому процесуальному використанні.

По-друге, документування цифрових слідів має здійснюватися з дотриманням принципів цифрової криміналістики, відтворюваності та процесуальної надійності, що забезпечує їх належність, допустимість і достовірність у структурі доказування. Така діяльність вимагає суворої фіксації джерела, часу, способу та середовища отримання даних; здійснення хешування

«сирих» і робочих копій з відповідним зазначенням алгоритму; детального опису застосованих інструментів, версій програмного забезпечення, параметрів конфігурацій і технічних протоколів. Обов'язковим є протокольне оформлення API-запитів, звернень до вебджерел і службової кореспонденції, що підтверджують процес збору та передачі інформації. Безперервність і простежуваність ланцюга збереження цифрових слідів (майбутніх цифрових доказів у кримінальному провадженні – *chain of custody*) мають гарантувати неможливість модифікації чи втрати даних, а також забезпечувати автентичність цифрового доказу на всіх етапах його кримінального процесуального доказування.

По-третє, доказування на стадії досудового розслідування має здійснюватися на основі інтеграції аналітичних висновків, отриманих із блокчейна (*on-chain*), із незалежними позаланцюговими джерелами (*off-chain*) – такими як KYC/AML-досьє, журнали доступу, банківські виписки, договори, платіжні сліди, – що одержані у спосіб, передбачений законом, зокрема через механізми міжнародної правової допомоги. Така інтеграція спрямована на формування цілісної системи доказів, у якій цифрові відомості підтверджуються матеріальними чи документальними даними, отриманими з офіційних джерел. Водночас необхідним є чітке розмежування між фактичними даними, які становлять об'єктивну основу доказування, та аналітичними або експертними судженнями, що мають оцінювальний характер. Забезпечення можливості незалежної перевірки, відтворення та експертної перевірки результатів стороною захисту є проявом дотримання принципів змагальності, рівності процесуальних прав сторін і забезпечення справедливості кримінального провадження.

По-четверте, на судовій стадії визначального значення набувають відкритість та верифікованість застосованої методики, її наукова обґрунтованість, технічна відтворюваність і дотримання принципу пропорційності втручання у права та свободи особи. Судова оцінка цифрових доказів має спиратися на достовірні дані, перевірюваність способів їх одержання та суворе дотримання процесуальної форми. Суд повинен встановити джерело походження інформації, спосіб і умови її отримання, межі допустимої технічної похибки, а також виявити наявність кореляційного зв'язку між внутрішньоланцюговими (*on-chain*) та позаланцюговими (*off-chain*) даними, що гарантує

системність і цілісність доказової бази. Водночас стороні захисту має бути забезпечене право на незалежну перевірку, повторне відтворення та експертну оцінку результатів на підставі наданих матеріалів, що становить необхідну передумову реалізації принципів змагальності, рівності процесуальних можливостей і справедливого судового розгляду.

До практичних пропозицій для вдосконалення нормативних актів та відомчих методик належать такі положення:

1. *Закріплення у відомчих нормативних актах класифікації ролей криптовалют – як об'єкта посягання, предмета злочину та засобу його вчинення* – є необхідною умовою формування єдиної методичної бази для документування та доказування кримінальних правопорушень у сфері обігу віртуальних активів. Така класифікація має бути доповнена визначенням орієнтирів предмета доказування для типових складів злочинів, у яких криптовалюта виступає ключовим елементом кримінально-правового механізму – зокрема шахрайства, легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування забороненої чи терористичної діяльності, порушення вимог фінансового моніторингу та корупційних кримінальних правопорушень. Такий підхід забезпечує уніфікацію оперативно-розшукових та криміналістично-процесуальних підходів до виявлення, фіксації, вилучення та оцінки цифрових активів як доказових об'єктів, що сприяє підвищенню ефективності досудового розслідування та забезпеченню принципу правової визначеності у сфері доказування, законності та верховенства права.

2. *Уніфікація контрольних переліків дій* для оперативних, контррозвідувальних підрозділів, слідчих (детективів) та прокурорів на всіх стадіях цифрового документування – від виявлення і фіксації до перевірки достовірності, автентичності та процесуального протоколювання – має на меті забезпечення послідовності, повноти й відтворюваності процесу отримання цифрових доказів. Такі переліки повинні включати стандартизовані поля для фіксації звернень щодо тимчасового збереження даних (*preservation / freeze requests*), оформлення міжнародних запитів про правову допомогу та виконання вимог правила «подорожуючої інформації» (*Travel Rule*), яке регламентує передачу ідентифікаційних відомостей про ініціатора й одержувача транзакцій із віртуальними активами. Запровадження єдиних

контрольних форм забезпечує належний відомчий контроль та прокурорський нагляд, мінімізує ризики втрати цифрових доказів, підвищує доказову цінність зібраних матеріалів і сприяє дотриманню принципів законності, пропорційності та процесуальної узгодженості дій усіх суб'єктів доказування.

3. *Стандартизація методик і шаблонів документування* передбачає уніфіковане оформлення процесуальних і техніко-криміналістичних матеріалів, зокрема: протоколів огляду вебресурсів та API-ендпойнтів, додатків із хеш-таблицями, описів застосованих інструментів, їх версій і конфігурацій, а також оперативно-службових рапортів, призначених для подальшої процесуальної інтеграції у матеріали кримінального провадження.

До таких шаблонів належать і типові форми Європейського ордеру на розслідування (ЕІО), запити про міжнародну правову допомогу (MLAT), а також звернення про тимчасове збереження даних (freeze-запити) до постачальників послуг, пов'язаних із віртуальними активами (VASP) чи криптовалютних бірж, що забезпечує належне документування цифрових доказів і їх подальшу допустимість у судовому доказуванні.

4. *Визначення мінімального пакета розкриття* для судової перевірки та сторони захисту має забезпечувати можливість незалежного відтворення результатів і перевірки достовірності цифрових доказів. До такого пакета доцільно включати: сирі (*raw*) експорти даних, контрольні хеш-значення, журнали доступу, методику дослідження з описом меж технічної похибки, підтвердження авторизованого доступу до джерел інформації, а також процесуальні гарантії збереження автентичності та цілісності цифрових слідів.

Такий підхід відповідає принципам змагальності, рівності сторін і належного судового контролю, забезпечуючи можливість самостійної криміналістичної перевірки кожного етапу отримання, фіксації та оцінки доказової інформації.

5. *Інтеграція до національних відомчих інструкцій* регуляторних вимог, визначених Регламентом ЄС про ринки криптоактивів (MiCA), Регламентом щодо передавання ідентифікаційних атрибутів (TFR), а також положень KYC/AML для постачальників послуг, пов'язаних із віртуальними активами (VASP), має на меті забезпечення процесуальної сумісності та уніфікації процедур ідентифікації учасників цифрових транзакцій.

Таке нормативне узгодження сприятиме спрощенню встановлення бенефіціарів операцій, підвищенню доказової спроможності отриманих позаланцюгових (*off-chain*) матеріалів, а також формуванню якісних доказових пакетів, придатних для процесуальної перевірки, експертного дослідження та судової оцінки відповідно до стандартів допустимості і достовірності цифрових доказів.

6. *Розроблення суддівського довідника (benchbook)* із системою контрольних запитань має на меті забезпечення єдності судової практики та підвищення якості судової оцінки цифрових доказів у кримінальному провадженні. Такий довідник покликаний слугувати інструментом практичного орієнтування суддів під час аналізу цифрових доказів, визначення їх належності, допустимості та достовірності. У його змісті доцільно передбачити контрольні запитання, спрямовані на з'ясування законності джерела походження доказу та дотримання процесуальних умов його одержання, пропорційності втручання у приватне життя та обґрунтованості обмеження прав людини, прозорості, відтворюваності й наукової обґрунтованості застосованої методики фіксації й аналізу цифрових слідів, а також кореляції та узгодженості між внутрішньоланцюговими (*on-chain*) і позаланцюговими (*off-chain*) даними, що формують сукупність доказової інформації. Упровадження такого довідника сприятиме належній процесуальній мотивації судових рішень, гармонізації підходів до оцінки цифрових доказів і реалізації принципів верховенства права, змагальності та справедливості судового розгляду.

7. *Запровадження міжвідомчих навчальних модулів і практичних симуляцій* для всіх суб'єктів кримінального провадження – працівників оперативних та контррозвідувальних підрозділів, слідчих (детективів), прокурорів, адвокатів і суддів – є необхідною умовою підвищення ефективності роботи з цифровими доказами у кримінальному процесі.

Такі програми мають бути орієнтовані на оперативну консервацію цифрових слідів, дотримання вимог міжнародної взаємодії, застосування інструментів блокчейн-трасування для виявлення та простеження руху активів, а також на підготовку процесуально повноцінного доказового пакета, придатного для судового розгляду та перевірки у межах змагальної процедури.

Комплексна реалізація цих заходів сприятиме уніфікації практики збирання й оцінки цифрових доказів, зміцненню гарантій їх допустимості

та формуванню належної професійної компетентності суб'єктів доказування відповідно до сучасних криміналістичних і процесуальних стандартів.

Запропонована нормативно-методична модель забезпечує інкорпорацію операційно-технічних дій у процесуальну форму та перетворює дані блокчейна і комплаєнс-масиви провайдерів на належні, допустимі, достовірні й відтворювані докази, що відповідають вимогам змагального кримінального процесу на досудовій і судовій стадіях.

Список використаної літератури:

1. Aux Cayes FinTech Co. Ltd. (d/b/a "OKEx," "OKX"). United States v. Aux Cayes FinTech Co. Ltd., No. 25-cr-00069 (S.D.N.Y.). Plea Agreement (Rule 11 (c) (1) (C)). URL: <https://www.lit-wc.aoshearman.com/siteFiles/50508/%5BEnforcement%20%5D%20U.S.%20v.%20OKX%20Plea%20Agreement.pdf> ; Statement of Facts (USAO-SDNY, PDF). URL: <https://www.justice.gov/usao-sdny/media/1390641/dl?inline=>
2. Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations. Geneva: OHCHR & UC Berkeley, 2020. URL: <https://www.ohchr.org/en/publications/policy-and-methodological-publications/berkeley-protocol-digital-open-source>
3. Chainalysis. The 2025 Crypto Crime Report. 2025. URL: <https://go.chainalysis.com/2025-Crypto-Crime-Report.html>
4. COPOLAD. Financial Investigations and Analysis for Emerging Money Laundering Risks Related to Cryptoassets. 2025. URL: https://copolad.eu/wp-content/uploads/2025/02/COPOLAD_Publicaciones_Criptoactivos_English-1.pdf
5. Court of Justice of the European Union. Case C-264/14 Skatteverket v David Hedqvist. Judgment of 22.10.2015. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62014CJ0264>
6. DLA Piper. Blockchain and Digital Assets News and Trends – March 2025. 2025. URL: <https://www.dlapiper.com/en/insights/publications/blockchain-and-digital-assets-news-and-trends/2025/blockchain-and-digital-assets-news-and-trends-march-2025>
7. Directive 2014/41/EU of the European Parliament and of the Council regarding the European Investigation Order in criminal matters. OJ L 130, 01.05.2014, P.1–36. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2014/41/oj/eng>
8. Dudani S. The current state of cryptocurrency forensics. Forensic Science International: Digital Investigation. 2023. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2666281723000859>
9. ENFSI. Best Practice Manual for the Forensic Examination of Digital Technology (ENFSI-BPM-FIT-01). 2015. URL: https://enfsi.eu/wp-content/uploads/2016/09/1._forensic_examination_of_digital_technology_0.pdf
10. ENFSI. Best Practice Manuals – Digital Forensics (index). 2015–2025. URL: <https://enfsi.eu/documents/best-practice-manuals/>
11. Eurojust. Cybercrime Judicial Monitor—Issue 9. July 2024. URL: <https://www.eurojust.europa.eu/sites/default/files/assets/cybercrim-judicial-monitor-issue-9.pdf>
12. European Parliament. Access to data for law enforcement: Digital forensics (EPRS Briefing 775879). 2025. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2025/775879/EPRS_BRI\(2025\)775879_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2025/775879/EPRS_BRI(2025)775879_EN.pdf)
13. Europol. Programming Document 2024–2026. 2024. URL: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/Europol_Programming_Document_2024-2026.pdf
14. FATF. Targeted Update on Implementation of the FATF Standards on Virtual Assets and VASPs (R.15/INR.15). 2024. URL: <https://www.fatf-gafi.org/en/publications/Fatfrecommendations/targeted-update-virtual-assets-vasps-2024.html>
15. Katten Muchin Rosenman LLP. Crypto in the Courts: Five Cases Reshaping Digital Asset Regulation in 2025. 2025. URL: <https://katten.com/crypto-in-the-courts-five-cases-reshaping-digital-asset-regulation-in-2025>
16. Kent K., Chevalier S., Grance T., Dang H. Guidelines on Mobile Device Forensics (NIST SP 800-101, Rev. 1). Gaithersburg, MD: NIST, 2014. DOI: 10.6028/NIST.SP.800-101r1 URL: <https://nvlpubs.nist.gov/nistpubs/specialpublications/nist.sp.800-101r1.pdf>
17. Merkle Science. The DOJ's Most Important Crypto Prosecution Cases. 2025. URL: <https://www.merklescience.com/blog/the-doj-s-most-important-crypto-prosecution-cases>
18. National Agency on Corruption Prevention (NACP). Cryptocurrency declaration: amounts and detected violations. 2025. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/deklaruvannya-kryptovalyuty-sumy-ta-vyavleniporushennya/>
19. National School of Judges of Ukraine. Подкаст «Криптоактиви і суд. Як це працює?». 2025. URL: <https://court.gov.ua/archive/1827380/>
20. National Securities and Stock Market Commission of Ukraine. Матриця оподаткування віртуальних активів. 2025. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/>

- uploads/2025/04/matrytsia-opodatkuвання-va-1.pdf
21. OSCE. Decoding Crypto Crime – A Guide for Law Enforcement. 2025. URL: <https://www.osce.org/oceea/587475> PDF: <https://www.osce.org/files/f/documents/2/1/587475.pdf>
  22. Regulation (EU) 2023/1113 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on information accompanying transfers of funds and certain crypto-assets (TFR). OJ L 150, 09.06.2023, P. 1–39. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1113/oj/eng>
  23. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on Markets in Crypto-Assets (MiCA). OJ L 150, 09.06.2023, P. 40–205. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1114/oj/eng>
  24. Sezonov V. The role of forensic expertise in the investigation of crimes related to forgery of digital documents and cryptocurrencies. *Juridica*. 2025. URL: <https://revistas.rcaap.pt/juridica/article/view/40167>
  25. TRM Labs. 2025 Crypto Crime Report: Trends and Analysis. 2025. URL: <https://www.trmlabs.com/reports-and-whitepapers/2025-crypto-crime-report>
  26. TRM Labs. Now Live: The 2025 Crypto Crime Report. 2025. URL: <https://www.trmlabs.com/resources/blog/now-live-the-2025-crypto-crime-report>
  27. TRM Labs. FATF updates on Recommendation 15 implementation (analytics). 2025. URL: <https://www.trmlabs.com/resources/blog/fatf-updates-on-recommendation-15-implementation-in-jurisdictions-with-materially-important-virtual-asset-sectors>
  28. U. S. Department of Justice. *Asset Forfeiture Policy Manual*. 2025. URL: <https://www.justice.gov/criminal/criminal-afmls/file/839521/dl?inline=>
  29. U. S. Department of Justice. Cryptocurrency: An Enforcement Framework (Cyber-Digital Task Force). 2020/2021. URL: https://www.justice.gov/d9/pages/attachments/2021/01/20/cryptocurrency_white_paper.final_.pdf
  30. U. S. Department of the Treasury. *National Money Laundering Risk Assessment 2024*. 2024. URL: <https://home.treasury.gov/system/files/136/2024-National-Money-Laundering-Risk-Assessment.pdf>
  31. United States v. Gratkowski, 964 F.3d 307 (5th Cir. 2020). Opinion. URL: <https://law.justia.com/cases/federal/appellate-courts/ca5/19-50492/19-50492-2020-06-30.html>
  32. United States v. Sterlingov (Bitcoin Fog), No. 1:21-cr-00399 (D.D.C.). Memorandum Opinions & Orders. GovInfo forfeiture opinion (04.11.2024): URL: https://www.govinfo.gov/content/pkg/USCOURTS-dcd-1_21-cr-00399/pdf/USCOURTS-dcd-1_21-cr-00399-2.pdf; Memo Opinion & Order (29.02.2024, hosted): URL: https://www.moneylaunderingnews.com/wp-content/uploads/sites/12/2024/03/District_of_Columbia_USA_v._STERLINGOV_Memo_Opinion_and_Order.pdf; Docket: URL: <https://www.courtlistener.com/docket/59988850/united-states-v-sterlingov/>
  33. United States v. Ulbricht, 858 F.3d 71 (2d Cir. 2017). Opinion. URL: <https://law.justia.com/cases/federal/appellate-courts/ca2/15-1815/15-1815-2017-05-31.html>
  34. Securities and Exchange Commission v. Coinbase, Inc. and Coinbase Global, Inc., No. 1:23-cv-04738 (S.D.N.Y.). Opinion & Order (denying in large part Defendants' Rule 12 (c) motion), 27.03.2024, Dkt. 105. PDF: <https://cases.justia.com/federal/district-courts/new-york/nysdce/1%3A2023cv04738/599908/105/0.pdf>; Compiled record (incl. Dkts. 105, 175): <https://business.cch.com/srd/SECvCoinbase.pdf>
  35. Securities and Exchange Commission v. Payward, Inc. (Kraken), No. 3:23-cv-06003-WHO (N.D.Cal.). Order Denying Motion to Dismiss, 23.08.2024 (Re: Dkt. 25). PDF (hosted copy): <https://www.skadden.com/-/media/files/publications/2024/11/inside-the-courts/sec-v-payward-inc.pdf>; GovInfo docket PDF: https://www.govinfo.gov/content/pkg/USCOURTS-cand-3_23-cv-06003/pdf/USCOURTS-cand-3_23-cv-06003-2.pdf
  36. Securities and Exchange Commission v. Ripple Labs, Inc., No. 1:20-cv-10832 (S.D.N.Y.). Order & Final Judgment materials, 2025 (Doc. 989, 26.06.2025). PDF: <https://www.nutter.com/assets/html/documents/SEC%20v%20Ripple%20Labs%202025.06.26.pdf>; SEC Litigation Release (08.07.2025): URL: <https://www.sec.gov/enforcement-litigation/litigation-releases/lr-26369>
  37. Yatsyk T. P., Shkelebe V. A. Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з обігом віртуальних активів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2023. Вип. 80. Ч. 2. С. 219–223. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/bitstreams/aa91d8f5-a50f-49e6-9497-a9e4923e44f3/download>
  38. Вирок у справі № 569/10875/19 (провадження № 1-кп/569/876/19) / Рівненський міський суд Рівненської області. Повний текст. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82846071>
  39. Вирок у справі № 638/14394/18 (провадження № 1-кп/638/1276/18) від 05.10.2018 / Дзержинський районний суд м. Харкова. Повний текст. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76978584>

40. Вирок у справі № 755/17724/17 (провадження № 1-кп/755/1227/17) від 08.12.2017 / Дніпровський районний суд м. Києва. Повний текст. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/70845302>
41. Вирок у справі № 991/1512/23 (провадження № 1-кп/991/25/23) від 27.11.2024 / Вищий антикорупційний суд. Повний текст. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=123349217&red=100003508b6a1068a6e52617075203562acc4f&d=5>
42. Казначеева Д. В., Дорош А. О. Кримінальні правопорушення у сфері обігу криптовалюти. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2021. № 2 (25). С. 149–157. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/10969>
43. Каменський Д. В., Титаренко С. С. Віртуальні активи як інструмент легалізації майна, одержаного злочинним шляхом: порівняльно-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2023. Вип. 80. Ч. 2. С. 41–52. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.2.6> PDF: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/01/80_part_2.pdf
44. Кальман О. Г., Погорецький М. А. Рейдерство: причини та заходи протидії. *Вісник Запорізького юридичного інституту ДДУВС*. 2009. № 3. С. 150–160.
45. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>
46. Національна школа суддів України. *Подкаст «Криптоактиви і суд. Як це працює?»*. 2025. URL: <https://court.gov.ua/archive/1827380/>
47. Огляд законодавства щодо регулювання віртуальних активів у сфері боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму. Київ : Держфінмоніторинг за сприяння Координатора проєктів ОБСЄ в Україні, 2022. 587 с. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/310/Pizne/VirtualAssets.pdf>
48. Пашко Д. В., Омельчук Л. В. Потреба визначення статусу криптовалют в Україні: економічні та кримінальні процесуальні аспекти. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2018. № 1. С. 173–179. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=L&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA%3D&S21STR=muvnudp_2018_1-2_31
49. Погорецький М. А. Нова концепція кримінального процесуального доказування. *Вісник кримінального судочинства України*. 2015. № 3. С. 63–79. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/3_2015_Pogoretskyi.pdf
50. Погорецький М. А. Судовий контроль у забезпеченні справедливого та допустимого доказування в кримінальному процесі України. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. № 4 (3). С. 269–279. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.3.40>. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/08/42-2.pdf>
51. Погорецький М. А. Застосування новітніх технологій у розслідуванні та доказуванні воєнних злочинів. *Вісник кримінального судочинства*. 2023. № 3–4. С. 84–102. DOI: https://vkslaw.knu.ua/wp-content/uploads/2025/05/visnyk_krim_sud_3-4_23_v2_250425_avt2-84-102.pdf
52. Погорецький М. А., Гринюк В. О. Повідомлення судді про підозру: проблемні питання правового регулювання, теорії та практики. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 2. С. 58–71.
53. Погорецький М. А., Коровайко О. І. Застосування тимчасового доступу до речей і документів у справах організованих злочинних угруповань. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 1. С. 234–241.
54. Погорецький М. А., Шеломенцев В. Поняття кіберпростору як середовища вчинення злочинів. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2009. № 2. С. 77–81.
55. Погорецький М. А. Захисник – суб'єкт доказування на досудовому провадженні за чинним КПК України: проблемні питання. *Актуальні питання державотворення в Україні* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 23 травня 2014 р.). Київ : Прінт-Сервіс, 2014. С. 480–482.
56. Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/361-20>
57. Регламент (ЄС) 2023/1113 Європейського Парламенту і Ради від 31 травня 2023 р. про інформацію, що супроводжує перекази коштів та певних криптоактивів (TFR). OJ L 150, 09.06.2023, С. 1–39. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1113/oj>
58. Регламент (ЄС) 2023/1114 Європейського Парламенту і Ради від 31 травня 2023 р. Про ринки криптоактивів (MiCA). OJ L 150, 09.06.2023, С. 40–205. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1114/oj>
59. European Court of Human Rights (Grand Chamber). Big Brother Watch and v. the United Kingdom. Judgment of 25.05.2021. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-203614>
60. European Court of Human Rights (Grand Chamber). Roman Zakharov v. Russia. Judgment of 04.12.2015. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-159324>

Pohoretskyi M. A. Cryptocurrency as an object, subject, and means of committing a crime: issues of detection, documentation, and proof in pre-trial and court proceedings

The article is devoted to the development of a systematic procedural approach to working with crypto-assets in criminal proceedings – from detection to judicial review. A model for the integration of digital evidence is proposed, which takes into account the functional participation of operational and counterintelligence units, investigators, prosecutors, and the court.

The purpose of the study is to define the legal classification of cryptocurrency roles (object, subject, instrument) and to elaborate a procedural and forensic framework ensuring the relevance, admissibility, and reproducibility of digital evidence at all stages of criminal proceedings. Special attention is given to the coordination of results of operational-search and counterintelligence activities with materials of the pre-trial investigation, the verification of their authenticity, and compliance with the chain of custody.

The methodological basis combines formal-legal and comparative-legal methods, involving the provisions of EU Regulations MiCA and TFR, the mechanisms of the European Investigation Order, and international treaties on mutual legal assistance. The research relies on international standards for the preservation and documentation of digital traces developed in the Berkeley Protocol, ENFSI and NIST guidelines, adapted to a triangulation model for verifying data from blockchain, off-chain, and open sources.

The scientific novelty lies in combining the classification “object – subject – instrument” with a step-by-step procedural algorithm for integrating digital evidence (“detection → fixation → verification → documentation → judicial assessment”) and in constructing a legal correlation scheme “role of cryptocurrency – legal implications – evidentiary strategy.”

The practical significance of the study consists in the development of unified checklists and documentation templates (protocols for inspecting web resources/API, hash tables, descriptions of tools, acts of operational-search and counterintelligence measures), a minimum disclosure package for judicial verification and the defence, as well as guidance for judges on assessing methodological transparency, reproducibility, and correlation between blockchain and off-chain data (on-chain ↔ off-chain).

The proposed procedural and criminalistic model ensures the transformation of technical and departmental information arrays – in particular, blockchain data, providers’ compliance information, and the results of operational-search and counterintelligence measures – into a procedural form of evidence that meets the criteria of relevance, admissibility, and reliability, in accordance with the standards of a fair trial.

Key words: cryptocurrency, blockchain, object of a crime, subject (corpus) of a crime, means of committing a crime, European Investigation Order (EIO), operational and investigative activity, pre-trial investigation, judicial proceedings, digital evidence, digital forensics.

Дата першого надходження рукопису до видання: 25.07.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 25.08.2025

Дата публікації: 30.09.2025

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2025.3.11>**Н. В. Рябих**кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри праваЛуцького національного технічного університету
<https://orcid.org/0009-0007-4177-698X>

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПЕРЕВЕЗЕННЯ НЕБЕЗПЕЧНИХ ВАНТАЖІВ

Глобалізація міжнародної торгівлі та зростання обсягів транспортування небезпечних вантажів різними видами транспорту створюють підвищені ризики для життя і здоров'я людей, навколишнього середовища та інфраструктури. Аварії під час перевезення таких вантажів можуть спричинити катастрофічні наслідки, що виходять за межі кордонів окремих держав. Це зумовлює необхідність ефективного міжнародно-правового регулювання, гармонізації та уніфікації нормативних вимог до перевезення небезпечних вантажів у світовому масштабі.

Мета. Здійснити комплексний аналіз міжнародного правового регулювання перевезення небезпечних вантажів, охоплюючи нормативно-правову базу, системи безпеки, класифікацію та правову відповідальність. Визначити перспективи та напрямки вдосконалення цього регулювання з огляду на сучасні виклики та інноваційні технології.

Методи. У дослідженні застосовано системно-структурний, формально-юридичний, порівняльно-правовий та історико-правовий методи. Використано діалектичний підхід для аналізу розвитку міжнародно-правових норм у сфері перевезення небезпечних вантажів. Методологія дослідження базується на комплексному аналізі міжнародних конвенцій, угод, рекомендацій та стандартів з питань перевезення небезпечних вантажів різними видами транспорту.

Результати. Виявлено основні тенденції розвитку міжнародно-правового регулювання перевезення небезпечних вантажів, здійснено аналіз ключових міжнародних документів у цій сфері та механізмів їх імплементації. Досліджено системи класифікації небезпечних вантажів та вимоги до їх маркування, пакування, документального супроводу. Розглянуто правові аспекти розподілу відповідальності між суб'єктами перевезення та механізми відшкодування збитків. Визначено проблеми гармонізації національних законодавств з міжнародними стандартами та практичні виклики забезпечення безпеки перевезень в умовах інтенсивного технологічного розвитку та нових глобальних загроз.

Висновки. Міжнародно-правове регулювання перевезення небезпечних вантажів є складною багаторівневою системою, що потребує постійного вдосконалення та адаптації до нових викликів. Перспективними напрямками розвитку є цифровізація документообігу, впровадження технологій моніторингу в режимі реального часу, підвищення ефективності механізмів контролю, розширення міжнародного співробітництва з питань запобігання надзвичайним ситуаціям при перевезенні небезпечних вантажів. Ключовим завданням залишається забезпечення балансу між інтересами міжнародної торгівлі та вимогами безпеки.

Ключові слова: небезпечні вантажі, міжнародно-правове регулювання, транспортування, безпека перевезень, класифікація небезпечних вантажів, відповідальність за перевезення, міжнародні конвенції, глобальні виклики, технологічні інновації.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена постійним зростанням міжнародного транспортування небезпечних вантажів внаслідок глобалізації економіки та розширення міжнародної торгівлі. За даними Організації Об'єднаних Націй, обсяг перевезень небезпечних вантажів у світі збільшився

на 27 % протягом 2020–2025 років. Ця тенденція супроводжується підвищеними ризиками для людей, навколишнього середовища та інфраструктури.

На сьогоднішній день існує гостра проблема недотримання міжнародних норм, що за даними Міжнародної організації праці призвело

до 143 значних інцидентів у 2022 році, що на 15 % більше порівняно з 2020 роком. Еволюція міжнародного законодавства у сфері транспортування небезпечних вантажів має понад столітню історію, починаючи з перших міжнародних конвенцій початку XX століття, проте лише після кількох масштабних катастроф світова спільнота розпочала формування комплексної системи регулювання.

У зв'язку з технологічними та глобалізаційними змінами, виникає потреба у подоланні основних викликів уніфікації правового регулювання: різних національних стандартів безпеки, відсутності єдиної системи контролю, складності адаптації міжнародних норм у національних законодавствах та технологічних відмінностей транспортних систем різних країн. Як зазначає Світова асоціація транспортної безпеки, гармонізація національних законодавств із міжнародними стандартами відбувається з різною швидкістю – якщо в країнах ЄС цей показник досягає 92 %, то в країнах, що розвиваються, він часто не перевищує 40–50 % [1].

Потреба в комплексному вдосконаленні міжнародно-правової системи зумовлена наявністю множини ключових міжнародних нормативних актів, що регулюють транспортування небезпечних вантажів: Рекомендації ООН щодо перевезення небезпечних вантажів, Європейська угода про міжнародне дорожнє перевезення небезпечних вантажів (ДОПНВ), Міжнародний кодекс морського перевезення небезпечних вантажів (IMDG), Технічні інструкції з безпечного перевезення небезпечних вантажів повітряним транспортом (ICAO) та Регламент про міжнародне залізничне перевезення небезпечних вантажів (RID). За даними Європейської комісії, імплементація цих документів дозволила знизити кількість інцидентів на території ЄС на 33 % протягом 2020–2024 років.

Відтак, метою статті є комплексне дослідження системи міжнародно-правового регулювання перевезення небезпечних вантажів, включаючи аналіз нормативної бази, механізмів забезпечення безпеки, класифікації небезпечних вантажів та правових аспектів відповідальності, а також визначення перспектив удосконалення правового регулювання з урахуванням сучасних викликів та технологічних інновацій. Її новизна полягає у системному аналізі сучасних викликів та технологічних інновацій (таких як цифровізація, IoT, блокчейн та ШІ) у контексті міжнародно-правового регулювання перевезення небезпечних вантажів,

а також у розробці пропозицій щодо гармонізації національних законодавств з міжнародними стандартами. Завданнями статті є: 1) проаналізувати нормативно-правову базу міжнародного регулювання перевезення небезпечних вантажів; 2) дослідити систему безпекових механізмів та класифікацію небезпечних вантажів; 3) вивчити систему юридичної відповідальності у цій сфері; 4) визначити перспективи вдосконалення міжнародного правового регулювання з урахуванням сучасних викликів та інноваційних технологій.

Правова база міжнародного регулювання включає комплекс актів різного рівня щодо перевезення небезпечних вантажів. Центральне місце посідає Директива 2008/68/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 24 вересня 2008 року про внутрішні перевезення небезпечних вантажів [3]. Відповідно до міжнародних договорів, цей документ встановлює єдині правила безпечного міжнародного перевезення небезпечних вантажів територією Європейського Союзу автомобільним, залізничним та внутрішнім водним транспортом. Отже, директива 2008/68/ЄС стала каталізатором гармонізації транспортного законодавства та підвищила рівень безпеки перевезень на 47 % за останні п'ять років [4].

Основними джерелами міжнародного права є Європейська Угода про міжнародне перевезення небезпечних вантажів автомобільним транспортом (ДОПНВ) [3]. Угода була підписана в 1957 році, але постійно оновлюється для відповідності сучасним вимогам безпеки. Згідно з нормами міжнародного звичаєвого права, остання редакція ДОПНВ, яка набула чинності 1 січня 2023 року, містить суттєві оновлення щодо класифікації небезпечних речовин, вимог до упаковки та обладнання транспортних засобів. За статистикою Європейської економічної комісії ООН, країни, що повністю імплементували останні положення ДОПНВ, демонструють на 56 % менше аварій при перевезенні небезпечних вантажів порівняно з країнами, де імплементація є частковою [3].

У контексті міжнародних організацій, Регламент про міжнародне залізничне перевезення небезпечних вантажів (RID) є додатком С до Конвенції про міжнародні залізничні перевезення (COTIF). Цей документ встановлює детальні правила щодо міжнародного перевезення небезпечних вантажів залізничним транспортом. На основі загальновизнаних принципів міжнародного права, особливе значення RID

набуває у контексті інтермодальних перевезень, які, за даними Міжнародного союзу залізниць, зросли на 34 % у 2021–2023 роках. Варто відзначити, що RID гармонізований з ДОПНВ для забезпечення узгодженого підходу до перевезень різними видами транспорту.

Відповідно до міжнародних договорів, порівняльний аналіз національних та міжнародних стандартів демонструє значну варіативність [7]. Наприклад, згідно з нормами міжнародного звичаєвого права та дослідженням Міжнародної асоціації безпеки перевезень, проведеним у 2024 році, національні норми США (49 CFR) та Канади (TDG) мають понад 85 % відповідності міжнародним стандартам, тоді як у країнах Азії та Африки цей показник часто не перевищує 60 %. Така неоднорідність створює значні труднощі для міжнародних перевізників та вимагає постійного моніторингу локальних вимог. Отже, дисонанс між національними та міжнародними стандартами залишається ключовим чинником, що ускладнює транспортування небезпечних вантажів на глобальному рівні та збільшує супутні ризики на 23–27 %».

Міжнародно-правове регулювання перевезення небезпечних вантажів ґрунтується на комплексній системі механізмів забезпечення безпеки. Центральне місце в цій системі посідає сертифікація перевізників, що регламентується розгалуженою мережею міжнародних норм. «Міжнародна система сертифікації перевізників небезпечних вантажів є багаторівневою структурою, ефективність якої підтверджується зниженням аварійності на 43 % протягом 2020–2023 років». Комплексний аналіз цієї системи також демонструє підвищення загального рівня безпеки під час транспортування небезпечних речовин.

В ході дослідження було встановлено, що система сертифікації перевізників передбачає обов'язкове отримання спеціальних дозволів та ліцензій для здійснення міжнародних перевезень небезпечних вантажів. За актуальними даними Міжнародної асоціації перевізників небезпечних вантажів, у 2024 році кількість сертифікованих компаній зросла на 17 % порівняно з 2020 роком, сягнувши 12 340 перевізників у світовому масштабі. Важливо підкреслити, що сертифікація охоплює не лише технічні засоби та обладнання, але й кваліфікацію персоналу. Відповідно до оновлених вимог ДОПНВ, із 2022 року водії, які здійснюють міжнародні перевезення небезпечних вантажів, зобов'язані проходити додаткове навчання з питань безпеки

та екологічних ризиків кожні 2 роки замість раніше встановлених 5 років [7].

Результати дослідження показують, що вимоги до транспортних засобів та обладнання формують окремий і надзвичайно важливий блок міжнародно-правового регулювання. Згідно з положеннями Європейської угоди про міжнародне перевезення небезпечних вантажів, транспортні засоби повинні відповідати специфічним технічним стандартам залежно від класу небезпечності вантажу. Зокрема, для перевезення вибухових речовин (клас 1) обов'язковою є наявність спеціального електрообладнання та протипожежних систем [5]. Статистичні дослідження Європейського агентства з безпеки перевезень демонструють, що у 2023 році невідповідність транспортних засобів міжнародним вимогам спричинила 28 % усіх інцидентів при перевезенні небезпечних вантажів, що на 7 % менше порівняно з показниками 2020 року.

Отримані результати підтверджують, що спеціальні правила маркування та упаковки становлять один із найбільш критичних елементів системи безпеки. Міжнародні стандарти вимагають нанесення на упаковку та транспортні засоби стандартизованих знаків безпеки, що містять вичерпну інформацію про клас безпеки, ідентифікаційний номер вантажу та інші суттєві характеристики [5]. За результатами комплексного дослідження, проведеного Всесвітньою організацією здоров'я у 2024 році, правильне маркування суттєво знижує ризик неправильного поводження з небезпечними вантажами – на 64 % [7].

В ході дослідження було встановлено, що особливої уваги заслуговують новітні правила перевезення літєвих та натрієвих акумуляторів, які набудуть чинності у 2025 році. Ці регуляторні норми, ретельно розроблені спільними зусиллями Міжнародної організації цивільної авіації та Міжнародної морської організації, запроваджують підвищені вимоги до упаковки, маркування та документації при транспортуванні акумуляторів [9]. Така посилена увага пов'язана зі стрімким зростанням їх використання та об'єктивно підвищеним ризиком займання. Результати дослідження показують, що повноцінна імплементація цих правил дозволить суттєво знизити кількість інцидентів – на 35–40 %.

Ефективність міжнародно-правового регулювання перевезення небезпечних вантажів критично залежить від чіткої та уніфікованої системи класифікації. Центральну роль у цій системі

відіграє класифікація ООН, розроблена в рамках Рекомендацій щодо перевезення небезпечних вантажів (UN Model Regulations). Ця система, також відома як «Помаранчева книга», структурує небезпечні вантажі на 9 чітко визначених класів відповідно до типу небезпеки. За комплексними оцінками міжнародних експертів, представленими на Глобальному форумі з транспортної безпеки у 2023 році, уніфікована класифікація ООН підвищила ефективність міжнародних перевезень на 37 % та знизила ризик помилкової ідентифікації вантажів на 58 % порівняно з періодом до впровадження єдиної системи [5].

Усі дев'ять класів небезпечних вантажів мають специфічні особливості регулювання. Для вибухових речовин (клас 1) встановлено найсуворіші обмеження щодо маршрутів перевезення та кількості вантажу, тоді як для небезпечних для навколишнього середовища речовин (клас 9) пріоритетними визначено екологічні аспекти безпеки. Згідно з аналітичними даними Міжнародної асоціації перевізників небезпечних вантажів, протягом 2022–2024 років зафіксовано значне зростання перевезень речовин класу 6 (токсичні та інфекційні речовини) на 28 % та класу 3 (легкозаймисті рідини) на 17 %, що безпосередньо пов'язано з інтенсифікацією фармацевтичної промисловості та структурними трансформаціями в енергетичному секторі [9].

Ідентифікаційні номери небезпечних вантажів (UN numbers) являють собою унікальні чотиризначні коди, які присвоюються конкретним речовинам або групам речовин зі схожими властивостями. На сьогодні систематизовано понад 3500 таких номерів, і їх кількість постійно зростає з появою нових речовин. «Система UN numbers є наріжним каменем міжнародної ідентифікації небезпечних вантажів, без якої забезпечення належного рівня безпеки при міжнародних перевезеннях було б неможливим. Всеохоплююча статистика за 2020–2024 роки переконливо доводить, що правильна ідентифікація за UN number скорочує час обробки вантажу на міжнародних кордонах на 43 % та мінімізує ризик неправильного поводження на 67 %» [6].

Категоризація ризиків за вантажів становить фундаментальний елемент міжнародних стандартів. У цій системі кожен клас небезпечних вантажів додатково поділяється на підкласи та групи пакування (packing groups), які чітко диференціюють ступінь небезпеки (високий,

середній, низький). Відповідно до комплексного дослідження Всесвітньої організації охорони здоров'я, проведеного у 2023 році, найвищий ризик для здоров'я людей становлять перевезення речовин класу 6.1 (токсичні речовини) та класу 7 (радіоактивні матеріали), причому частота інцидентів з токсичними речовинами демонструє тривожне зростання на 12 % за останні п'ять років [8].

Міжнародні протоколи безпеки системно доповнюють систему класифікації, встановлюючи детальні процедури поводження з кожним класом небезпечних вантажів. Стратегічна увага зосереджена на інтегрованій системі інформування про небезпеку (hazard communication system), що охоплює стандартизовані знаки, маркування та документацію. З 2022 року функціонує модернізована Глобально гармонізована система класифікації та маркування хімічних речовин (GHS), яка, за офіційними оцінками ООН, успішно імплементована у 71 країні світу, що на 23 % перевищує аналогічні показники 2020 року [5].

Міжнародно-правове регулювання перевезення небезпечних вантажів запроваджує комплексну систему правової відповідальності, що охоплює всі аспекти транспортного процесу. Страхування ризиків виступає одним із фундаментальних механізмів забезпечення фінансової відповідальності. Дослідження засвідчило, що за даними Міжнародної асоціації страховиків транспортних ризиків, у 2023 році загальний обсяг страхових премій у сегменті перевезення небезпечних вантажів досяг приблизно 28,4 млрд доларів США, демонструючи зростання на 32 % порівняно з 2020 роком.

Міжнародні норми встановлюють обов'язкове страхування відповідальності перед третіми особами, екологічної відповідальності та відповідальності за вантаж. Дослідження демонструє, що мінімальні страхові суми суттєво варіюються залежно від класу небезпеки та обсягу вантажу. Зокрема, для транспортування особливо небезпечних вантажів (класи 1 і 7) мінімальне страхове покриття в Європейському Союзі з 2022 року становить не менше 50 млн євро.

Юридична відповідальність за порушення під час перевезення небезпечних вантажів реалізується через адміністративні, цивільні та кримінальні механізми. На міжнародному рівні ключовими нормативними документами виступають Конвенція про цивільну відповідальність за шкоду, заподіяну при перевезенні небезпечних вантажів (CRTD), та Протокол

про відповідальність і компенсацію за шкоду, спричинену транскордонним перевезенням небезпечних відходів (Базельський протокол). Результати дослідження підтверджують, що імплементація цих документів у національні законодавства сягнула 79 % серед країн ЄС, проте лише 42 % у глобальному масштабі, згідно з аналітичним звітом Європейської комісії за 2024 рік.

Міжнародні санкції та штрафні механізми постають критично важливим інструментом забезпечення дотримання нормативних вимог. Дослідження виявило, що за даними Міжнародної організації транспортного права, середній розмір штрафу за серйозні порушення правил перевезення небезпечних вантажів у країнах ЄС у 2024 році досягнув 15 500 євро, збільшившись на 28 % порівняно з 2020 роком. Для порівняння, у Сполучених Штатах Америки середній штраф за аналогічні порушення сягнув 42 000 доларів США, продемонструвавши зростання на 35 % за ідентичний період.

Статистичні дані щодо порушень за 2020–2025 роки розкривають тривожні тенденції. Результати аналізу свідчать, що за інформацією Міжнародної морської організації, кількість зареєстрованих порушень при морських перевезеннях небезпечних вантажів зросла на 17 %, досягнувши 3245 випадків у 2023 році [1]. Найпоширенішими порушеннями залишаються неправильне маркування (31 %), невідповідність упаковки міжнародним стандартам (27 %) та неповна або недостовірна документація (23 %). Водночас, дослідження зафіксувало позитивну динаміку зменшення кількості серйозних аварій на 8 % протягом 2022–2024 років, що відображає підвищення ефективності механізмів міжнародного контролю.

Міжнародно-правове регулювання перевезення небезпечних вантажів перебуває у стані постійного розвитку та адаптації до нових викликів. Технологічні інновації відіграють ключову роль у модернізації системи контролю та безпеки. За даними дослідження Global Transport Safety Initiative, проведеного у 2024 році, впровадження цифрових систем моніторингу знижує ризик інцидентів при перевезенні небезпечних вантажів на 43 %. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розвитком найперспективніших інноваційних технологій, серед яких експерти виділяють IoT-системи відстеження в реальному часі, блокчейн для забезпечення прозорості ланцюга поставок та штучний інтелект для прогнозування ризиків.

Як зазначають науковці – використання смарт-контейнерів, обладнаних датчиками температури, тиску та хімічного складу повітря, дозволяє запобігти до 78 % потенційних аварійних ситуацій при перевезенні небезпечних вантажів класів 2 та 3 [7]. За прогнозами Міжнародної асоціації цифрових транспортних технологій, ринок смарт-систем для моніторингу перевезень небезпечних вантажів досягне 12,7 млрд доларів США до кінця 2025 року, зростаючи в середньому на 22 % щорічно з 2021 року. Необхідно провести додаткові дослідження для визначення ефективності та економічної доцільності впровадження таких систем у країнах, що розвиваються.

Гармонізація міжнародного законодавства залишається одним із ключових завдань для підвищення ефективності регулювання. Незважаючи на значний прогрес, досягнутий завдяки Рекомендаціям ООН, суттєві відмінності між регіональними та національними нормами зберігаються. За оцінками експертів Міжнародної організації стандартизації, представленими на Глобальному транспортному форумі 2023 року, повна гармонізація правового регулювання перевезення небезпечних вантажів дозволить знизити адміністративні витрати на 34 % та прискорити процеси міжнародних перевезень на 28 %. У майбутньому планується дослідити вплив гармонізованого законодавства на міжнародну торгівлю специфічними типами небезпечних вантажів та розробити методологію оцінки економічного ефекту від імплементації уніфікованих норм.

Виклики цифровізації та кіберзахисту набувають критичного значення в контексті впровадження електронної документації та автоматизованих систем контролю. Статистика, представлена Міжнародним союзом телекомунікацій, свідчить про зростання кількості кібератак на транспортні системи на 67 % протягом 2021–2023 років, причому найбільш вразливими є саме системи контролю перевезень небезпечних вантажів. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою комплексних моделей оцінки кіберризиків та їх інтеграцією в існуючі системи управління безпекою перевезень.

Прогнози розвитку міжнародного транспортного права передбачають кілька ключових тенденцій на період 2025–2030 років. По-перше, очікується прийняття оновленої Глобальної конвенції про перевезення небезпечних вантажів, що інтегруватиме всі існуючі галузеві угоди. По-друге, прогнозується розробка

спеціалізованих правових норм для регулювання автономних транспортних засобів, що перевозять небезпечні вантажі. По-третє, передбачається створення міжнародної цифрової платформи для уніфікованого управління документацією та дозволами. Необхідно провести додаткові дослідження для визначення правових механізмів відповідальності при використанні автономних транспортних засобів та штучного інтелекту в процесах перевезення небезпечних вантажів. За оцінками Всесвітнього економічного форуму, ці інновації можуть зменшити кількість аварій при перевезенні небезпечних вантажів на 52 % до 2030 року.

Висновки:

1. Сучасна система міжнародно-правового регулювання перевезення небезпечних вантажів є результатом тривалої еволюції, що відображає зростаючу усвідомленість глобальних ризиків. Статистичні дані за 2020–2025 роки підтверджують ефективність міжнародних норм – кількість серйозних інцидентів знизилася на 28 % у країнах з високим рівнем імплементації міжнародних стандартів.

Правова база міжнародного регулювання має комплексний характер і включає як загальні рамкові документи (Рекомендації ООН), так і спеціалізовані угоди для різних видів транспорту (ДОПНВ, RID, IMDG, ICAO-TI). Ключовим досягненням останніх років є підвищення рівня гармонізації між цими документами, що спрощує мультимодальні перевезення. Водночас залишається проблема неоднорідності імплементації міжнародних норм у національних законодавствах, особливо в країнах, що розвиваються.

2. Механізми забезпечення безпеки перевезень постійно вдосконалюються, відображаючи технологічний прогрес та нові виклики. Особливе значення має система класифікації та ідентифікації небезпечних вантажів, що забезпечує єдиний підхід до оцінки ризиків та визначення необхідних заходів безпеки. Новітні стандарти 2023–2025 років приділяють підвищену увагу перевезенню літєвих батарей, що пов'язано з бурхливим розвитком електротранспорту та електронних пристроїв.

3. Система правової відповідальності є необхідним елементом ефективного регулювання, забезпечуючи дотримання міжнародних норм через механізми страхування, адміністративних санкцій та кримінальної відповідальності. Аналіз статистики порушень за 2020–2025 роки показує, що підвищення розмірів штрафів

та вдосконалення системи контролю призвело до скорочення кількості навмисних порушень на 34 %.

4. Для вдосконалення правового механізму варто виділити наступні пріоритетні напрямки: 1) прискорення гармонізації національних законодавств з міжнародними стандартами через технічну допомогу та обмін досвідом; 2) розробка спеціалізованих правових норм для регулювання автономних транспортних засобів та дронів, що перевозять небезпечні вантажі; 3) створення глобальної цифрової платформи для управління документацією та дозволами з використанням блокчейн-технологій; 4) посилення правових вимог до кібербезпеки транспортних систем; 5) вдосконалення механізмів міжнародного співробітництва у розслідуванні інцидентів та обміні інформацією.

Перспективи подальших наукових досліджень у цій сфері пов'язані з вивченням впливу технологічних інновацій на правове регулювання, аналізом ефективності нових правових інструментів та розробкою моделей прогнозування ризиків на основі великих даних. Особливу увагу необхідно приділити правовим аспектам використання штучного інтелекту для управління перевезеннями небезпечних вантажів та відповідальності у випадку інцидентів, пов'язаних з автоматизованими системами прийняття рішень.

Список використаної літератури:

1. Європейська економічна комісія ООН. (2022). Глобальний звіт про безпеку перевезення небезпечних вантажів 2020–2022. URL: https://unece.org/fileadmin/DAM/trans/danger/publi/ADR/Global_Report_DG_2020-2022.pdf (дата звернення: 15.07.2025).
2. Міжнародна організація праці. (2023). Безпека при перевезенні небезпечних вантажів автомобільним транспортом. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_protect/@protrav/@safework/documents/publication/wcms_860287.pdf (дата звернення: 15.07.2025).
3. Європейська комісія. (2024). Дослідження щодо впровадження Директиви 2008/68/ЄС про внутрішні перевезення небезпечних вантажів. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/12345678-1234-5678-9012-345678901234> (дата звернення: 15.07.2025).
4. Гайльманн М. та Шмідт Т. (2023). Гармонізація нормативів щодо перевезення небезпечних вантажів в ЄС. *Безпека та наука*. 158. 105967. DOI: 10.1016/j.ssci.2022.105967
5. ЄЕК ООН. (2023). ADR 2023 – Угода про міжнародні перевезення небезпечних вантажів автомобільним транспортом.

- URL: <https://unece.org/transport/dangerous-goods/adr-2023> (дата звернення: 15.07.2025).
6. Ковальчук М. та Петров А. (2024). Оцінка ризиків при перевезенні небезпечних вантажів. Дослідження транспорту. Частина D: Транспорт та довкілля. 117. 103456. DOI: 10.1016/j.trd.2023.103456
  7. Всесвітня організація охорони здоров'я. (2023). Хімічні ризики при транспортуванні: аспекти здоров'я. URL: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/365287> (дата звернення: 15.07.2025).
  8. Семенко, Н. та ін. (2024). Кібербезпека в логістиці небезпечних вантажів. Дослідження транспорту. Частина А: Політика та практика. 179. 103876. DOI: 10.1016/j.tra.2023.103876
  9. Міжнародна морська організація. (2024). Кодекс IMDG 2024 року. URL: <https://www.imo.org/en/Publications/IMDGCode/Pages/default.aspx> (дата звернення: 15.07.2025).

Riabykh N. V. International legal regulation of dangerous goods transportation

The globalization of international trade and the growing volume of dangerous goods transportation via various modes of transport increase risks to human life and health, the environment, and infrastructure. Accidents during the transportation of such goods can cause catastrophic consequences that extend beyond the borders of individual states. This necessitates effective international legal regulation, harmonization, and unification of regulatory requirements for transporting dangerous goods globally. Purpose. To comprehensively analyze the international legal regulation of transportation of hazardous goods, covering the regulatory framework, safety systems, classification, and legal liability. To identify prospects and directions for improving this regulation, given modern challenges and innovative technologies. Methods. The study employs systemic-structural, formal-legal, comparative-legal, and historical-legal methods. A dialectical approach is used to analyze the development of international legal norms in dangerous goods transportation. The research methodology is based on a comprehensive analysis of international conventions, agreements, recommendations, and standards regarding the transportation of hazardous goods by various modes of transport. Results. The main trends in developing international legal regulation of dangerous goods transportation have been identified, and key international documents in this field and their implementation mechanisms have been analyzed. The classification systems for hazardous goods and their marking, packaging, and documentary support requirements have been studied. Legal aspects of the distribution of responsibilities among transportation subjects and mechanisms for compensation of damages have been examined. Problems of harmonizing national legislation with international standards and practical challenges of ensuring transportation safety in conditions of intensive technological development and new global threats have been identified. Conclusions. The international legal regulation of dangerous goods transportation is a complex, multi-level system that requires constant improvement and adaptation to new challenges. Promising directions for development include digitalization of document management, implementation of real-time monitoring technologies, increasing the effectiveness of control mechanisms, and expanding international cooperation on preventing emergencies during dangerous goods transportation. A key task remains ensuring a balance between the interests of international trade and safety requirements.

Key words: dangerous goods, international legal regulation, transportation, transportation safety, classification of hazardous goods, transportation liability, international conventions, global challenges, technological innovations.

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.07.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 25.08.2025

Дата публікації: 30.09.2025

О. А. Симоненко

аспірантка кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Інституту економіки та права Класичного приватного університету
<https://orcid.org/0009-0008-6875-4008>

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ

У статті досліджуються проблеми відповідальності за кримінальні правопорушення проти власності в умовах воєнного стану за законодавством України, зокрема і кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого статтею 191 Кримінального кодексу України «привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем».

Наголошено на суспільній небезпечності кримінальних правопорушень проти власності, передбачених Розділом VI Особливої частини Кримінального кодексу України, яка полягає у тому, що такі протиправні діяння посягають на одну з базових соціальних цінностей, а саме – право кожної особи володіти, користуватися та розпоряджатися своїм майном. Такі кримінальні правопорушення підривають економічну стабільність, створюють атмосферу правової невизначеності та знижують довіру громадян до інститутів державної влади і системи захисту прав. Особливо підвищується суспільна небезпека вчиненого в умовах воєнного або надзвичайного стану, оскільки такі дії підривають економічну та продовольчу безпеку держави, зменшують довіру до органів влади, ускладнюють забезпечення потреб армії та цивільного населення. Якщо ж посягання на власність здійснює службова особа із використанням свого службового становища (ст. 191 КК України), це вважається більш небезпечним, адже поєднується із зловживанням владою та підривом довіри до державних інститутів.

У процесі дослідження охарактеризовано ключові зміни у національному законодавстві, що регулює відповідальність за кримінальні правопорушення проти власності, відповідно до Закону України: «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство»; «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану»; «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень». Зроблено висновок про те, що законодавчі зміни, які відбулися у березні 2022 року, були спрямовані не стільки на посилення відповідальності за кримінальні правопорушення проти власності скільки на розширення їх кваліфікуючих ознак, що є одним зі способів законодавця підвищити точність правової оцінки у специфічних умовах і водночас зміцнити превентивний вплив кримінального закону.

Ключові слова: кримінальне правопорушення проти власності, воєнний стан, надзвичайний стан, привласнення, розтрата, розкрадання, службове становище, мародерство.

Постановка проблеми. Суспільна небезпека кримінальних правопорушень проти власності полягає у тому, що вони посягають на одну з базових соціальних цінностей – право кожної особи володіти, користуватися та розпоряджатися своїм майном. Такі діяння підривають економічну стабільність, створюють атмосферу правової невизначеності та знижують

довіру громадян до інститутів державної влади і системи захисту прав. Вони завдають не лише матеріальної шкоди окремим фізичним або юридичним особам, але й негативно впливають на суспільство загалом, оскільки порушують економічні відносини, створюють соціальну напругу та відчуття небезпеки у громадян. У випадках масового характеру такі правопорушення

можуть спричинити економічні кризи, порушення функціонування ринку, втрату інвестиційної привабливості держави.

Особливо небезпечними є кримінальні правопорушення проти власності, вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану, адже вони не лише завдають шкоди майновим відносинам, але й підривають здатність держави забезпечувати оборону, соціальну стабільність та життєздатність економіки у критичних умовах. Це обумовлює необхідність підвищеної кримінально-правової охорони власності та суворішої відповідальності за такі діяння.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання кримінальних посягань проти власності та військових злочинів було предметом уваги багатьох українських науковців, серед яких варто відзначити В. С. Батиргарєєву, Б. М. Головікіна, Ю. А. Дорохіну, О. О. Дудорова, В. П. Ємельянова, М. Й. Коржанського, П. С. Матишевського, Т. А. Денисову, С. Ф. Денисова, О. М. Литвинова, В. В. Шаблістога, М. І. Хавронюка та інших дослідників. При цьому, основний масив наукових робіт зосереджувався на аналізі таких кримінальних правопорушень у мирний період, що відображало традиційний підхід до вивчення проблематики. Водночас у контексті воєнного стану кількість досліджень залишається вкрай обмеженою, що створює певний науковий вакуум у цій сфері. Недостатність ґрунтовних робіт, присвячених кримінальним правопорушенням проти власності в умовах війни, зокрема і чинених службовими особами, ускладнює формування ефективних правових механізмів запобігання та розслідування таких діянь. Це, своєю чергою, актуалізує потребу у поглибленому науковому аналізі з урахуванням сучасних викликів, зумовлених збройною агресією, особливостями функціонування правової системи та зміною соціально-економічних реалій у період воєнного стану.

Мета статті. Визначення характеристик найбільш поширених кримінальних правопорушень проти власності за законодавством України та проблем відповідальності за їх вчинення.

Виклад основного матеріалу. З початком широкомасштабної війни в Україні запровадження воєнного стану актуалізувало питання запобігання службовим зловживанням, зокрема і пов'язаним з привласненням майна. Відповідно до п. 11 ч. 1 ст. 67 Кримінального кодексу України (далі – КК України) вчинення кримінального правопорушення з використанням умов

воєнного або надзвичайного стану, а також інших надзвичайних подій, розцінюється як обтяжуюча обставина [1]. Це підкреслює, що у кризові періоди подібні злочини мають особливу шкоду для економіки, державного управління та безпеки суспільства. У таких умовах заволодіння державним або приватним майном не лише порушує права власників, а й послаблює обороноздатність країни, підриває довіру до органів влади та створює ризики соціальної нестабільності. Крім того, подібні правопорушення у воєнний час часто мають системний характер і можуть бути пов'язані з корупційними схемами, що ускладнює боротьбу з ними. Зазначене зумовлює необхідність не лише суворішого покарання, а й посилення превентивних механізмів контролю за діяльністю посадових осіб.

Практика останніх років свідчить про суттєве зростання кількості кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним заволодінням майном, зокрема тих, що здійснюються службовими особами з використанням свого службового становища. Паралельно відзначається збільшення кількості злочинів проти основ національної безпеки, громадської безпеки та інших суміжних категорій. Саме це стало підставою для внесення змін до вітчизняного законодавства. Так, 7 березня 2022 року було ухвалено Закон № 2117-ІХ, яким посилено кримінальну відповідальність за злочини проти власності (ст. 185, 186, 187, 189, 191 КК України), якщо вони вчинені в умовах воєнного стану (Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» № 2117-ІХ від 03.03.2022 р.) [2]. Також він збільшив мінімальний термін позбавлення волі за мародерство до 5 років. Такий крок є відповіддю на загрозу масштабного зловживання службовим становищем у період, коли ресурси держави та суспільства мають спрямовуватися на оборону та відновлення. Враховуючи, що крадіжки, грабежі, розбої, вимагання, розтрата та заволодіння майном шляхом службових зловживань стабільно займають значну частку у структурі кримінальної статистики України, посилення відповідальності під час воєнного стану є не лише логічним, а й необхідним кроком для захисту національної безпеки, економічної стабільності та довіри громадян до державних інституцій.

Окрім цього, Верховна Рада України ухвалила такий важливий нормативний акт, спрямований

на посилення захисту держави та суспільства у надзвичайних умовах, як Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» № 2113-IX від 03.03.2022 р. [3]. Ці зміни стали реакцією на виклики, пов'язані з війною, та необхідність запобігти масштабним зловживанням у сфері власності й державної безпеки. Прийняття такого Закону також відобразило прагнення законодавця створити більш жорстку систему стримування кримінальних правопорушень у період воєнних дій. Він передбачає посилення кримінальної відповідальності не лише за самі правопорушення, а й за спроби використати надзвичайний стан як прикриття для незаконних дій. Подібні норми спрямовані на збереження правопорядку, мінімізацію ризиків корупції та забезпечення стабільності функціонування державних інституцій у найскладніші для країни часи.

Одним з кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним заволодінням майном є передбачене ч. 2 ст. 191 КК України – «Привласнення, розтрата чи заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем». Таке злочинне діяння, та подібні йому, представляють значну суспільну небезпеку, особливо у період воєнного або надзвичайного стану, і є однією з найгостріших проблем сучасного правового поля України. Суть цього кримінального правопорушення полягає у використанні службових повноважень всупереч закону для незаконного, безоплатного отримання або розпорядження чужим майном у власних інтересах чи на користь третіх осіб. Фактично це поєднання корупційної складової та посягання на власність, чинене службовою особою, що значно підвищує суспільну небезпеку цього злочину.

Фактично, посягання на власність – це одна з найпоширеніших категорій кримінальних правопорушень в Україні. Ці злочинні діяння становлять значну частину кримінальної статистики, особливо у періоди соціально-економічної нестабільності та воєнних дій.

Відповідальність за кримінальні правопорушення проти власності передбачені Розділом VI КК України. До них, зокрема, належать: крадіжка (ст. 185), грабіж (ст. 186), розбій (ст. 187), вимагання (ст. 189), шахрайство (ст. 190), привласнення, розтрата або заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем

(ст. 191) та інші форми неправомірного заволодіння майном.

Безпосереднім об'єктом таких правопорушень виступають відносини власності, які гарантуються Конституцією України (статті 13 і 41) [4] та іншими законами. Це суспільні відносини власності, що забезпечують правомочності володіння, користування та розпорядження майном.

Об'єктивна сторона багатьох з цих злочинних діянь виражається у незаконному, безоплатному заволодінні чужим майном (шляхом крадіжки, грабежу, шахрайства тощо).

Більшість кримінальних правопорушень проти власності мають корисливий мотив і мету незаконного безоплатного обернення чужого майна на свою користь або користь третіх осіб.

Українське законодавство встановлює диференційовану відповідальність за кримінальні правопорушення проти власності залежно від:

- способу вчинення (відкрите викрадення, насильство, обман, зловживання довірою тощо);
- розміру шкоди (значна, велика, особливо велика);
- суб'єкта (зокрема службова особа);
- стану суспільних умов (наприклад, воєнний або надзвичайний стан – п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України).

Якщо посягання на власність здійснює службова особа із використанням свого службового становища (ст. 191 КК України), це вважається більш небезпечним, адже поєднується із зловживанням владою та підризом довіри до державних інститутів.

Дії, спрямовані на заволодіння майном, можуть кваліфікуватися одночасно за кількома статтями, якщо вони поєднані з насильством, посяганням на життя, безпеку чи інші конституційні цінності (наприклад, розбій, поєднаний із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень).

Вчинення кримінального правопорушення проти власності в умовах воєнного чи надзвичайного стану є особливо кваліфікованим складом і тягне за собою більш суворе покарання, ніж за вчинення основного складу злочину. Наприклад, за ч. 4 ст. 185 КК України (крадіжка в умовах воєнного стану) передбачено від 5 до 8 років позбавлення волі, в той час як, відповідно до ч. 1 даної кримінально-правової норми, таємне викрадення чужого майна карається штрафом від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від вісімдесяти до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років,

або пробаційним наглядом на строк до п'яти років, або обмеженням волі на той самий строк [1]. Такий підхід законодавця демонструє прагнення забезпечити підвищений рівень захисту власності у період загальнонаціональної небезпеки.

Після початку повномасштабного вторгнення РФ Закон № 2117-IX від 03.03.2022, як зазначалося, посилив покарання за посягання на власність, якщо вони вчинені в умовах воєнного стану:

1) ч. 4 ст. 185 КК – крадіжка в умовах воєнного або надзвичайного стану – позбавлення волі від 5 до 8 років;

2) ч. 4 ст. 186 КК – грабіж в умовах воєнного стану або надзвичайного стану – від 7 до 10 років;

3) ч. 4 ст. 187 КК – розбій в умовах воєнного стану або надзвичайного стану – від 8 до 15 років з конфіскацією майна;

4) ч. 4 ст. 189 КК – вимагання в умовах воєнного стану або надзвичайного стану – карається позбавленням волі на строк від 7 до 12 років з конфіскацією майна;

5) ч. 3 ст. 190 – шахрайство, вчинене в умовах воєнного чи надзвичайного стану, що завдало значної шкоди потерпілому – карається штрафом від чотирьох тисяч до восьми тисяч

неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від 3 до 5 років (Закон України від 13 липня 2023 року № 3233-IX [5]);

6) ч. 4 ст. 191 КК – привласнення/розтрата в умовах воєнного стану або надзвичайного стану – караються позбавленням волі на строк від 5 до 8 років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Ключові зміни у національному законодавстві, що регулює відповідальність за кримінальні правопорушення проти власності, можна представити у вигляді таблиці (табл. 1).

Отже до відповідних змін у 2022 р. КК України не передбачав окремої кваліфікації кримінальних правопорушень проти власності, вчинених в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Після змін ці обставини отримали окреме законодавче закріплення як особливо кваліфікуючі ознаки. Отже законодавець розцінює їх як такі, що підвищують суспільну небезпеку вчиненого, про що свідчить і зазначене у ч. 11 ст. 67 «Обставини, які обтяжують покарання» КК України. Тобто внесення вказаних змін підкреслює, що злочини проти власності в умовах воєнного чи надзвичайного стану мають підвищений рівень

Таблиця 1

Стаття КК України	Склад кримінального правопорушення	Санкції до 2022 року	Санкції після змін (воєнний стан)
Ч. 4 ст. 185	Крадіжка в умовах воєнного стану або надзвичайного стану	Не передбачалось окремо (загалом ч. 4 – 5–8 років крадіжка, вчинена у великих розмірах)	5–8 років позбавлення волі
Ч. 4 ст. 186	Грабіж в умовах воєнного стану або надзвичайного стану	Не передбачалось окремо (ч. 4 – 7–10 років грабіж, вчинений у великих розмірах)	7–10 років позбавлення волі
Ч. 4 ст. 187	Розбій в умовах воєнного стану або надзвичайного стану	Не передбачалось окремо (ч. 4 – 8–15 років з конфіскацією майна)	8–15 років позбавлення волі з конфіскацією майна
Ч. 4 ст. 189	Вимагання в умовах воєнного стану або надзвичайного стану	Не передбачалось окремо (ч. 4 – 7–12 років з конфіскацією майна)	7–12 років позбавлення волі з конфіскацією майна
Ч. 3 ст. 190	Шахрайство в умовах воєнного стану або надзвичайного стану	Не передбачалось окремо (ч. 3 «Шахрайство, вчинене у великих розмірах, або шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки» – 3–8 років)	1) штраф від чотирьох тисяч до восьми тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі 3–5 років; 2) ч. 4 «Шахрайство, вчинене у великих розмірах, або шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки» – 3–8 років
Ч. 4 ст. 191	Привласнення чи розтрата майна службовою особою в умовах воєнного стану або надзвичайного стану	Не передбачалось окремо (ч. 4 – 5–8 років позбавлення волі з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років)	5–8 років позбавлення волі з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років

суспільної небезпеки, адже посягають не лише на майнові права громадян чи організацій, а й загалом на стабільність та безпеку держави в кризовий період. При цьому розмір санкцій не змінився. У більшості статей (185, 186, 187, 189, 191) санкції залишилися в межах попередніх строків покарання, однак тепер вони чітко пов'язуються з умовами воєнного або надзвичайного стану. Це означає, що сама наявність воєнного стану автоматично переводить злочин у більш тяжкий склад, навіть якщо розмір заволодіння чи інші обставини були б кваліфіковані легше у мирний час. У випадку ж такого кримінального правопорушення як шахрайство – з'явилися альтернативні санкції: або значний штраф, або позбавлення волі на відносно невеликий строк (3–5 років). Водночас зберігається й більш сувора санкція (ч. 4 ст. 190 – 3–8 років), якщо йдеться про великі розміри або використання електронно-обчислювальної техніки. Це вказує на намагання законодавця гнучкіше підходити до відповідальності за шахрайство в умовах війни, враховуючи різноманітність проявів цього кримінального правопорушення.

Висновки. Підсумовуючи викладене хотілося б зазначити наступне.

Законодавчі зміни, що відбулися у березні 2022 року, спрямовані не стільки на посилення відповідальності за кримінальні правопорушення проти власності скільки на розширення їх кваліфікуючих ознак, що є одним зі способів законодавця підвищити точність правової оцінки у специфічних умовах і водночас зміцнити превентивний вплив кримінального закону. Хоча, звісно, відповідальність за кримінальні правопорушення проти власності у період воєнного або надзвичайного стану значно суворіша, у порівнянні зі встановленою відповідальністю за вчинення основного складу злочину. Наприклад, якщо за ч. 2 ст. 191 КК України за привласнення чи розтрату майна шляхом зловживання службовим становищем передбачено покарання у вигляді обмеження або позбавлення волі на строк до п'яти років із додатковим позбавленням права обіймати певні посади до трьох років, то аналогічне діяння, вчинене в умовах воєнного чи надзвичайного стану, карається вже позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років із тими ж додатковими санкціями. З іншого боку, як слушно підкреслює Ю. Пролєєв, реальна практика свідчить про те, що лише суворі превентивні заходи не здатні повною мірою стримати злочинність. «...як показує досвід, превентивні заходи

на людей не діють. Так, за період збройної агресії у 2022 році до Єдиного реєстру досудових розслідувань органами досудового розслідування Гайсинського району Вінницької області внесено 255 відомостей про вчинення кримінальних правопорушень проти власності, скоєних в умовах воєнного стану...» [6]. Ця статистика демонструє, що навіть посилення кримінальної відповідальності не гарантує належного рівня стримування таких правопорушень.

Отже, вирішення проблеми не може обмежуватися лише підвищенням санкцій. Необхідно розробляти комплексні заходи, спрямовані на запобігання злочинам: посилення контролю за діяльністю службових осіб, впровадження ефективних антикорупційних механізмів, створення прозорих систем обліку та розподілу майна, особливо в умовах воєнного стану. Важливу роль відіграє також інформаційна політика держави, спрямована на підвищення рівня правосвідомості громадян та формування нульової толерантності до зловживань.

Крім того, слід приділяти увагу соціально-економічним факторам, що сприяють виникненню таких злочинів. Забезпечення належного матеріального становища військових, службовців та цивільних у прифронтових регіонах може знизити ризики вчинення протиправних дій. Таким чином, ефективна протидія подібним правопорушенням вимагає не лише каральних механізмів, а й системного підходу до усунення причин і умов їх виникнення.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-03. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page9>
2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство : Закон України № 2117-IX від 03.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#n6>
3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану : Закон України № 2113-IX від 03.03.2022 р. URL: <https://xn--80aagahqwyibe8an.com/ukrajiny-zakony/zakon-ukrajini-pro-vnesennya-zmin-kriminalnogo-2022-96147.html>
4. Конституція України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>
5. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень : Закон України

від 13.07.2023 р. № 3233-IX. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2023. № 84. Ст. 308.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3233-20#n14>

6. Пролеєв Ю. Що передбачено Кримінальним кодексом України за злочини проти власності у період воєнного стану. URL: <https://dashiv-rada.gov.ua/news/1674720597/>

Symonenko O. A. Liability for criminal offenses against property in conditions of martial state under the legislation of Ukraine: specific issues

The article examines the problems of liability for criminal offenses against property under martial law under the legislation of Ukraine, in particular criminal liability for committing a criminal offense provided for in Article 191 of the Criminal Code of Ukraine “appropriation, embezzlement or seizure of another’s property by abuse of official position by an official”.

The social danger of criminal offenses against property provided for in Section VI of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine is emphasized, which consists in the fact that such unlawful acts encroach on one of the basic social values, namely the right of every person to own, use and dispose of their property. Such criminal offenses undermine economic stability, create an atmosphere of legal uncertainty and reduce citizens’ trust in state institutions and the system of rights protection. The social danger of the act committed in conditions of war or a state of emergency is especially increased, since such actions undermine the economic and food security of the state, reduce trust in the authorities, and make it difficult to meet the needs of the army and the civilian population. If the encroachment on property is committed by an official using his official position (Article 191 of the Criminal Code of Ukraine), this is considered more dangerous, as it is combined with abuse of power and undermining trust in state institutions.

The study characterized key changes in national legislation regulating liability for criminal offenses against property, in accordance with the Laws of Ukraine: “On Amendments to the Criminal Code of Ukraine to Strengthen Liability for Looting”; “On Amendments to the Criminal Code of Ukraine to Strengthen Liability for Crimes Against the Fundamentals of National Security of Ukraine under the Martial Law Regime”; “On Amendments to the Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine to Eliminate Contradictions in the Punishment of Criminal Offenses”. It is concluded that the legislative changes that took place in March 2022 were aimed not so much at strengthening liability for criminal offenses against property as at expanding their qualifying features, which is one of the ways for the legislator to increase the accuracy of legal assessment in specific conditions and at the same time strengthen the preventive impact of criminal law.

Key words: criminal offense against property, martial law, state of emergency, appropriation, embezzlement, embezzlement, official position, looting.

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.07.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 25.08.2025

Дата публікації: 30.09.2025

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 327:341.3

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2025.3.13>

А. В. Боровик

доктор юридичних наук, доцент,
віце-президент з наукової роботи
Науково-дослідного інституту публічного права
<https://orcid.org/0000-0003-1834-404X>

О. В. Шира

кандидат юридичних наук,
член-кореспондент Академії адміністративно-правових наук,
старший науковий співробітник
Науково-дослідного інституту публічного права
<https://orcid.org/0009-0000-0678-1475>

ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ КОНТЕКСТ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

У статті досліджується політико-правовий контекст збройних конфліктів, на прикладі російсько-української війни. Проаналізовано, що збройні конфлікти є частиною міжнародних відносин, зумовлених зіткненням національних інтересів, територіальними суперечками, економічним та політичним суперництвом, релігійними і етнічними розбіжностями, а також прагненням до домінування в регіоні. У статті підкреслено, що міжнародне право містить різні визначення термінів «збройний конфлікт» та «війна», регульовані відповідними нормативно-правовими актами, зокрема, Женевська конвенція 1949 року визначає міжнародний збройний конфлікт як будь-яку оголошену війну або збройний конфлікт між державами, включаючи випадки окупації території, а Додатковий протокол I 1977 року розширює це визначення, включаючи конфлікти, в яких народи борються за самовизначення. Підкреслено, що в сучасному міжнародному праві термін «війна» використовується не так часто, як «збройний конфлікт», щоб уникнути формального ухилення конфліктуючих сторін від виконання норм міжнародного гуманітарного права.

Окрему увагу приділено аналізу причин російсько-української війни. Визначено, що відсутність статусу «війни» в Україні зумовлена юридичними (відсутність формального оголошення, небажаність певних юридичних наслідків) та політичними факторами (побоювання ескалації, прагнення зберегти міжнародну підтримку). У статті зауважено, що передумови російсько-української війни формувалися з моменту розпаду СРСР, активізації співробітництва України з ЄС і НАТО, Помаранчевої революції та Революції Гідності, а також колаборації в АР Крим, виділено також передумови, пов'язані зі станом міжнародних відносин (поширення ядерної зброї, розпад міжнародного устрою після Холодної війни, «популістський націоналізм», вичерпання «дивідендів миру» та ін.).

Підкреслено, що причини російсько-української війни є комплексними та включають цивілізаційні, імперські, геополітичні, економічні, ідеологічно-ціннісні, екзистенційні та особистісно-психологічні фактори, такі як цивілізаційна ідентичність, геополітичні амбіції росії, боротьба за вплив, економічні інтереси, концепції «руського світу», загроза українській ідентичності та амбіції російського керівництва.

У статті проаналізовано різні теоретичні підходи до розуміння російсько-української війни, зокрема, геополітичну теорію Хартленду, зіткнення цивілізацій, державного суверенітету, балансу сил, інституціоналізму, ідентичності, концепцію гібридної війни, ліберальні

теорії, економічний націоналізм та лідерські теорії. Застосування цих підходів сприяє глибшому розумінню конфлікту.

Ключові слова: збройний конфлікт, війна, міжнародне право, російсько-українська війна, політико-правовий контекст, причини війни, теоретичні підходи, геополітична теорія, зіткнення цивілізацій, державний суверенітет, баланс сил, гібридна війна, національні інтереси, агресія, міжнародні відносини.

Постановка проблеми. Збройні конфлікти, у т. ч. війни, є складовою частиною міжнародної політики, оскільки політичним відносинам властиві конфлікти, що зумовлюються зіткненням національних інтересів, джерелом протиріччя учасників міжнародних відносин виступають інтереси держав, військово-політичних блоків, економічних союзів, предметом – суперечності щодо територій, державних кордонів, протистояння політичних та економічних інтересів країн, релігійні протиріччя, етнічні стереотипи, прагнення країн до регіонального домінування тощо. Актуальність дослідження політико-правового контексту війни в Україні зумовлена низкою вагомих чинників, насамперед, окупація російською федерацією частини українських територій у 2014 р. та повномасштабна російська військова агресія проти України, яка триває з 24.02.2022 р., є безпрецедентним викликом для міжнародного права та системи глобальної безпеки, тому аналіз політичних передумов, юридичних підстав та наслідків цієї війни має ключове значення для розуміння сучасних міжнародних відносин, запобігання майбутнім конфліктам та відновлення миру в Україні.

Війна в Україні актуалізувала дискусії щодо принципів суверенітету, територіальної цілісності, права на самовизначення націй, відповідальності держави-агресора та індивідуальної кримінальної відповідальності за воєнні злочини та злочини проти людяності, а тому дослідження політико-правових аспектів конфлікту сприятиме виробленню ефективних механізмів притягнення до відповідальності винних та забезпеченню справедливості для постраждалих. Також, політико-правовий контекст війни в Україні охоплює широкий спектр питань, пов'язаних із застосуванням міжнародного гуманітарного права, правовим режимом окупованих територій, статусом біженців та внутрішньо переміщених осіб, а також впливом санкцій на державу-агресора, глибокий аналіз цих питань є необхідним для розробки національної та міжнародної політики у відповідь на російську агресію та її наслідки. Крім того, дослідження політико-правового контексту війни в Україні є важливим для формування стратегії

післявоєнного врегулювання, відновлення територіальної цілісності України, реінтеграції окупованих територій та розбудови стійкого миру в регіоні.

Таким чином, комплексний аналіз політичних та правових аспектів війни в Україні є не лише науково актуальним, але й має важливе практичне значення для забезпечення національної безпеки України, зміцнення міжнародного правопорядку та запобігання майбутнім збройним конфліктам.

Метою цієї статті є комплексний аналіз політико-правового контексту війни в Україні.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження політико-правового контексту війни в Україні ґрунтується на огляді ключових міжнародних договорів, таких як Женевські конвенції та Статут ООН, що визначають правові рамки ведення війни і відповідальність за її наслідки. Дослідження також охоплює аналіз національного законодавства, зокрема Указу Президента України про введення воєнного стану, що є відображенням правової реакції держави на агресію. Крім того, розглядаються наукові публікації та публіцистичні матеріали, які аналізують історичні передумови конфлікту, стратегію агресора та суспільно-політичні аспекти війни, важливим елементом є також звернення до прецедентів міжнародного кримінального права, таких як рішення Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії у справі «Прокурор проти Душка Тадича». Комплексний аналіз цих джерел спрямований на всебічне вивчення політичних та правових аспектів російсько-української війни, від порушення міжнародних норм до національної відповіді і наукового осмислення причин і наслідків конфлікту.

Виклад основного матеріалу. У міжнародному праві немає єдиного універсально визначеного визначення термінів «збройний конфлікт» і «війна», однак, ці поняття визначаються та регулюються різними міжнародними нормативно-правовими актами. Зокрема, ст. 2 Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від (1949 р.) визнає міжнародний збройний конфлікт як «усі випадки оголошеної війни або будь-якого іншого збройного конфлікту,

що може виникнути між двома або більше Високими Договірними Сторонами, навіть якщо одна з них не визнає стану війни» [1]. Також, дана стаття охоплює випадки часткової або повної окупації території Високої Договірної Сторони, навіть якщо ця окупація не зустрічає збройного опору [1], таким чином, міжнародний збройний конфлікт існує при застосуванні збройної сили між щонайменше двома державами, а формальне оголошення війни не є обов'язковим. Додатковий протокол I 1977 р. до Женевських конвенцій у статті 1(4) розширює визначення міжнародного збройного конфлікту, включаючи до нього «збройні конфлікти, в яких народи борються проти колоніального панування, іноземної окупації або расистських режимів у здійсненні свого права на самовизначення» [2]. Рішення Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії у справі «Прокурор проти Тадича» (1999 р.) визначає, що збройний конфлікт існує «щоразу, коли є звернення до збройної сили між державами або тривале збройне насильство між урядовими органами та організованими збройними групами або між такими групами в межах держави» [3].

У сучасному міжнародному праві термін «війна» використовується не так часто, як «збройний конфлікт», що пов'язано з тим, що Женевські конвенції навмисно замінили термін «війна» на «збройний конфлікт», щоб держави не могли ухилитися від застосування норм міжнародного гуманітарного права, стверджуючи, що вони ведуть не «війну», а, наприклад, «поліцейську операцію» або «спеціальну операцію». Однак, термін «війна» все ще зустрічається в деяких міжнародних НПА та в загальному вжитку, так, ст. 2(4) Статуту ООН забороняє «загрозу силою або її застосування проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої держави чи будь-яким іншим чином, несумісним з Цілями Об'єднаних Націй» [4]. Історично та в загальному розумінні «війна» часто асоціюється з більш масштабним та інтенсивним збройним протистоянням між державами, яке супроводжується офіційним оголошенням або чітким наміром сторін перебувати у стані війни, однак, як зазначено вище, для застосування міжнародного гуманітарного права формальне оголошення війни не є визначальним [10, с. 187].

В Україні російсько-українську війну офіційно не називають «війною» у юридичному сенсі через низку причин, які мають як юридичний, так і політичний контекст:

1. Юридичні аспекти. Згідно з міжнародним правом, війна часто асоціюється з формальним оголошенням однією державою іншій, зокрема, росія не оголошувала Україні війну, натомість, вона використовує терміни «спеціальна військова операція». Україна також офіційно не оголошувала війну росії, оскільки таке оголошення може мати значні юридичні наслідки як для України, так і для росії, зокрема щодо застосування міжнародного гуманітарного права, статусу комбатантів та військовополонених, нейтралітету інших держав. Також, багато двосторонніх та багатосторонніх договорів можуть бути призупинені або розірвані у стані війни, чого прагне уникнути Україна з метою збереження політико-економічних та інших зв'язки з міжнародними акторами.

2. Політичні аспекти. Уряд України може вважати, що офіційне оголошення війни буде використане росією для подальшої ескалації конфлікту або для виправдання своїх дій. Також, Україна прагне зберегти широку міжнародну підтримку, в свою чергу оголошення війни може бути сприйняте деякими країнами як крок до подальшої ескалації, що потенційно може зменшити їхню готовність надавати допомогу. Термін «війна» має сильний емоційний та психологічний вплив на населення, тому використання у 2014 р. терміну «антитерористична операція» (АТО), а потім «операція об'єднаних сил» (ООС) мало на меті, серед іншого, контролювати інформаційний простір та громадську думку. Після повномасштабного вторгнення 2022 р. офіційно використовується термін «збройна агресія російської федерації», для підкреслення того, що саме росія є агресором і порушником міжнародного права, що в свою чергу є правовою основою для багатьох міжнародних позовів і вимог щодо репарацій (наприклад, Указ Президента «Про введення воєнного стану в Україні» містить формулювання «У зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України...» [5]).

Слід зауважити, що серед усіх типів міжнародних конфліктів воєнні конфлікти є найбільш небезпечнішим, оскільки вони характеризують безкомпромісністю учасників, призводять до значних матеріальних втрат, загибелі людей, втягненням у збройне протистояння нових учасників, посяганням на систему регіональної чи світової безпеки та ін. (рис. 1). Як зауважує С. В. Блиндарук «збройні конфлікти, тобто війни, є цілеспрямовано організованими зіткненнями збройних сил конфліктуючих сторін

з метою нанесення максимально можливої шкоди противнику, аж до знищення його військового й господарського потенціалу» [6].

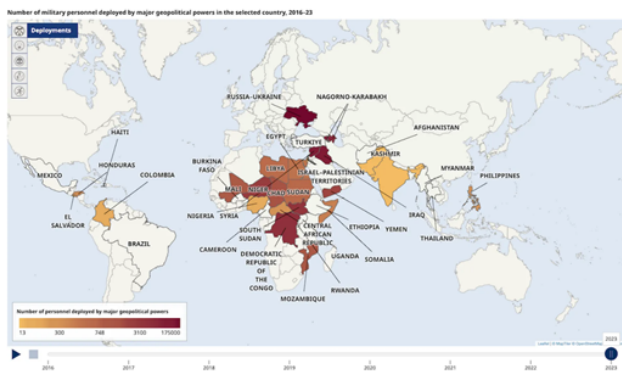

Рис. 1. Карта конфліктів станом на 2023 р.

Джерело: за матеріалами сайту 24КАНАЛ
https://24tv.ua/viyni-sviti-2023-2024-karta-konfliktivkolicinichatsya-de-yak_n2460565

Передумови російсько-української війни почали формуватися з моменту розпаду СРСР, який був спровокований виходом України з його складу, та з перших років незалежності України на фоні чого у представників влади рф та рядових росіян розвинувся т. з. «версальський синдром» (комплекс «переможених, перебільшення катастрофічності поразки, прагнення відновити великодержавний статус і повернути втрачені території» [7]). В подальшому, ситуація щодо українсько-російських відносин загострилася, оскільки Україна активізувала співробітництво з ЄС і НАТО та відмовилася від євразійської інтеграції під геополітичним підпорядкуванням росії, зокрема, підтвердженням курсу на розвиток демократії в Україні стали Помаранчева революція (2004 р.) та Революція Гідності (2013–2014 рр.). Окремо слід зауважити на таку передумову російсько-української війни, як безпрецедентний рівень колаборації та зрадників в АР Крим. Так, у 2019 р. О. Турчинов оприлюднив показники зрадників у різних силових структурах під час захоплення Криму: МВС 99 %, СБУ 90 %, Управління державної охорони України 95 %, Державна прикордонна служба України 70 %, ЗСУ 70 % [8]. Наприклад, 02.03.2014 р. на бік росії перейшов командувач ВМС ЗСУ д. березовський, якого на цю посаду було призначено 01.03.2014 р. Така ситуація була зумовлена безперешкодною роботою російської пропаганди в Україні, існуванням антиукраїнських організацій, толерантним ставленням української влади до таких явищ, відсутністю системної проукраїнської пропаганди,

вербуванням представників керівного складу українських силових структур, командирів військових частин та ін.

Окрім передумов зауважених в межах російсько-українських відносин, слід виділити і передумови, які визначаються станом міжнародних відносин, зокрема до них можна віднести поширення ядерної зброї, розпад міжнародного устрою після Холодної війни, відродження в багатьох країнах «популістського націоналізму», вичерпання «дивідендів миру» отриманих внаслідок падіння Берлінського миру, формування нового етапу розвитку міжнародних відносин в Європі і світі та ін. Особливої актуальності набуває дослідження політико-правового контексту війни в Україні у світлі недостатньої реакції міжнародної спільноти на попередні спроби російської федерації з відновлення свого імперського впливу. Протягом останніх десятиліть Кремль послідовно відпрацьовував методи гібридної війни та військових інтервенцій під різними пропагандистськими приводами. Зокрема, такі операції, як «примусування до миру» у Грузії (2008 р.), «підтримка внутрішнього громадянського конфлікту» та подальша анексія Криму в Україні (2014 р.), «інтернаціональна допомога» в Сирії (з 2015 р.), а також риторика щодо «захисту російськомовного населення» та «повернення історичних територій» щодо сусідніх країн, не отримали належної політико-правової оцінки та дієвої превентивної відповіді. Відсутність консолідованої та жорсткої міжнародної реакції на ці дії, по суті, створила умови для подальшої ескалації агресії та повномасштабного вторгнення в Україну у 2022 р. Приводом для повномасштабного вторгнення рф на територію України у лютому 2022 р. став обстріл з боку збройних формувань лнр-днр Станиці Луганської (на той момент знаходилася на підконтрольній Україні території), влучення снарядів в об'єкти цивільної інфраструктури. Україна звинуватила у вчиненні акту нападу на цивільні об'єкти противника, росія обрала стратегію «ставити під сумнів твердження української влади» та стратегію «дзеркальних обвинувачень» [9].

Узагальнюючі зауважені вище причини російсько-української війни їх можна згрупувати за такими видами: цивілізаційні (війна російської євразійської цивілізації проти локальної української цивілізації при ігноруванні українських відмінностей цивілізаційного характеру з боку росії, вибір України західноєвропейської цивілізаційної орієнтації розглядається російським

урядом як загроза їх традиційним геополітичним позиціям у Східній Європі); імперські (росія прагне геополітичного домінування у євразійському регіоні та на глобальному рівні, імперська ідея виступає пропагандистським конструктом та обґрунтування експансіоністської російської політики та спробами РФ відновити колоніальну залежність України) [7]; геополітична боротьба за розширення сфер впливу в Східній Європі та приєднання нових територій (Україна виступає ключовою зоною Східноєвропейського простору як найбільша за площею території держава у Європі зі значним господарським та інфраструктурним потенціалом, ринком послуг, капіталу та робочої сили); економічні (включення України до російських господарських зв'язків і відносин, зміцнення російського потенціалу розширення транспортно-логістичної інфраструктури, поповнення трудових ресурсів, зміцнення науково-технічного потенціалу тощо); ідеологічно-ціннісні (ґрунтуються на концептуально-теоретичних і пропагандистських схемах пояснення «величч» та «богообраності» російського народу, «руського миру», історичних «прав» на території колишніх колоній і «захист» інтересів російськомовного населення); екзистенційні (спрямовані на знищення українського народу і України-держави як носія відмінного від «руського миру» світогляду, ідентичності світосприйняття та колективної пам'яті) [7]; особистісно-психологічні («смісловиттєва проекція світоглядних антиукраїнських комплексів-конструкцій російського президента В. Путіна» [7], який сприймає Україну як бунтівну провінцію, що прагне позбавитися російської опіки та орієнтується на досягнення таких цінностей як незалежність, воля, гідність, свобода, європейське спрямування, у т. ч. російський президент заперечує українську державність).

На нашу думку, використання теоретичних підходів до розуміння сутності російсько-української війни допоможе глибше дослідити різні аспекти, що впливають на її розвиток та можливі шляхи вирішення даного військового конфлікту [11, с. 114].

Серед таких теоретичних підходів слід виділити наступні:

1. «Геополітична теорія Хартленду» визначає, що контроль над центральними районами Євразії (Хартленд) є ключем до глобального панування, тому росія розглядає Україну як стратегічно важливу територію, що є частиною цього регіону.

2. «Теорія зіткнення цивілізацій» Самуеля Хантінгтона визначає, що конфлікт можна розглядати як зіткнення між західною та православною цивілізаціями, де Україна виступає як арена боротьби між західними демократичними цінностями та російським авторитаризмом.

3. «Теорія державного суверенітету», відповідно до якої війна є проявом боротьби за збереження державного суверенітету України проти російських спроб відновити свій вплив на пострадянському просторі.

4. «Теорія балансу сил» у відповідності до якої реалісти розглядають конфлікт як спробу росії змінити баланс сил у Східній Європі на свою користь та запобігти поширенню НАТО на Схід.

5. Ліберальні теорії стверджують, що демократичні країни рідко воюють між собою, тому з цієї точки зору, російська агресія є реакцією на демократичні зміни в Україні та її прагнення до інтеграції з ЄС.

6. Теорія інституціоналізму визначає, що міжнародні організації та альянси (ООН, ЄС, НАТО) відіграють ключову роль у врегулюванні конфлікту та забезпеченні стабільності в регіоні, а їх система колективного миру виявилася неспроможною протистояти російській агресії.

7. Ідентичність та національні наративи, як основа російсько-української війни, у відповідності до яких конфлікт може бути розглянутий через призму формування національної ідентичності, яка формується в контексті історичних наративів, що стають джерелом напруги та конфліктів.

8. Концепція гібридної війни включає поєднання традиційних військових дій з інформаційними війнами, кібернападами, економічним тиском та іншими невоєнними методами, а тому російсько-українська війна є прикладом гібридної війни, де використовуються різні засоби для досягнення політичних цілей.

9. Економічний націоналізм у відповідності до якого контроль над економічними ресурсами та транспортними шляхами (наприклад, енергетичні коридори) є однією з ключових причин російсько-української війни.

10. Лідерські теорії, які стверджують, що особисті характеристики та політичні амбіції лідерів (наприклад, в. путіна) можуть бути вирішальними в ухваленні рішень про початок і продовження війни та ін.

Висновки. Збройні конфлікти є закономірним явищем міжнародної політики, що впливає із зіткнення національних інтересів різних акторів, при цьому, джерелами конфліктів

виступають різноманітні чинники, включаючи територіальні суперечки, економічне та політичне суперництво, релігійні та етнічні розбіжності, а також прагнення до регіонального домінування. Поняття «збройний конфлікт» є ключовим терміном у міжнародному гуманітарному праві та охоплює ширший спектр ситуацій, ніж традиційне розуміння «війни», оскільки включає як оголошені війни, так і будь-які інші випадки застосування збройної сили між державами, а також деякі випадки внутрішніх збройних протистоянь. Термін «війна» у сучасному міжнародному праві має менше юридичного значення як формальна категорія для застосування міжнародним гуманітарним правом, але все ще використовується в політичному та історичному контекстах.

Російсько-українська війна не має офіційного статусу «війни» в юридичному сенсі в Україні, що пояснюється комплексом юридичних факторів (відсутність формального оголошення війни з боку жодної зі сторін, а також небажаність настання певних юридичних наслідків, пов'язаних з оголошенням війни, зокрема, щодо застосування міжнародного гуманітарного права, статусу комбатантів, нейтралітету інших держав та договірних відносин) та політичних факторів (побоювання щодо можливої ескалації конфлікту з боку росії, прагнення України зберегти міжнародну підтримку, вплив термінології на громадську думку та інформаційний простір, а також використання юридичних формулювань (наприклад, «збройна агресія російської федерації») для обґрунтування міжнародних позовів та вимог щодо репарацій.

Причинами російсько-української війни є комплекс цивілізаційних, імперських, геополітичних, економічних, ідеологічно-ціннісних, екзистенційних та особистісно-психологічних факторів, включаючи цивілізаційну ідентичність, геополітичні амбіції росії, боротьбу за сфери впливу, економічні інтереси, ідеологічні концепції «русского миру», загрозу української ідентичності та особистісні амбіції російського керівництва. Для аналізу російсько-української війни доцільним є застосування різних теоретичних підходів міжнародних відносин, таких як геополітична теорія Хартленду, теорія зіткнення цивілізацій, теорія державного суверенітету, теорія балансу сил, ліберальні теорії, теорія інституціоналізму, теорії ідентичності та національних наративів, концепція гібридної війни, економічний націоналізм та лідерські теорії, що дозволяє забезпечити комплексне розуміння природи та динаміки даного конфлікту.

Список використаної літератури:

1. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни: ООН від 12.08.1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 17.04.2025).
2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I): ООН від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 13.04.2025).
3. Prosecutor v. Dusko Tadic (Appeal Judgement). Refworld Global Law & Policy Database. URL: <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/icty/1999/en/40180> (дата звернення: 14.04.2025).
4. Статут ООН від 26.06.1945 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU45001U> (дата звернення: 11.04.2025).
5. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента №64/2022 від 24.02.22 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 01.04.2025).
6. Блиндарук С. В. Анатомія російсько-українського конфлікту (2014–2022 рр.) в епоху гібридних війн. 2023. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/5937> (дата звернення: 09.04.2025).
7. Киридон А. М., Троян С. С. Російсько-українська війна. Велика українська енциклопедія. 2024. URL: https://vue.gov.ua/Російсько-українська_війна_ (дата звернення: 12.04.2025).
8. Руденко А., Веселова В. Олександр Турчинов: «Там, де у Криму виконували наказ, виходили і зі зброєю, і з прапорами». *Радіо свобода*. 2020. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30479058.html> (дата звернення: 11.04.2025).
9. Кривенко С. Привід, причина і призначення російсько-української війни. *ТВОЄ МІСТО*. 2022. URL: https://tvoemisto.tv/blogs/pryvid_prychyna_i_pryznachennya_rosiyskougkrainskoj_viny_138442.html (дата звернення: 21.04.2025).
10. Oleh Shkuta, Maksym Korniienko, Mykola Yankovyi (2022). Foreign experience of preventing military and economic crimes. *Baltic Journal of Economic Studies*. Riga, Latvia : "Baltija Publishing". 2022. Vol. 8. № 4. P. 185–190. URL: <http://baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/1937/1946>
11. Shkuta, O., Leheza, Y., Telelym, I., Anosienkov, A., & Yaroshak, O. (2024). National Security in the Conditions of the Russia-Ukraine War: Legal Regulation and Islamic Law Perspectives. *Al-Ahkam*, 34 (1), 99–120. DOI: <https://doi.org/10.21580/ahkam.2024.34.1.20413>

Borovyk A. V., Shyra O. V. Political and legal context of the war in Ukraine

the article examines the political and legal context of armed conflicts, using the Russian-Ukrainian war as a case study. It analyzes that armed conflicts are a part of international relations, driven by the clash of national interests, territorial disputes, economic and political rivalry, religious and ethnic differences, as well as the desire for regional dominance. The article emphasizes that international law contains various definitions of the terms “armed conflict” and “war,” regulated by relevant legal acts. In particular, the 1949 Geneva Convention defines an international armed conflict as any declared war or armed conflict between states, including cases of territorial occupation, while Additional Protocol I of 1977 broadens this definition to include conflicts in which peoples are fighting for self-determination. It is underscored that in modern international law, the term “war” is used less frequently than “armed conflict” to avoid the formal evasion of the norms of international humanitarian law by the conflicting parties.

Particular attention is paid to the analysis of the causes of the Russian-Ukrainian war. It is determined that the absence of “war” status in Ukraine is due to legal (lack of formal declaration, undesirability of certain legal consequences) and political factors (fear of escalation, desire to maintain international support). The article notes that the preconditions for the Russian-Ukrainian war were formed since the collapse of the USSR, the intensification of Ukraine’s cooperation with the EU and NATO, the Orange Revolution and the Revolution of Dignity, as well as collaboration in the Autonomous Republic of Crimea. Preconditions related to the state of international relations are also highlighted (proliferation of nuclear weapons, the collapse of the post-Cold War international order, “populist nationalism,” exhaustion of the “peace dividend,” etc.).

It is emphasized that the causes of the Russian-Ukrainian war are complex and include civilizational, imperial, geopolitical, economic, ideological-value, existential, and personal-psychological factors, such as civilizational identity, Russia’s geopolitical ambitions, the struggle for influence, economic interests, the concept of the “Russian world,” the threat to Ukrainian identity, and the ambitions of the Russian leadership.

The article analyzes various theoretical approaches to understanding the Russian-Ukrainian war, including the geopolitical theory of the Heartland, the clash of civilizations, state sovereignty, the balance of power, institutionalism, identity theory, the concept of hybrid warfare, liberal theories, economic nationalism, and leadership theories. The application of these approaches contributes to a deeper understanding of the conflict.

Key words: armed conflict, war, international law, Russian-Ukrainian war, political and legal context, causes of war, theoretical approaches, geopolitical theory, clash of civilizations, state sovereignty, balance of power, hybrid warfare, national interests, aggression, international relations.

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.07.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 25.08.2025

Дата публікації: 30.09.2025

УДК 341.24

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2025.3.14>**К. С. Зверева**

доктор філософії з міжнародного права,
старший викладач кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права
Державного торговельно-економічного університету

ЗАСТОСУВАННЯ ЮРИСДИКЦІЇ ДЕРЖАВИ ПОЗА ЇЇ ТЕРИТОРІЄЮ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ТА МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА

У статті досліджено правові основи та сучасну практику здійснення державної юрисдикції за межами національної території. Зростаюча кількість ситуацій, коли держави прагнуть застосовувати свою юрисдикцію екстериторіально, є важливою проблемою в сучасних міжнародних відносинах, що зумовлена глобалізацією, зростанням транснаціональних злочинів, таких як тероризм, корупція та кіберзлочинність. Ці екстериторіальні дії створюють проблему у балансуванні необхідності забезпечення підзвітності та дотримання правових норм з імперативом поваги до суверенітету інших держав.

Проаналізовано міжнародно-правові стандарти та основні принципи, що регулюють екстратериторіальну юрисдикцію, зокрема принципи, на яких вона базується (територіальний, персональний (на основі національності), охоронний, універсальний). Хоча міжнародне право традиційно обмежує примусову владу держави її власними кордонами, воно загалом дозволяє поширення національних законів екстериторіально, за умови існування визнаних підстав і відсутності порушення імперативних норм чи суверенітету інших держав, що підтверджено справою "Lotus" (1927). У дослідженні підкреслюється, що ефективна екстериторіальна юрисдикція вимагає дотримання міжнародно-правових обмежень та активної міждержавної співпраці для запобігання конфліктам. Увага зосереджується на міжнародній практиці, демонструючи широке застосування Сполученими Штатами своїх законів екстериторіально, часто на основі «американського елементу». Це часто викликає критику, зокрема з боку держав Європейського Союзу, що розглядають це як порушення суверенітету та використовують «блокуючі статuti». І навпаки, GDPR ЄС розширює свою дію на іноземні компанії, які обробляють дані громадян ЄС. У кримінальних справах такі країни, як Канада, Австралія та Україна (за тяжкі міжнародні злочини через універсальну юрисдикцію), переслідують злочини, скоєні за кордоном. У статті робиться висновок, що хоча екстериторіальна юрисдикція має вирішальне значення для забезпечення відповідальності за транснаціональні злочини (наприклад, воєнні злочинці, терористи) та гармонізації правових стандартів, її одностороннє застосування може призвести до юрисдикційних конфліктів та дипломатичних суперечок. Таким чином, її законне здійснення вимагає чіткого дотримання міжнародно-правових стандартів та поваги до суверенітету інших держав.

Ключові слова: екстратериторіальна юрисдикція, територіальний принцип, персональна юрисдикція, універсальна юрисдикція, суверенітет, міжнародно-правові стандарти, міжнародна практика.

Постановка проблеми. У сучасних міжнародних відносинах все частіше виникають ситуації, коли держава прагне застосувати свою юрисдикцію за межами власної території. Глобалізація, розвиток транснаціональних правопорушень, боротьба з міжнародним тероризмом, корупцією, кіберзлочинністю та інші виклики спонукають держави притягати до відповідальності осіб або регулювати діяльність, що відбувається за кордоном. Такі екстериторіальні

дії нерідко породжують проблему балансу між забезпеченням невідворотності покарання чи дотримання норм права і повагою суверенітету інших держав. Відтак постає проблема: якою мірою міжнародне право дозволяє або обмежує здійснення державами юрисдикції поза національною територією, та як світова практика втілює ці стандарти.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Питання екстратериторіальної (поза

територією держави) юрисдикції привертало увагу багатьох науковців у галузі міжнародного права. Зокрема, різні аспекти цієї проблематики досліджували іноземні вчені, такі як: К. Александер, С. Емменеггер, К. Джойнер, Т. Руїс, К. Райнгер, Дж. Шмідт, а також вітчизняні дослідники – С. М. Вихрист, Р. Ш. Бабанли, А. В. Радзівілл та інші. У роботах цих авторів розглядалися принципи юрисдикції держав, випадки екстериторіального застосування законів (наприклад, так званої «юрисдикції довгої руки» США) та питання універсальної юрисдикції в боротьбі зі злочинами проти людства. Водночас залишається дискусійною низка аспектів, зокрема узгодження національних підходів із міжнародно-правовими стандартами та забезпечення балансу між суверенними правами держав і потребою протидії транскордонним правопорушенням.

Метою статті є проаналізувати міжнародно-правові стандарти щодо здійснення державної юрисдикції поза межами її території та висвітлити міжнародну практику реалізації такої екстериторіальної юрисдикції.

Виклад основного матеріалу. Міжнародно-правові стандарти екстериторіальної юрисдикції. У міжнародному праві юрисдикція держав традиційно розглядається як територіальна: держава вправі повною мірою здійснювати владні повноваження лише в межах власної території [1]. Відповідно, існує загальне правило, що без спеціального дозволу (міжнародно-правової підстави) держава не може здійснювати свою владу (наприклад, правоохоронні функції) на території іншої суверенної держави [1]. У цьому сенсі примусова (виконавча) юрисдикція є строго територіальною та реалізується лише в межах державних кордонів або за згодою іноземної держави. Разом з тим, міжнародне право не встановлює абсолютної заборони на те, щоб держава поширювала дію своїх законів чи рішень судів на осіб і події за межами території [1]. Ще у рішенні Постійної палати міжнародного правосуддя у справі «Лотус» (1927) було підтверджено, що за відсутності відповідної заборони держава має право на власний розсуд встановлювати межі дії свого законодавства, засновані на визнаних принципах, і тим самим здійснювати певну юрисдикцію стосовно осіб чи актів за кордоном [1]. Іншими словами, міжнародне право залишає державам широку дискрецію щодо встановлення так званої прескриптивної юрисдикції (правотворчої юрисдикції) стосовно подій і осіб поза

їх територією – за умови, що вони не порушують конкретних імперативних норм чи заборон міжнародного права [1]. При цьому вимога до держав полягає лише в тому, щоб вони не виходили за межі обмежень, встановлених самим міжнародним правом; все, що не заборонено міжнародним правом, вважається допустимим у питанні екстериторіальної юрисдикції [1]. Саме суверенітет держави слугує юридичною основою здійснення такої юрисдикції в дозволені межі [1].

Отже, нормативні міжнародно-правові стандарти зводяться до такого: держава не може здійснювати примус на території іншої держави без її згоди, але може встановлювати дію свого закону щодо діянь або осіб за межами території, якщо на те існує загальновизнана правова підстава. Міжнародне звичаєве право виробило кілька принципів юрисдикції, які визнаються легітимними обґрунтуваннями для екстериторіального застосування права держави. Зокрема, традиційно виділяють такі юрисдикційні принципи: територіальний, активний персональний (національний), пасивний персональний, принцип захисту (охоронний) та принцип універсальної юрисдикції [2, с. 101]. Територіальний принцип передбачає виключну компетенцію держави щодо всіх осіб і подій на її власній території і є фундаментальним в міжнародному праві [1]. Однак, як зазначено у справі «Лотус», принцип територіальності кримінального закону не є абсолютним, адже майже всі правові системи передбачають можливість поширення дії законів на злочини, вчинені за кордоном. Інші принципи дають можливість певного розширення національної юрисдикції поза межами території: так, активний персональний принцип дозволяє державі притягати до відповідальності своїх громадян, які вчинили правопорушення за кордоном; пасивний персональний принцип – притягати іноземців, якщо жертвами злочину є її громадяни; охоронний принцип обґрунтовує юрисдикцію для захисту національних інтересів держави (наприклад, у справах про злочини проти державної безпеки, валюти, владних інститутів тощо, навіть якщо діяння сталося за кордоном і здійснене іноземцем). Нарешті, принцип універсальної юрисдикції передбачає, що деякі особливо тяжкі злочини проти міжнародного права (такі як геноцид, воєнні злочини, злочини проти людяності, піратство тощо) є настільки шкідливими для всього світового співтовариства, що будь-яка держава вправі (а подекуди й зобов'язана)

здійснювати переслідування таких діянь незалежно від місця їх вчинення і громадянства правопорушників. Цей принцип знайшов відображення, зокрема, у багатьох міжнародних договорах, які прямо зобов'язують держави здійснювати кримінальну юрисдикцію на основі принципу *aut dedere aut iudicare* (або видати правопорушника, або судити його самим) щодо міжнародних злочинів.

Слід підкреслити, що міжнародне право хоча і дозволяє зазначені форми екстратериторіальної юрисдикції, але водночас встановлює обмеження для запобігання зловживанням. Зокрема, екстратериторіальне здійснення юрисдикції не повинно порушувати суверенітет іншої держави або основоположні принципи невтручання у внутрішні справи. У доктрині зауважується, що сама можливість реалізації державою позатериторіальної юрисдикції часто заперечується або критикується, якщо вона суперечить принципам суверенної рівності та невтручання [5, с. 659; 6, с. 60]. Так, одностороннє екстериторіальне застосування національного законодавства інколи розглядається як посягання на юрисдикцію іншої держави та викликає дипломатичні протести. Науковці звертають увагу, що будь-яка екстериторіальна юрисдикція потребує достатнього «зв'язку» між державою та ситуацією, на яку поширюється дія її права, аби таке поширення вважалось легітимним [3, с. 640; 4, с. 60]. У судовій практиці також вироблено критерії, які обмежують екстратериторіальні зазіхання: наприклад, Європейський суд з прав людини, тлумачачи поняття «юрисдикція» у ст. 1 Європейської конвенції [5], визначив особливі виняткові ситуації, за яких держава несе відповідальність за межами своєї території (ефективний контроль над іноземною територією чи військовими, державні агенти за кордоном тощо). Таким чином, міжнародно-правові стандарти екстратериторіальної юрисдикції можна узагальнити так: держава вправі встановлювати дію своїх законів щодо осіб і подій за кордоном на визначених міжнародним правом підставах (принципах), але здійснення такої юрисдикції не повинно суперечити суверенітету інших держав та імперативним нормам міжнародного права [6, с. 440].

Міжнародна практика здійснення екстратериторіальної юрисдикції. Практична реалізація зазначених принципів різниться від держави до держави і нерідко стає предметом міжнародних дискусій. Сполучені Штати Америки традиційно широко використовують можливості

екстратериторіального застосування свого законодавства, особливо на основі активного персонального та охоронного принципів. У законодавстві та правозастосовній діяльності США сформувалося поняття так званого «американського елемента», наявність якого обґрунтовує застосування юрисдикції США до іноземних осіб. Зокрема, американські суди та органи вважають, що юрисдикція США поширюється, якщо в справі простежується зв'язок зі США, як-от: суб'єкт є дочірньою компанією або знаходиться під контролем американської компанії чи громадянина США; транзакція проходила через фінансову систему США (наприклад, розрахунки в доларах через американські банки); у ланцюгу постачання товарів присутні компоненти або технології, що походять зі США тощо [2, с. 460]. Такий підхід дозволяє США притягати до відповідальності іноземні компанії і фізичних осіб за діяння, вчинені за межами території США, якщо вони опосередковано «зачепили» інтереси чи інфраструктуру Сполучених Штатів. Яскравим проявом цього є екстериторіальні економічні санкції США: американське санкційне законодавство (наприклад, закони на виконання режимів санкцій щодо третіх країн) встановлює, що не тільки американські особи, а й іноземні суб'єкти зобов'язані дотримуватися санкцій, якщо їхня діяльність має певний зв'язок із США (американські товари або валюта, контрагент-резидент США тощо) [2, с. 463–464]. Така «довга рука» американської юрисдикції викликає критику з боку інших держав, які розглядають це як порушення принципу невтручання. Наприклад, Європейський Союз офіційно заперечує екстериторіальну дію американських санкцій, вважаючи, що юрисдикція при накладенні санкцій повинна ґрунтуватися лише на територіальному принципі або активному національному принципі (громадянстві). У ЄС діє навіть так званий «блокуючий статут» – Регламент (ЄС) № 2271/96 [7], що забороняє європейським компаніям виконувати певні екстериторіальні санкційні вимоги інших держав та не визнає за ними юридичної сили в Європі. Таким чином, у сфері економічних обмежувальних заходів спостерігається протистояння: США наполягають на широкому екстериторіальному охопленні своєї юрисдикції, тоді як ЄС та інші країни прагнуть звужити такі претензії і захистити свій суверенітет від чужих законів [2, с. 468].

В інших сферах практики держав також демонструють як співпрацю, так і конфлікти

щодо екстратериторіальної юрисдикції. У боротьбі зі злочинністю багато країн застосовують активний та пасивний персональні принципи. Наприклад, Канада або Австралія можуть переслідувати своїх громадян за сексуальні злочини проти дітей, вчинені за кордоном, для запобігання так званому «сексуальному туризму» – ці випадки ґрунтуються на активній персональній юрисдикції. Франція та Іспанія свого часу намагалися застосувати пасивну персональну та універсальну юрисдикцію, відкриваючи кримінальні провадження проти іноземних посадовців, обвинувачених у порушенні прав людини (відомі справи Піночета, Шарона та ін.). Такі дії часто спричиняли дипломатичні суперечки, але водночас стимулювали розвиток міжнародного права в напрямі неприйнятності безкарності за найтяжчі злочини. Особливо показовою є практика реалізації універсальної юрисдикції щодо міжнародних злочинів: після Другої світової війни принцип універсальної юрисдикції був застосований у Нюрнберзькому та Токійському процесах (хоча формально вони були здійснені міжнародними трибуналами). У подальшому держави поступово імплементували цей принцип у своє національне право. Наприклад, закон Німеччини (Кримінальний кодекс) [8] дозволяв національним судам розглядати справи про геноцид, воєнні злочини, навіть якщо ні злочинець, ні жертва не є їх громадянами.

Так, Україна у 2019–2022 рр. внесла зміни до кримінального законодавства, прямо запровадивши можливість притягнення до відповідальності за злочини агресії, геноциду, злочини проти людяності і воєнні злочини незалежно від місця їх вчинення. Зокрема, Законом України № 2689-IX від 20.05.2022 доповнено статтю 8 Кримінального кодексу новою частиною, якою запроваджується принцип універсальної юрисдикції щодо перелічених міжнародних злочинів [9]. Таким чином, на національному рівні формується практика виконання міжнародно-правових зобов'язань щодо покарання міжнародних злочинів, і така екстратериторіальна юрисдикція вважається легітимною та бажаною з точки зору світового співтовариства.

Водночас екстратериторіальне застосування норм цивільного та адміністративного права також стає предметом уваги. Прикладом є регулювання персональних даних: Європейський Союз у Загальному регламенті про захист даних (GDPR) 2016/679 [10] передбачив його

дію не лише щодо суб'єктів, розташованих в ЄС, але й щодо іноземних компаній, які обробляють дані громадян ЄС. Це фактично екстратериторіальне охоплення, що змусило підприємства по всьому світу дотримуватися європейських стандартів приватності, якщо вони працюють з даними європейців. Інший приклад – антитрестове (конкурентне) право: США і ЄС притягають до відповідальності транснаціональні корпорації за картельні змови чи зловживання монопольним становищем, навіть коли такі дії мали місце за межами їхніх територій, якщо вони «відчутно впливають» на їхні ринки. Так звана «доктрина ефектів» (effects doctrine) у американському антитрестовому праві дозволяє судам США розглядати справи про антиконкурентні дії іноземних компаній, якщо ці дії мали наслідки для торгівлі в США. Подібно, Європейська Комісія накладала значні штрафи на неєвропейські фірми за порушення конкурентного законодавства ЄС, що також є формою реалізації екстратериторіальної юрисдикції. Хоча такі кроки обґрунтовуються необхідністю захисту економічного порядку та споживачів, деякі держави критикують їх і вимагають узгодження дій у багатосторонньому порядку (через двосторонні угоди про співпрацю конкурентних відомств або в рамках СОТ).

Аналіз зазначеної практики свідчить, що міжнародно-правові стандарти екстратериторіальної юрисдикції є гнучкими і дозволяють державам пристосовувати їх до нових викликів. Проте відсутність чітких універсальних меж інколи призводить до конфліктів юрисдикцій та «подвійного регулювання» тих самих відносин різними державами. У відповідь на це міжнародна спільнота намагається виробити погоджені підходи: укладаються двосторонні та багатосторонні угоди про правову допомогу та екстрадицію, що дозволяють вирішувати питання переслідування злочинців за принципом взаємодоповнюваності юрисдикцій. Крім того, в окремих сферах приймаються глобальні договори, які гармонізують правила юрисдикції (наприклад, Монреальська конвенція 1971 р. щодо злочинів на борту цивільних повітряних суден вимагає від держав встановити юрисдикцію за активним та універсальним принципами). У цілому ж, міжнародна практика свідчить, що успішна реалізація державами екстратериторіальної юрисдикції можлива за умов дотримання міжнародно-правових стандартів і тісної співпраці держав одна з одною, аби уникнути взаємних претензій.

Висновки. Застосування юрисдикції держави поза її територією регулюється комбінацією дозволяючих та обмежувальних норм міжнародного права. З одного боку, держава має суверенне право встановлювати дію свого закону щодо осіб, майна та подій за межами національної території – але лише за наявності загальновизнаної юридичної підстави (принципу) для такої екстратериторіальної юрисдикції. До таких підстав відносяться активне громадянство правопорушника, громадянство потерпілого, необхідність захисту життєво важливих інтересів держави, а також природа самого діяння як такого, що стосується всього міжнародного співтовариства (універсальні злочини). Міжнародно-правові стандарти, сформульовані у практиці та доктрині (включаючи історичний прецедент “Lotus”), підтверджують: держави вільні у розширенні своєї юрисдикції позатериторіально, якщо тільки це не заборонено конкретною нормою міжнародного права і не посягає на суверенні права інших держав.

З іншого боку, міжнародне право містить низку обмежень, покликаних запобігти зловживанню екстратериторіальною юрисдикцією. Головним серед них є принцип невтручання: держава не повинна примусово впроваджувати свої закони на території чужої держави чи щодо чужих громадян у спосіб, що порушує суверенітет останньої. Будь-яке екстериторіальне переслідування повинно ґрунтуватися або на згоді відповідної держави, або на спеціальній нормі (договорі чи звичаї), що це дозволяє. Відтак, хоча міжнародне право і визнає право держав на екстратериторіальну юрисдикцію, воно ж вимагає здійснювати її добросовісно, у межах, необхідних для захисту законних інтересів, та з повагою до прав інших суб'єктів.

Сучасна міжнародна практика демонструє як плюси, так і мінуси застосування державами юрисдикції поза їх територією. З позитивного боку, екстратериторіальна юрисдикція дозволяє притягти до відповідальності осіб, які інакше unikли б покарання через прогалини між державними юрисдикціями – наприклад, воєнних злочинців, міжнародних терористів, корупціонерів, які ховаються за кордоном. Вона також сприяє уніфікації правових стандартів (як у випадку з правами людини або санкційними режимами). Проте негативним наслідком можуть стати конфлікти інтересів держав, дублювання покарань або регулювання, а інколи – політизація правових процесів. Особливо гостро світ побачив це на прикладі односторонніх санкцій та деяких

гучних судових процесів із посиланням на універсальну юрисдикцію, що викликали дипломатичні протести.

Міжнародно-правові стандарти дозволяють державам певну свободу у здійсненні юрисдикції поза національною територією, встановивши при цьому рамки, які впливають із суверенної рівності та міжнародного співробітництва. Найбільш сталими є випадки, коли екстратериторіальна юрисдикція спирається на загальновизнані принципи (активний, пасивний, захисний, універсальний) і реалізується в координації з іншими державами. Міжнародна практика продовжує розвиватися: спостерігається розширення сфер, де держави намагаються застосувати свої закони екстериторіально (фінанси, кіберпростір, екологічні стандарти), що вимагає вироблення нових глобальних домовленостей. Врешті, ефективне та правомірне застосування юрисдикції держави поза її територією можливе лише на основі чіткого дотримання міжнародно-правових стандартів і з урахуванням законних інтересів інших членів міжнародної спільноти.

Список використаної літератури:

1. Permanent Court of International Justice. The Case of the S. S. “Lotus” (France v. Turkey): Judgment of 07 September 1927. Series A, No. 10. URL: <https://law.justia.com/cases/foreign/international/1927-pcij-series-a-no-10.html> (date of application: 10.07.2025).
2. Ходаківська Д. М. Екстериторіальність у застосуванні економічних санкцій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Вип. 70. С. 460–465. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/05/76.pdf> (дата звернення: 10.07.2025).
3. Emmenegger S. Extraterritorial Economic Sanctions and Their Foundation in International Law. *Arizona Journal of International & Comparative Law*. 2016. Vol. 33. No. 3. P. 631–659.
4. Schmidt J. The Legality of Unilateral Extraterritorial Sanctions under International Law. *Journal of Conflict and Security Law*. 2022. Vol. 27. No. 1. P. 53–81.
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ, протокол від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 10.07.2025).
6. Crawford J. Brownie's Principles of Public International Law. *Ninth Edition*. Oxford : Oxford University Press. 2019. 872 p.

7. Council Regulation (EC) No 2271/96 of 22 November 1996 protecting against the effects of the extra-territorial application of legislation adopted by a third country, and actions based thereon or resulting therefrom. *Official Journal of the European Communities*. 1996. L 309. P. 1–6. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/1996/2271/oj/eng> (date of application: 10.07.2025).
8. Федеральний кримінальний кодекс Німеччини. URL: <http://www.gesetze-im-internet.de/stgb/> (дата звернення: 10.07.2025).
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини : Закон України від 18.10.2022 № 2689-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2689-20#Text> (дата звернення: 10.07.2025).
10. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний [...] Європарламент, Рада ЄС; Регламент, Міжнародний документ від 27.04.2016 № 2016/679. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text (дата звернення: 10.07.2025).

Zvierieva K. S. Application of a state's jurisdiction outside its territory: international legal standards and international practice

This article examines the legal foundations and contemporary practice of a state's exercise of jurisdiction beyond its national territory. The increasing frequency of situations where states seek to apply their jurisdiction extraterritorially is a significant issue in contemporary international relations, driven by globalization, the rise of transnational crimes like terrorism, corruption, and cybercrime. These extraterritorial actions pose a challenge in balancing the need to ensure accountability and adherence to legal norms with the imperative to respect the sovereignty of other states.

It analyzes the international legal standards and core principles underpinning this practice, including the territorial, personal (nationality-based), protective, and universal principles. While international law traditionally limits coercive state authority to its own borders, it generally permits the extension of national laws extraterritorially, provided recognized grounds exist and there is no violation of imperative norms or other states' sovereignty, as affirmed by the "Lotus" case (1927). The study highlights that effective extraterritorial jurisdiction requires adherence to international legal limitations and robust inter-state cooperation to prevent conflicts. It focuses on international practice, showcasing the United States' broad application of its laws extraterritorially, often based on an "American element" (e.g., US financial systems, control). This often draws criticism from states like the European Union, which view it as an infringement on sovereignty and use "blocking statutes". Conversely, the EU's GDPR extends its reach to foreign companies processing EU citizen data. In criminal matters, countries including Canada, Australia, and Ukraine (for severe international crimes via universal jurisdiction) pursue offenses committed abroad. The article concludes that while extraterritorial jurisdiction is crucial for ensuring accountability for transnational offenses (e.g., war criminals, terrorists) and harmonizing legal standards, its unilateral application can lead to jurisdictional conflicts and diplomatic disputes. Thus, its legitimate exercise demands clear adherence to international legal standards and respect for other states' sovereign rights.

Key words: extraterritorial jurisdiction, territorial principle, nationality principle, universal jurisdiction, sovereignty, international legal standards, international practice.

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.07.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 25.08.2025

Дата публікації: 30.09.2025

НОТАТКИ